

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

**KÜLTÜREL DEĞERLERİN, TUTUMLARIN, SOSYAL
ÇEVRENİN VE ALGILANAN KONTROLÜN OLUMLU
SOSYAL DAVRANIŞLARLA İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

TUĞBA BOZYİĞİT

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Hamit Coşkun

BOLU, OCAK - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Tuğba BOZYİĞİT tarafından hazırlanan “**KÜLTÜREL DEĞERLERİN, TUTUMLARIN, SOSYAL ÇEVRENİN VE ALGILANAN KONTROLÜN OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLARLA İLİŞKİSİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından **Psikoloji Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi** olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 24/01/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Hamit COŞKUN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Altay EREN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk AKBEN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Selin YILMAZ
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji
Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Elvan KİREMİTÇİ CANIÖZ
Balıkesir Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 31/01/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %7 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma için 01/02/2021 tarihinde Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 2021/25 sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....
TUĞBA BOZYİĞİT

ÖZET

KÜLTÜREL DEĞERLERİN, TUTUMLARIN, SOSYAL ÇEVRENİN VE ALGILANAN KONTROLÜN OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLARLA İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

TUĞBA BOZYİĞİT

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. HAMİT COŞKUN)

BOLU, OCAK - 2023

XI + 101 SAYFA

İnsanlar arasında sosyal bağların kurulmasına katkı sağlayan olumlu sosyal davranışlar, başkalarına fayda sağlamak amacıyla sergilenen davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada olumlu sosyal davranışlar Planlanmış Davranış Teorisi (PDT) bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada PDT'nin temel bileşenleri olan; davranışa yönelik tutumların, öznel normların, algılanan davranışsal kontrolün olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle ve davranışla olan ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca PDT'nin temel bileşenleri dışında modele eklenen kişisel normların ve bireyci-toplulukçu kültürel değerlerin de olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle ve davranışla olan ilişkilerine bakılmıştır. Bu doğrultuda araştırmada olumlu sosyal davranışları değerlendirmek amacıyla kapsamlı bir ölçüm aracı geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçüm aracının geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları iki pilot çalışma ile test edilmiştir.

Ana çalışmanın örnekleminde Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan ve yaşları 18 ile 56 arasında olan 1008 yetişkin katılımcı (739 Kadın, 269 Erkek) yer almıştır. Araştırmada olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumları, öznel normları, kişisel normları, algılanan davranışsal kontrolü, davranışa yönelik niyeti ve davranış değerlendirmek amacıyla mevcut araştırmada geliştirilen “Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeği” uygulanmıştır. Bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerin belirlenmesinde ise “Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL)” kullanılmıştır. AMOS programı kullanılarak yapılan yol analizleri sonucunda; olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetleri açıklamada anlamlı bulunmuştur. Ayrıca PDT modeline eklenen kişisel normların olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin ve davranışların güçlü bir belirleyicisi olduğu ve modelin tahmin yeteneğini önemli ölçüde arttırdığı görülmüştür. Son olarak yatay toplulukçu değerler hem olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle hem de olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, dikey toplulukçuluğun, olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle negatif yönlü; yatay bireyciliğin ise olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili çıkması bireycilik ve toplulukçuluk ayrımının ötesinde eşitliğin ve hiyerarşinin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki önemini gözler önüne sermiştir. Elde edilen bulgular ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE: Olumlu sosyal davranışlar, Planlanmış davranış teorisi, Bireyci ve toplulukçu kültürel değerler

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF CULTURAL VALUES, ATTITUDES, SOCIAL ENVIRONMENT AND PERCEIVED CONTROL WITH PROSOCIAL BEHAVIORS

PHD THESIS

TUĞBA BOZYİĞİT

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

(SUPERVISOR: PROF. DR. HAMİT COŞKUN)

BOLU, JANUARY 2023

XI + 101 PAGES

Prosocial behaviors that contribute to the establishment of social bonds between people are defined as behaviors exhibited in order to benefit others. In this study, prosocial behaviors were investigated in the context of Planned Behavior Theory (PDT). In the study, the basic components of PDT; The relationships between attitudes towards behavior, subjective norms, and perceived behavioral control with intention and behavior towards prosocial behaviors were examined. In addition, the relationship between personal norms and individualist-collectivist cultural values added to the model, apart from the basic components of PDT, with intention and behavior towards prosocial behaviors were also examined. In this direction, a comprehensive measurement tool was developed in order to evaluate prosocial behaviors in the research. The validity and reliability studies of the developed measurement tool were tested in two pilot studies.

The sample of the main study consisted of 1008 adult participants (739 Female, 269 Male) aged between 18 and 56 living in various provinces of Turkey. The “Positive Social Behaviors Assessment Scale” developed in the current research was applied in order to evaluate attitudes towards prosocial behaviors, subjective norms, personal norms, perceived behavioral control, intention towards behavior and behavior. “Individualism and Collectivism Scale (INDCOL)” was used to determine individualistic and collectivist cultural values. As a result of the path analysis using the AMOS program; attitudes towards prosocial behaviors, subjective norms and perceived behavioral control were found to be significant in explaining intentions towards prosocial behaviors. In addition, it was observed that the personal norms added to the PDT model were a strong determinant of intention and behavior towards prosocial behaviors and significantly increased the predictive ability of the model. Finally, horizontal collectivistic values were found to be positively and significantly correlated with both intention towards prosocial behavior and prosocial behavior. In addition, the fact that vertical collectivism was negatively associated with intention towards prosocial behaviors and horizontal individualism was positively associated with prosocial behaviors revealed the importance of equality and hierarchy on prosocial behaviors beyond individualism and collectivism. The findings were discussed within the framework of the relevant literature.

KEYWORDS: Prosocial behaviors, Planned behavior theory, Individualistic and collectivist cultural values

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xi
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1 Olumlu Sosyal Davranışlar.....	7
1.1.1 Olumlu Sosyal Davranışların Tarihçesi.....	8
1.1.2 Olumlu Sosyal Davranışların Gelişimini Etkileyen Faktörler.....	9
1.2 Kültür.....	15
1.2.1 Kültürel Değerler	16
1.2.2 Kültürel Değerler ve Olumlu Sosyal Davranışlar.....	19
1.3 Planlanmış Davranış Teorisi (PDT).....	22
1.3.1 Davranışa Yönelik Tutum	24
1.3.2 Öznel Normlar	25
1.3.3 Algılanan Davranışsal Kontrol	25
1.3.4 Kişisel Normlar	27
1.4 Olumlu Sosyal Davranışlar ve PDT Modeli ile İlgili Yapılmış Çalışmalar	27
İKİNCİ BÖLÜM	32
2. YÖNTEM.....	32
2.1 Araştırmanın Modeli.....	32
2.2 Çalışma Örneklemi	33
2.2.1 Birinci Pilot Çalışma Örneklemi	33
2.2.2 İkinci Pilot Çalışma Örneklemi	34
2.2.3 Ana Çalışma Örneklemi	36
2.3 Veri Toplama Araçları	38
2.3.1 Demografik Bilgi Formu	38
2.3.2 Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL)	38
2.3.3 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeği	39
2.4 Verilerin Toplanması	39
2.5 Verilerin Analizi	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
3. BULGULAR	42
3.1 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğine İlişkin Yapılan Pilot Çalışma Bulguları.....	42
3.1.1 Birinci Pilot Çalışma ve Açımlayıcı Faktör Analizi.....	42
3.1.2 İkinci Pilot Çalışma ve Açımlayıcı Faktör Analizi	43
3.2 Ölçüm Araçlarına İlişkin Doğrulamalı Faktör Analizi Bulguları.....	50
3.2.1 Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL) Doğrulamalı Faktör Analizi Bulguları	50
3.2.2 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin Doğrulamalı Faktör Analizi Bulguları	53
3.3 Araştırmanın Tüm Değişkenlerine İlişkin Betimsel Analizler	56
3.4 Araştırmanın Temel Değişkenlerinin Cinsiyet Farklılıkları Açısından İncelenmesi.....	57
3.5 Araştırmanın Tüm Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi Bulguları	58
3.6 Araştırma Modellerinin Testi	60
3.6.1 Araştırmanın Temel Değişkenlerinin Yer Aldığı Modelin Yol (Path) Analizi ile İncelenmesi	60
3.6.2 Araştırmanın Tüm Değişkenlerinin Yer Aldığı Modelin Yol Analizi ile İncelenmesi	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	67
4. TARTIŞMA	67
4.1 Araştırmanın Temel Değişkenlerinin Yer Aldığı Modele Ait Yol Analizi Bulgularının Değerlendirilmesi	67
4.2 Araştırmanın Tüm Değişkenlerinin Yer Aldığı Modele Ait Yol Analizi Bulgularının Değerlendirilmesi	71
5. SONUÇ	78
5.1 Araştırmanın Katkıları	79
5.1.1 Araştırmanın Kuramsal Katkıları	79
5.1.2 Araştırmanın Pratik Katkıları	81
5.2 Sınırlılıklar ve Yapılacak Araştırmalar İçin Öneriler	83
KAYNAKLAR	85
EKLER.....	95
EK 1 Demografik Bilgi Formu.....	95
EK 2 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeği	96
EK 3 Bireycilik Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL).....	100

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. Planlanmış Davranış Teorisi Modeli	24
Şekil 2.1. Araştırma Modeli.....	32
Şekil 3.1. Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeğine (INDCOL) İlişkin DFA Model Çıktısı	51
Şekil 3.2. Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin DFA Model Çıktısı	54
Şekil 3.3. Temel Değişkenlerin Yer Aldığı Modelin Standardize Edilmiş Katsayıları	60
Şekil 3.4. Temel Değişkenlerin Yer Aldığı Alternatif Modelin Standardize Edilmiş Katsayıları	61
Şekil 3.5. Tüm değişkenlerin yer aldığı modelin standardize edilmiş beta katsayıları	65

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri özellikleri	33
Tablo 2.2. Katılımcıların yaş, gelir düzeyi ve çalışma yılı özellikleri	34
Tablo 2.3. Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı	34
Tablo 2.4. Katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri özellikleri	35
Tablo 2.5. Katılımcıların yaş, gelir düzeyi ve çalışma yılı özellikleri	35
Tablo 2.6. Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı	35
Tablo 2.7. Katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri özellikleri	36
Tablo 2.8. Katılımcıların yaş, gelir düzeyi ve çalışma yılı özellikleri	36
Tablo 2.9. Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı	37
Tablo 2.10. Katılımcıların şuan yaşadıkları şehir ve bölgelere göre dağılımları ..	37
Tablo 2.11. Katılımcıların en uzun süre yaşadıkları şehir ve bölgelere göre dağılımları	38
Tablo 2.12. Ölçülen boyutlar, madde sayıları ve derecelendirme örneği.....	39
Tablo 3.1. Davranışa yönelik tutum ölçeğine ilişkin AFA sonuçları	44
Tablo 3.2. Öznel normlar ölçeğine ilişkin AFA sonuçları	45
Tablo 3.3. Algılanan davranışsal kontrol ölçeğine ilişkin AFA sonuçları	45
Tablo 3.4. Davranışa yönelik niyet ölçeğine ilişkin AFA sonuçları	46
Tablo 3.5. Olumlu sosyal davranışlar ölçeğine ilişkin AFA sonuçları.....	46
Tablo 3.6. Kişisel normlar ölçeğine ilişkin AFA sonuçları.....	47
Tablo 3.7. Araştırma modelinin temel değişkenlerine ilişkin AFA sonuçları.....	49
Tablo 3.8. Araştırma modelinin temel değişkenlerine ilişkin açıklanan varyans oranları ve cronbach alfa değerleri.....	49
Tablo 3.9. DFA uyum iyiliği değerleri.....	50
Tablo 3.10. Bireycilik Toplulukçuluk (INDCOL) Ölçeğinin DFA bulguları	52
Tablo 3.11. Ölçeğin son şekli ile ölçülen boyutlar, madde sayıları ve derecelendirme örneği.....	53
Tablo 3.12. Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğine ilişkin DFA bulguları	55
Tablo 3.13. Araştırmanın tüm değişkenlerine ilişkin betimsel analiz bulguları....	56
Tablo 3.14. Araştırmanın temel değişkenlerinin cinsiyet farklılıklarına ilişkin Tek Yönlü MANOVA bulguları	58
Tablo 3.15. Araştırmanın tüm değişkenleri arasındaki korelasyon analizi bulguları	59
Tablo 3.16. Dolaylı etkilere ilişkin bootstrap analizi bulguları.....	66

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AFA	: Açımlayıcı Faktör Analizi
DFA	: Doğrulayıcı Faktör Analizi
GA	: Güven Aralığı
GET	: Gerekçeli Eylem Teorisi
INDCOL	: Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeği
PDT	: Planlanmış Davranış Teorisi
DYT	: Davranışa Yönelik Tutum
ÖN	: Özel Normlar
ADK	: Algılanan Davranışsal Kontrol
DYN	: Davranışa Yönelik Niyet
DAV	: Davranış
KN	: Kişisel Normlar
YT	: Yatay Toplulukçuluk
DT	: Dikey Toplulukçuluk
YB	: Yatay Bireycilik
DB	: Dikey Bireycilik

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim süresince ve tezin yazım aşamasında beni destekleyen, engin bilgi ve tecrübesiyle her ihtiyacım olduğunda bana rehberlik eden, güler yüzü ve hoşgörüsü ile öğrencisi olduğum için kendimi şanslı hissettiren kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Hamit COŞKUN'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitemde yer alarak tezimin başlangıcından bitimine kadar geçen her aşamasında geliştirici önerileriyle çok büyük katkılar sağlayan ve bilgi birikimiyle yoluma ışık tutan değerli hocam Prof. Dr. Altay EREN'e saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Lisansüstü eğitimim sürecinde ve bu tezin büyük bir bölümünde çok önemli katkıları olan ve desteğini her zaman hissettiren değerli hocam Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN'a çok teşekkür ederim. Tez izleme komitemde yer alan Dr. Öğr. Üyesi Cantürk AKBEN'e ve tez savunma jürimde yer alan değerli arkadaşlarım ve meslektaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Elvan KİREMİTÇİ CANİÖZ ve Dr. Öğr. Üyesi Selin YILMAZ'a önerileriyle tezin son şeklini almasında sağladıkları değerli katkılar için ve destekleri için çok teşekkür ederim.

Araştırmanın veri toplama sürecinde çok büyük destekleri olan, ailemin kıymetli öğretmenleri Öğr. Lokman ÜNEY'e, Öğr. Kasım ÜNEY'e, Öğr. Fudeyl BOZYİĞİT'e ve Öğr. Merve BAYSAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu zorlu süreçte her zaman destekçim olan, gücümü ve motivasyonumu arttıran canım dostlarım ve meslektaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Mehtap NASIROĞLU AYDIN'a, Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZKAN'a ve Arş. Gör. Sevim YILDIZ ASLAN'a çok teşekkür ederim.

Bu günlere gelmemde en büyük paya sahip olan, desteklerini, sevgilerini ve güvenlerini her zaman derinden hissettiren canım anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım. Her zor anımızda yanımızda olan, desteğini ve sevgisini her zaman hissettiren ve bu tezin tamamlanmasında büyük katkıları olan ablamız Aytül ORUÇ'a ne kadar teşekkür etsem az.

Son olarak bu yoğun çalışma sürecimde sevgisiyle, sabrıyla ve anlayışıyla her daim en büyük destekçim olan sevgili eşim Selman BOZYİĞİT'e ve varlığıyla bana neşe ve güç veren canım kızım Roza'ya tüm kalbimle minnettarım. İyi ki varsınız.

GİRİŞ

İnsanlar doğdukları andan itibaren yaşadıkları çevreyi tanımak, çevreleriyle uyum sağlamak ve hayatta kalabilmek için bazı sosyal değişimler geçirirler. Çevreleriyle olan etkileşimleri sonucunda toplumun değer ve normlarını öğrenerek bu doğrultuda belirli sosyal davranışlar geliştirirler. Yardımlaşma, paylaşma, iş birliğinde bulunma, bağış yapma, gönüllülük, empati kurma, teselli etme, gibi başkalarına fayda sağlamaya yönelik sergilenen olumlu sosyal davranışlar bireyler arasında sosyal bağların kurulmasına ve bu bağların sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumların varlıklarını koruyabilmesi ve insanların bir arada ve uyum içinde yaşamlarını sürdürebilmesi için olumlu sosyal davranışlara önem verilmektedir.

Sosyalleşme sürecinin en önemli belirleyicisi olarak görülen olumlu sosyal davranışlar, sosyal bilimciler tarafından uzun yıllar geçmişten günümüze kadar araştırılan önemli bir konu olmuştur. Gelişmekte olan Psikoloji alanında yapılan olumlu sosyal davranış çalışmalarının arka planında, yaşamları pahasına da olsa başkalarına yardım etmek veya kahramanlık yapmak için kendilerinden fedakârlıkta bulunan insanları anlama çabası yatmaktadır (Staub, 2005). New York'ta 1964 yılında, 38 komşusunun gözleri önünde öldürülürken kimsenin yardımına koşmadığı ve polisi aramadığı Kitty Genovese vakası (Latané ve Darley, 1968) sosyal psikologların olumlu sosyal davranışları daha detaylı incelemelerinde önemli bir adım olmuştur. Toplumsal hayatta bir yandan Kitty Genovese vakasında yaşandığı gibi insanların zor durumda olan birine seyirci kaldığı ve yardım etmediği şeklindeki haberlerle karşılaşırken; bir yandan da başka insanların hayatlarını kurtarmak için kendi hayatlarını tehlikeye atan insanlarla ilgili haberler duyuyoruz. Dolayısıyla insanların olumlu sosyal davranışlarda bulunup bulunmamalarıyla ilişkili olan faktörlerin belirlenmesi önem kazanmıştır.

Olumlu sosyal davranışların altında yatan mekanizmalar; Evrimsel, Psikoanalitik, Sosyal Öğrenme ve Bilişsel kuramcılar tarafından açıklanmıştır. Mevcut araştırmada ise Carlo ve Randall'ın (2001; 2002) olumlu sosyal davranışları açıklamaya yönelik var olan yaklaşımlardan ve çalışmalardan yararlanılarak geliştirilen Sosyo-Ekolojik Gelişimsel Model temel alınmıştır. Modele göre, olumlu sosyal davranışları etkileyen faktörlerden biri olan ailesel ve sosyal bağlamsal faktörler; aile (ebeveynler, kardeşler, akrabalar vb.), akran

(arkadaşlar, arkadaş ve akran beklentileri vb.) ve kültür (cinsiyet, okul, normlar vb.) olarak ele alınmaktadır.

Mevcut araştırmanın da temel değişkenlerinden birini oluşturan kültürel değerlerin olumlu sosyal davranışlarla ilişkileri incelenmiştir. Olumlu sosyal davranışlar bireyci ve toplulukçu kültürel değerler bağlamında kültürlerarası farklılıklar göstermektedir. Triandis'e (1995) göre; toplulukçu değerlere sahip toplumlar, içinde yaşadıkları toplumun yararını gözetmek amacıyla olumlu sosyal davranışları özendirirken; bireyci değerlere sahip toplumlar ise toplumun yararından önce rekabete ve kişisel kazanımlara öncelik vermektedir. Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda toplulukçu kültürlerden gelen çocukların bireyci kültürlerden gelen çocuklara kıyasla daha fazla olumlu sosyal davranışlarda bulundukları (Knight, Bernal ve Carlo, 1993; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004; Kumru, Carlo, Mestre ve Samper, 2012; Suizzo; 2007; Yablo ve Field; 2007) ve bireyci kültürlerdeki çocuklara kıyasla toplulukçu kültürlerdeki çocukların daha fazla yardım etme ve işbirliğinde bulunma davranışları sergiledikleri görülmektedir (Avellar ve Kagan, 1976; Ochs ve Izquierdo, 2009; Whiting ve Edwards, 1992; Whiting ve Whiting, 1975). Türkiye örneğinde konuyla ilgili yapılmış kısıtlı çalışmalara bakıldığında benzer sonuçlara rastlandığı ve toplulukçu değerlerin olumlu sosyal davranışları pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı görülmektedir (Bülbül, 2013; Kumru ve diğerleri, 2004; Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005; Yöntem, 2013).

Olumlu sosyal davranışları sadece kültür açısından ele almak ve açıklamak yeterli olmayacağından, davranışların açıklayıcı bileşenleri olan; davranışa yönelik tutumların, öznel normların (sosyal çevre), algılanan davranışsal kontrolün ve davranışa yönelik niyetin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla Ajzen'in (1991) Planlanmış Davranış Teorisi modeli temel alınmıştır. Planlanmış Davranış Teorisinde davranışın birincil açıklayıcısının niyet olduğu; davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün de davranışa yönelik niyeti açıklayarak, niyet aracılığı ile birlikte davranışı açıkladıkları ifade edilmektedir. Bazı durumlarda da algılanan davranışsal kontrolün, davranışa yönelik niyet aracılığı olmadan da doğrudan davranışı açıklayabildiği görülmektedir. Mevcut çalışmada Planlanmış Davranış Teorisinin temel bileşenlerine ek olarak kişisel normlar da modele eklenerek olumlu sosyal davranışa yönelik niyeti ve davranışı açıklayıcılığı test edilecektir.

Planlanmış Davranış Teorisi günümüze kadar yapılmış çeşitli davranışlara yönelik çalışmalarda sıklıkla kullanılmış ve açıklayıcılığı test edilmiş bir teoridir.

Uluslararası alan yazın incelendiğinde; olumlu sosyal davranışlarla ilgili olarak kan bağışında ve bir yardım kuruluşuna bağışta bulunma gibi davranışların Planlanmış Davranış Teorisi çerçevesinde incelendiği bazı çalışmaların olduğu görülmektedir (Costa, Alves ve Paço, 2020; Knowles, Hyde ve White, 2012; Mittelman ve Rojas-Mendez, 2018; Smith ve McSweeney, 2007; Van der Linden, 2011). Örneğin; Smith ve McSweeney'in yapmış olduğu çalışmada yardım kuruluşuna bağışta bulunma davranışı Planlanmış Davranış Teorisi modeli çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma sonucunda sırasıyla davranışa yönelik tutumların, algılanan davranış kontrolünün ve öznel normların bağışta bulunma davranışını anlamlı olarak yordadığı görülmüştür. Costa, Alves ve Paço'nun çalışmasında ise genç yetişkinlerin kan bağışında bulunma davranışları Planlanmış Davranış Teorisi modeli temelinde incelenmiştir. Sonuçlar; kan bağışlama niyeti üzerinde en fazla algılanan davranışsal kontrolle ilişkili olan öz-yeterliğin, ardından da davranışa yönelik tutumun etkili olduğunu göstermiştir.

Türkiye'de konuyla ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde ise olumlu sosyal davranışlarla ilgili olarak sadece kan bağış, organ bağış ve bilgi paylaşımı davranışlarının Planlanmış Davranış Teorisi modeli çerçevesinde çalışıldığı görülmektedir. Arğan (2016) tarafından kan bağış davranışını etkileyen faktörlerin PDT modeli çerçevesinde incelendiği araştırma sonucunda öznel normların kan bağışına yönelik tutumu ve algılanan davranışsal kontrolü etkilediği, tutum ve algılanan davranışsal kontrolün de kan bağışına yönelik niyeti etkilediği ve niyetin de kan bağışlama davranışını etkilediği görülmektedir. Kan bağışıyla ilgili Kaplan'ın (2020) yapmış olduğu araştırma sonucunda da benzer sonuçlara rastlanılmıştır. Kaça ve diğerlerinin (2009) organ bağışına yönelik tutumları inceledikleri araştırmaları sonucunda algılanan davranışsal kontrolün, organ bağışına yönelik tutum ve öznel normların, organ bağışına yönelik niyet ile ilişkilerinde aracılık etkisi gösterdiği bulunmuştur. Çetin ve Şentürk'ün (2016) olumlu sosyal davranışlarla ilgili olarak bilgi paylaşma davranışını inceledikleri araştırmalarında bilgi paylaşımına yönelik tutumların, bilgi paylaşma davranışını pozitif yönde ve anlamlı olarak yordadığı ve bilgi paylaşma davranışlarının açıklanmasında PDT modelinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Mevcut çalışmanın amacı, Ajzen (1991) tarafından geliştirilen Planlanmış Davranış Teorisi (PDT) modeli bağlamında yetişkinlerde olumlu sosyal davranışlara ilişkin tutumların, öznel normların (sosyal çevre), algılanan davranışsal kontrolün ve bu temel bileşenler dışında modele eklenen kişisel normların, olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti ve davranışı açıklayıp açıklamadığını incelemektir. Ayrıca bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerin, PDT modeli çerçevesinde olumlu sosyal davranışlarla ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda PDT modeli temelinde olumlu sosyal davranışları değerlendirmeyi sağlayacak bir ölçüm aracının geliştirilmesi de araştırmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda ele alınan araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1. Yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumları, öznel normları ve algılanan davranışsal kontrolleri, PDT modeli temelinde davranışa yönelik niyetlerini ve olumlu sosyal davranışlarını açıklar mı?
2. Yetişkinlerin algılanan davranışsal kontrolleri, PDT modeli temelinde olumlu sosyal davranışlarını hem doğrudan hem de niyet aracılığıyla açıklar mı?
3. Modele ek olarak dahil edilen kişisel normlar, PDT modeli temelinde olumlu sosyal davranışları hem doğrudan hem de niyet aracılığıyla açıklar mı?
4. Yetişkinlerin yatay-dikey bireyci ve yatay-dikey toplulukçu kültürel değerleri, PDT modeli temelinde olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetlerini ve olumlu sosyal davranışlarını açıklar mı?

Araştırmanın Önemi

Sosyal bir varlık olması sebebiyle insan, yaşamını sürdürebilmek için toplumsal hayatta devamlı başkalarına ihtiyaç duyar. Öyle ki, insanların bu sosyal yaşamda kendilerini güven içinde ve rahat hissedebilmeleri için başkalarıyla kurduğu olumlu sosyal ilişkiler oldukça önemlidir. Başkalarıyla kurulan olumlu sosyal ilişkiler de insanlar arasında sosyal bağların kurulmasını sağlayan yardımlaşma, paylaşma, iş birliğinde bulunma, empati kurma gibi olumlu sosyal davranışlar ile kazanılmaktadır (Kim ve Stevens, 1987). Dolayısıyla olumlu sosyal davranışların ve bu davranışları belirleyen faktörlerin incelenmesi önem arz

etmektedir. Olumlu sosyal davranışların gelişiminde etkili olan unsurların araştırılması ve anlaşılması alanyazına katkı sağlayacak ve bireylerde olumlu sosyal davranışların gelişimini destekleyecek uygulamalar için yeni fikirler sağlayacaktır.

Olumlu sosyal davranışları etkileyen faktörlerin, insan davranışlarını açıklamada etkililiği kanıtlanmış Planlanmış Davranış Teorisi (PDT) bağlamında incelenmesi araştırmanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Nitekim alan yazında olumlu sosyal davranışları PDT modeli bağlamında inceleyen araştırmaların çok az sayıda olması, bu alandaki boşluğu dolduracaktır. PDT modeli bağlamında olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumların, öznel normların (sosyal çevre), algılanan davranışsal kontrolün ve davranışa yönelik niyetin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi sonucunda elde edilen bilgilerin ebeveynlere, her kademedeki eğitimcilere ve araştırmacılara katkı sunacağı düşünülmektedir. Öznel normlar (sosyal çevre) ile olumlu sosyal davranış ilişkisi dikkate alındığında; ebeveynlerin, eğitimcilerin, akran ve arkadaş ilişkilerinin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, olumlu sosyal davranışların önemine ilişkin hem ebeveynler hem de eğitimciler için eğitim programlarının hazırlanması önem arz etmektedir.

Aile, çocuğun sosyal gelişimin temellerinin atıldığı ve olumlu sosyal davranışların kazanıldığı ilk ortamı olması sebebiyle olumlu sosyal davranışların sergilenmesi konusunda anne ve babaların doğru rol modeller olması önemlidir. Dolayısıyla, eğitim kurumlarında konunun uzmanları tarafından ebeveynlere yönelik olumlu sosyal davranışların önemine dair eğitim programlarının düzenlenmesi için çalışmalar yürütülebilir. Ebeveynlere yönelik hazırlanan eğitimlerde; erken çocukluk döneminden itibaren ebeveynlerin çocukla kurduğu güvene dayalı, sıcak ve destekleyici bir ilişkinin ve aile ortamında yardım etme, iş birliğinde bulunma gibi fırsatların sağlanmasının önemi vurgulanabilir. Benzer şekilde, her kademedeki eğitim kurumlarında, özellikle de okul öncesi kurumlarında olumlu sosyal davranışların kazandırılması konusunda öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi çok önemlidir. Bunun yanı sıra, okullarda olumlu sosyal davranışları özendirmek amacıyla çeşitli sosyal kulüplerin açılması, sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmaların yürütülmesi, yardım kampanyalarının düzenlenmesi gibi çeşitli faaliyetler yürütülebilir.

İnsan davranışlarını içinde bulunduğu kültürden bağımsız olarak değerlendirmek ve incelemek ancak mümkün olmamaktadır. Bu doğrultuda mevcut

araştırmada olumlu sosyal davranışları kültür bağlamında incelemek bu araştırmanın diğer bir önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Kültürlerarası araştırmaların yer aldığı ilgili alanyazında olumlu sosyal davranışların kültürle ve bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerle ilişkilerinin incelendiği çalışmalar yer almaktadır. Konuyla ilgili Türkiye’de farklı açılardan ele alınmış çalışma örnekleri bulunmaktadır. Ancak doğrudan olumlu sosyal davranışların PDT modeli bağlamında kültürel değerlerle ilişkilerinin incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan bu çalışma ile, Türkiye toplumunda bireyci ve toplulukçu kültürel değer farklılıkları bağlamında olumlu sosyal davranışların incelenmesi ilgili alanyazına ve kültürlerarası psikoloji araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın kültürle ilgili sonuçları, sosyal sorumluluk projelerinin ve çeşitli yardım kuruluşlarının kampanyalarının tasarlanmasında bilgi sağlayabilir. Toplumun kültürel yapısına uygun olarak tasarlanan sosyal sorumluluk projelerinin ve yardım kampanyalarının insanları daha fazla teşvik edebileceği söylenbilir.

Araştırmanın diğer bir önemli katkısı da olumlu sosyal davranışları birçok boyutta değerlendiren bir ölçüm aracının literatüre kazandırılması olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Olumlu Sosyal Davranışlar

Olumlu sosyal davranışlar en genel tanımıyla başkalarına fayda sağlamak niyetiyle yapılan gönüllü davranışlar olarak tanımlanmaktadır ((Eisenberg, 2003; Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006; Eisenberg ve Mussen, 1989, Staub, 1978). Carlo, Randall, Hausmann ve Christiansen (2003: 108) ise “başka bir insanın ya da grubun yararına olabilecek, kişinin hiçbir baskı altında olmadan ve kendi öz iradesiyle sergilediği davranışlar" olarak tanımlamıştır. Olumlu sosyal davranışlar ya da literatürde kullanılan diğer bir ifadeyle prososyal davranışlar, sosyal bilimciler tarafından 1960’lı yıllarda anti sosyal davranışların karşıtı olarak, tüm yardım etme davranışlarını içine alan bir kavram olarak kullanılmıştır (Bilgin, 1995). Olumlu sosyal davranış kavramı kişinin hiçbir çıkar gözetmeden kendi dışındaki kişi veya kişilere yardım etme niyeti taşıyan, diğerlerinin yararına olan yardımlaşma, paylaşma, iş birliğinde bulunma, empati kurma, gönüllü olma, teselli etme, rahatlatma, fedakârlık gibi davranışların tümünü kapsamaktadır (Batson ve Powell, 2003; Carlo ve Randall, 2001; Hoffmann, 1982).

Olumlu sosyal davranışlar konusunda farklı kuramsal temellerle yürütölen araştırmalarda olumlu sosyal davranışların çok boyutlu alt yapısına ve davranışın altında yatan motivasyona odaklanılmaktadır. Carlo ve Randall (2002) tarafından alandaki kuram ve araştırmalar temel alınarak özgeci, itaatkâr, duygusal ve kamusal olmak üzere 4 farklı olumlu sosyal davranış tanımlanmıştır. Özgeci olumlu sosyal davranış, temelde bir karşılık beklemeden tamamen başkasına yardım etme güdüsüyle gerçekleştirilen gönüllü yardım etme davranışdır. Özgeci davranışta yardım etmenin verdiği haz önemlidir. (Kumru ve diğerleri, 2004). Alan yazında olumlu sosyal davranış ve özgecilik kavramları genellikle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Her ne kadar bu iki kavram bir olarak kullanılsa da olumlu sosyal davranış kavramı daha kapsamlı olup, özgeciliği de içinde barındırmaktadır (Scott ve Seglow, 2007: 67). Her olumlu sosyal davranış özgeci davranış olarak değerlendirilmez ancak her özgeci davranış olumlu sosyal davranış olarak kabul edilmektedir. İtaatkâr olumlu sosyal davranışlar ise bir istek veya talep karşısında yapılan yardım etme davranışı olarak tanımlanmıştır. Duygusal olumlu sosyal

davranış ise duygusal uyarıcıların olduğu koşullar altında başkalarına yardım etme davranışdır. Kamusal olumlu sosyal davranış da diğerlerinin önünde yapılan, başkalarının onayını ve saygısını kazanma ve kişinin kendi öz değerini geliştirme motivasyonu ile gerçekleştirilen davranışlar olarak tanımlanmıştır. Sonrasında yapılan çalışmalar neticesinde kamusal olumlu sosyal davranışlar gizli ve kamusal olarak ayrılmıştır. Kamusal olumlu sosyal davranışlar başkaları önünde gerçekleştirilirken gizli olumlu sosyal davranışlar ise yardım edenin kimlik bilgisi olmadan yapılan yardım etme davranışlarıdır. Benzer şekilde duygusal olumlu sosyal davranışlar da acil ve duygusal olarak ayrılmıştır. Acil olumlu sosyal davranışlar acil ve kriz koşulları altında başkalarına yardım etmeyi vurgulamasıyla duygusal olumlu sosyal davranışlardan ayrılmaktadır (Carlo ve diğerleri, 2003). Bireylerin farklı motivasyonlarla olumlu sosyal davranışlarda bulunduklarını öne süren araştırmalar ise davranışları bencilden özgeciye, dışsaldan içsele şeklinde sınıflandırmışlardır. Dışsal nedenler, dış otorite, cezalandırılmaktan korkma ya da kurallara uyma ile ilgili olarak açıklanan davranışlardır. İçsel nedenler ise kendinin ve diğerlerinin onayını almak, suçluluk, utanç ya da endişeden kaçınmak gibi saygınlık temelli baskılarla çerçevelenmiştir (Ryan ve Connell, 1989).

1.1.1 Olumlu Sosyal Davranışların Tarihçesi

Olumlu sosyal davranış kavramı ilk kez Auguste Comte tarafından “başkasına gösterilen ilgi ya da başkası için endişe içeren davranışlar” olarak tanımlanmıştır (Rosenhan, 1978: 103). Psikoloji alanında ise olumlu sosyal davranışlara ilişkin ilk değerlendirmeler William McDougall tarafından gerçekleştirilmiştir. McDougall, olumlu sosyal davranışların, ebeveynsel içgüdünün getirdiği hassas duyguların sonuçları olduğunu ifade etmiştir. Psikoloji alanında yapılan ilk değerlendirmeler her ne kadar McDougall ile yapılmış olsa da bu konudaki çalışmaların önemli bir kısmı 1964 yılında yaşanan Kitty Genovese vakasına dayanmaktadır. New York’ta komşularının gözü önünde öldürülen Kitty Genovese ismindeki genç bir kadın, yardım çığlıklarına rağmen, 38 komşusundan hiç biri ne olaya müdahale etmiş ne de polisi aramıştır (Latané ve Darley, 1968). Bu olaydan sonra pek çok araştırmacı, insanların bu gibi durumlarda yardım edip ya da etmeme davranışının altında yatan nedenlerini araştırmıştır (Penner, Dovidio, Piliavin ve Schroeder, 2005). Diğer bir taraftan ise bazı durumlarda, deprem, sel gibi bazı felaketlerde pek çok insanın kendi hayatlarını tehlikeye atarak başkalarını kurtarmaya çalıştıklarını görüyoruz. Bu açıdan insanların olumlu sosyal

davranışlarda bulunmasına etki eden faktörlerin araştırılması ve ilgili değişkenlerin belirlenmesi önem arz etmektedir.

1.1.2 Olumlu Sosyal Davranışların Gelişimini Etkileyen Faktörler

Carlo ve Randall'ın (2001, 2002) olumlu sosyal davranışların altında yatan çok boyutlu mekanizmaları açıklamak için geliştirdikleri “Sosyo-Ekolojik Gelişimsel Model”, var olan yaklaşımlardan Bronfenbrenner'in (1976) Ekolojik Teorisi'nden ve Bandura'nın (1986) Sosyal Bilişsel Teorisi'nden yararlanılarak geliştirilmiştir (akt. Kumru ve diğerleri, 2004). Model olumlu sosyal davranışlar üzerinde ekolojik, sosyal, bireysel ve kişiler arası ilişkilerin etkisini bir çerçevede sunarak aslında hem genetik ve biyolojik hem de çevresel faktörlerin etkisini açıklar niteliktedir. Modele göre, olumlu sosyal davranışları etkileyen faktörler; “ailesel ve sosyal bağlamsal faktörler”, “yakın durumsal faktörler” ve “bilişsel ve duygusal faktörler” şeklinde üç gruba ayrılmaktadır. Ailesel ve sosyal ortam faktörleri; aile (ebeveynler, kardeşler, akrabalar vb.), akran (arkadaşlar, arkadaş ve akran beklentileri vb.) ve kültür (cinsiyet, okul, normlar vb.) olarak ele alınmaktadır. Yakın durumsal faktörler ise yardım etme anında, davranışın ortaya çıkmasında etkili olan ortamsal özelliklerdir. Son olarak bilişsel ve duygusal faktörler ise belirli bilişsel beceriler (değerler, başkasının bakış açısını alma vb.) ve duygusal donanımlardır (empati, sempati vb.) (Kumru ve diğerleri, 2004).

Sosyo Ekolojik Gelişimsel Modelin açıklamaları doğrultusunda olumlu sosyal davranışları etkileyen faktörler; “Genetik ve Biyolojik Faktörler” ve “Sosyo-Kültürel ve Çevresel Faktörler” olarak farklı iki başlık altında incelenmiştir.

1.1.2.1 Genetik ve Biyolojik Faktörler

Olumlu sosyal davranışların insanlarda doğuştan mı var olduğu yoksa sonradan çevreden öğrenilerek mi edinildiği sürekli tartışılmış bir konudur. Olumlu sosyal davranışları açıklayan sosyo-biyolojik kuramlara göre insanlar kendilerinde var olan hayatta kalma çabalarının etkisiyle diğer insanlara yardımlarda bulunarak hayatta kendilerine bir yer edinirler. Grusec (2002) de olumlu sosyal davranışların insanların biyolojik olarak yaşama tutunma çabalarının bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Biyolojik ve genetik olarak olumlu sosyal davranışları etkileyen mizaç, cinsiyet ve yaş faktörleri bu kısımda ele alınmıştır.

1.1.2.1.1 Mizaç

Mizaç yaşamın çok erken dönemlerinde belirlenen, biyolojik temelli olan, nispeten kalıcı ve değişmez olan ve bireyi eşsiz kılan karakteristik özellikleri olarak

tanımlanmaktadır (Sanson, Hemphill ve Smart, 2004). Mizacın gelişiminde aileden gelen genetik kazanımlar sayesinde anne ve baba oldukça etkili olmakta ve çocuğun mizacı, ebeveynlerin mizacıyla benzerlik gösterebilmektedir. Prior, Sanson, Smart ve Oberklaid (2000) çalışmalarında üç ile sekiz yaş arası çocuklarda tepkisellik, sebatkârlık, sıcakkanlılık, ritmiklik olmak üzere dört farklı mizaç türünden söz etmişlerdir ve mizacın çocuğun duygusal ve sosyal gelişiminde önemli rol oynadığını vurgulamışlardır. Sıcakkanlı ve insanlarla yakınlık kurabilen ve girdikleri yeni bir ortama uyum gösterebilen ve dikkatlerini sürdürebilen sebatkâr çocukların çekingen ve tepkisel davranan çocuklara kıyasla daha fazla yardımlaşma, paylaşma, iş birliğinde bulunma, empati kurma gibi olumlu sosyal davranışlarda bulunmaları beklenir (Çelik-Kahraman, 2019: 36). Mizacın ve ebeveynliğin, olumlu sosyal davranışlar ile ilişkisinin incelendiği boylamsal bir araştırmada; dört yaşında yüksek anne sıcaklığı ve samimiyeti gören çocukların altı yaşında daha az tepkisel oldukları ve altı yaşında daha az tepkisel olan çocukların ise yedi yaşında daha fazla yardım etme eğiliminde oldukları bulunmuştur (Laible ve diğerleri, 2017). Carlo ve diğerleri (2005) tarafından yapılan araştırma sonucu ise sosyal etkileşimi sağlayan dışadönüklük ile beraber uyumluluk kişilik özelliklerinin olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu göstermiştir.

1.1.2.1.2 Yaş

Genel olarak araştırma bulguları yaşla birlikte, olumlu sosyal davranışlarda artış yaşandığına işaret etse de (Eisenberg ve Fabes, 1998; Kumru ve diğerleri, 2004; Sunar ve Fidancı, 2016; Yağmurlu ve Sanson, 2009), okul öncesi dönem çocuklarında görülen bu artış hızı yetişkinlikte oldukça azalmaktadır (Eisenberg ve diğerleri, 2006). Yaş ile birlikte artan sosyal etkileşimler ve olgunlaşma ile kazanılan yeni beceriler sosyal gelişimi destekleyerek olumlu sosyal davranışlarda gelişim sağlamaktadır (Carlo, Fabes, Laible ve Kupanoff, 1999; Eisenberg ve Fabes, 1998; Fabes, Carlo, Kupanoff ve Laible, 1999).

Hoffman'ın (2000) olumlu sosyal davranışların gelişimini açıkladığı dört aşamalı modele göre; ilk aşamada yeni doğan bebekler “evrensel empati” olarak adlandırılan empatik davranışlar sergilerler. Bu aşamada küçük bebekler henüz kendileri ve diğerlerinin ayırımına varamadığından başka biri huzursuzlandığında kendileri de bu durumda rahatsızlık duyarlar ve ağlamayla tepki gösterirler. Bir yaşın sonuna doğru görülen ikinci aşamada ise bebekler “egosantrik empatik sıkıntı” yaşarlar ve diğerlerinin bir sıkıntısıyla karşı karşıya kaldıklarında

kendilerini rahatlatma çabasına girerler. Bebekler her ne kadar bu aşamada diğerlerinden ayrı bir “kendilik” anlayışı geliştirmiş olsalar da kendilerinin ve diğerlerinin yaşadığı huzursuzluğu tam olarak ayırt edemezler. İki yaşın başlarına denk gelen “yarı egosantrik empatik sıkıntı” olarak adlandırılan üçüncü aşamada çocuklar her ne kadar kendilerinin ve diğerlerinin ayırımına varmış olsalar da, kendileri ile diğerlerinin içsel durumlarını ayırt etmede zorlanırlar. Sıkıntı durumlarında kendilerini rahatlatmalarının yanında diğerleriyle de empatik olarak ilgilenirler. “Gerçeğe uygun empatik sıkıntı” şeklinde ifade edilen ve iki yaşa denk gelen dördüncü aşamada ise çocuklar diğerlerinin hislerinin ve duygularının farkına vararak, diğerlerinin hislerinin ve bakış açılarının kendilerinden farklı olabileceğini anlayabilirler. Bu aşamada çocukların diğerlerinin ihtiyaçlarına yönelik farkındalığı arttığı için daha net olumlu sosyal davranışlar gösterebilirler (Eisenberg ve diğerleri, 2006: 654).

Fabes ve Eisenberg’in (1996) yapmış olduğu bir meta-analiz çalışması sonucunda olumlu sosyal davranışların bebeklikten ergenliğe doğru arttığı bulunmuştur. Araştırmacılar olumlu sosyal davranışların yaşla birlikte arttığını, ancak bu artışın yapılan çalışmanın niteliğine ve karşılaştırılan yaş gruplarına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir (Akt. Fabes ve diğerleri, 1999: 6). Nitekim Kumru ve diğerlerinin (2004) Türkiye’de yapmış olduğu bir çalışmada küçük yaşlardaki ergenlerin daha çok itaatkâr ve kamusal olumlu sosyal davranışları, daha büyüklerin ise daha çok gizli ve özgeci olumlu sosyal davranışları sergiledikleri bulunmuştur.

1.1.2.1.3 Cinsiyet

Cinsiyete bağlı olumlu sosyal davranışlarda farklılıkların incelendiği çalışma bulguları genellikle kız çocuklarının, erkeklere kıyasla daha çok olumlu sosyal davranışlarda bulunduğunu göstermektedir (Bağcı, 2015; Carlo ve Randall, 2002; Gözün-Kahraman ve Kurt, 2013; Graaff, Carlo, Crocetti, Koot ve Branje, 2018; Gummerum, Keller, Takezawa ve Mata, 2008; Yağmurlu ve Sanson, 2009). Bazı olumlu sosyal davranış türlerinde ise erkeklerin kadınlara kıyasla kahramanlık ya da şövalyeliğin söz konusu olduğu yardım etme davranışlarını daha fazla sergiledikleri görülmektedir (Eagly ve Crowley, 1986). Fabes ve Eisenberg (1996) çalışmalarında olumlu sosyal davranışlar konusunda cinsiyet farklılıklarının, olumlu sosyal davranışların türüne ve çalışmanın niteliğine göre farklılık gösterebileceğini öne sürmüşlerdir (Akt. Fabes ve diğerleri, 1999: 6). Kumru ve diğerlerinin (2004) ve Aktaş ve Güvenç’in çalışmaları da kızların daha çok gizli,

itaatkâr ve duygusal; erkeklerin ise daha çok kamusal olumlu sosyal davranış türlerini sergilediğini göstermiştir. Benzer şekilde Carlo ve Randall (2002), tarafından ergenlerle yapılan çalışma sonucunda da kızların erkeklere kıyasla daha fazla özgeci, gizli, itaatkâr ve duygusal olumlu sosyal davranışlarda bulundukları görülmüştür.

Altay ve Güre (2012) tarafından üç ile altı yaş aralığındaki çocuklarla yapılmış araştırma sonucunda benzer şekilde kız çocuklarının, erkeklere kıyasla olumlu sosyal davranış puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucunda, kız çocuklarının akranlarıyla daha fazla işbirliği içinde oldukları, eşyalarını paylaştıkları ve zor durumda olanları teselli ettikleri görülürken; erkek çocukların ise akranlarına daha fazla sözel ve fiziksel saldırganlıkta bulundukları görülmüştür. Araştırmacılara göre; cinsiyete bağlı olumlu sosyal davranışlardaki farklılık, toplumsal cinsiyet rolleri ve ebeveynlerin çocuklarına özgü cinsiyet kalıp yargılarıyla açıklanabilir (Altay ve Güre, 2012). Birçok kültürde, çocukların sosyalleşme süreçlerinde erkekler kızlara kıyasla daha az kısıtlanmakta, daha çok özgür bırakılmakta ve saldırganlık davranışları kabul görmektedir. Kız çocuklarından ise daha sevecenli, şefkatli, fedakâr ve yardımsever olmaları ve ilişkilere değer vermeleri beklenirken; erkek çocuklarından ise diğerlerinden bağımsız olmaları beklenmektedir (Aronson, Wilson ve Akert, 2010; Eisenberg ve Fabes, 1998). Çok erken dönemlerden itibaren çocuklardan beklenen bu toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle, kız çocuklarını bakım verme rolüne hazırlamak ve onlardan diğerlerinin ihtiyaçlarına karşı hep duyarlı olmalarını beklemek gibi toplumsal baskılar erkeklere kıyasla kadınların daha fazla olumlu sosyal davranışlarda bulunmalarını sağlamaktadır (Zahn-Waxler, Radke-Yarrow, Wagner ve Chapman, 1992).

1.1.2.2 Çevresel Faktörler

1.1.2.2.1 Aile

Toplumun temelini oluşturan aile, çocuğun ilk sosyalleştiği ortam olması nedeniyle çocuğun sosyal gelişiminde ve dolayısıyla olumlu sosyal davranışların kazanılmasında önemli rol oynamaktadır. Ebeveynler, çocukların olumlu sosyal davranış gelişimi üzerinde çeşitli şekillerde etkili olurlar. Bunlar; istenilen davranışla ilgili bilgilendirme yapmak, olumlu sosyal davranışları kendileri de göstererek model olmak, uygun olan davranışa yönlendirmek ve davranışı teşvik etmek, uygun olmayan davranışları cezalandırmak ve empati gelişimini

destekleyecek etkili bir çevre sağlamaktır (Carlo ve diğerleri, 1999; Yavuzer, 2007).

Çocuklar anne ve babalarından gördükleri olumlu sosyal davranışları rol model olarak taklit ederler. Örneğin; çocuğunun gözleri önünde komşusunun eşyalarını taşımasında yardımcı olan bir baba, çocuğunun da bu yardım davranışını göstermesinde etkili olmaktadır. Diğer bir şekilde, başkalarının ihtiyaçlarını görmezden gelen ve yardım etmekte çekimser kalan ebeveynlerin çocukları da benzer davranışları model alırlar. Model alınan kişi, çocuk tarafından ne kadar seviliyorsa ve ne kadar güçlü ve etkili biri olarak görülüyorsa davranışlarının taklit edilme olasılığı o kadar yüksek olmaktadır (Yağmurlu ve Candan-Kodalak, 2009).

Olumlu sosyal davranışlar üzerinde ebeveyn tutumlarının ve uygulamalarının rolünün incelendiği araştırma bulguları, ebeveynlerin sıcak, duyarlı ve destekleyici olmalarının çocuklarının olumlu sosyal davranışları sergileme eğilimini arttırdığını göstermektedir (Carlo, Mestre, Samper, Tur ve Armenta, 2010; Gülseven, Carlo, Streit, Kumru, Selçuk ve Sayıl, 2017; Knafo ve Plomin, 2006, Newton, Laible, Carlo, Steele ve McGinley, 2014; Yağmurlu ve Sanson, 2009; Yağmurlu ve diğerleri, 2005). Ebeveynlerin sıcaklığı, duyarlılığı ve desteği çocukta sevildiği ve kendisine saygı duyulduğu hissini uyandırır ve çocuğun kendini güvende hissetmesini sağlar. Dolayısıyla çocuğun başkalarıyla olan iletişimde insanlara karşı duyarlılığı ve güveni artmış olur (Laible, Kumru, Carlo, Streit, Selçuk ve Sayıl, 2017; Zahn-Waxler, Radke-Yarrow ve King, 1979). Anne ve babanın sıcaklığı ve duyarlılığı dışında, açıklayıcı akıl yürütmenin de olumlu sosyal davranışları etkilediğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Brajsa-Zganec ve Hanzec, 2014; Saltalı ve Imir, 2018). Ebeveynin açıklayıcı olması diğer bir ifadeyle çocuğun olumlu ya da olumsuz davranışının başkaları üzerindeki etkilerini anlatması, çocukta empatiyi geliştirerek olumlu sosyal davranışları arttırmaktadır (Laible ve diğerleri, 2017; Yağmurlu ve Candan-Kodalak, 2009).

Aile içerisinde kardeşler arasındaki ilişkiler de olumlu sosyal davranışlar üzerinde önemli bir ortam sağlamaktadır. Eisenberg ve diğerlerinin (2006) yapmış olduğu bir meta analiz çalışmasında; büyük ailelerde ve kardeş sayısının fazla olduğu ailelerde yetişmenin olumlu sosyal davranışların gelişmesine katkı sağladığı görülmüştür. Ailenin geniş olması, aile içindeki bireyler arasında sorumluluğun dağılması, büyük kardeşin küçük kardeşe yardım etmesi, bakımını üstlenmesi ve ihtiyaçlarına cevap vermesi çocuklarda olumlu sosyal davranışların gelişmesini

sağlamaktadır. Geniş ailelerden gelen çocukların, aile üyelerine yönelik geliştirilen yardım etme ve paylaşma davranışları aile dışındaki yabancı insanlara karşı da yaygınlaşır (Eisenberg ve diğerleri, 2006; Grusec, Hastings ve Almas, 2011).

1.1.2.2.2 Akran ve Arkadaş İlişkileri

Çocukların akranlarıyla olan ilişkileri ebeveyn-çocuk, öğretmen-çocuk ya da kardeşlerle olan ilişkilerinden farklıdır. Benzer gelişim düzeylerine sahip olmaları nedeniyle eşit konum ve güce de sahip olmaları ilişkilerinde rahatlık ve samimiyeti de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla çocuklar arasındaki bu eşitlik birbirlerinin bakış açılarını anlamalarına ve problem çözme becerilerinin gelişmesine katkı sağlar (Gülay ve Akman, 2009; Yağmurlu ve Candan-Kodalak, 2009).

Akran ilişkileri, çocuklar arasında paylaşmayı ve işbirliğini desteklemekle beraber, çocukların başkalarıyla sağlıklı iletişim kurmaları için gerekli bilgi ve becerileri edinmeleri, yaşadıkları problemleri çözüme kavuşturmaları ve sıkıntılarıyla baş edebilmeleri üzerinde etkili olmaktadır (Beyazkürk, Anlıak ve Dinçer, 2007). Ayrıca oynanan oyunlar sırasında akranlarla kurulan iletişim, olumlu sosyal davranışların kazanımını desteklemektedir (Dinçer, Baş, Teke, Aydın, İpek ve Göktaş, 2019). Çocuklar oyun grupları içinde yardımlaşmayı, paylaşmayı, nezaketi, iş birliğini ve empatik davranmayı öğrenmektedirler (Yazgan-İnanç, Bilgin ve Kılıç-Atıcı, 2020) ve karşılıklı birbirlerine model olarak olumlu sosyal davranışların gelişimini etkilemektedirler (Eisenberg ve diğerleri, 2006). Yapılan çalışmalar, akranlar tarafından kabul görmenin olumlu sosyal davranışlar üzerinde etkili olduğunu ve olumlu sosyal davranışları sergileme oranını arttırdığını; akranlar tarafından dışlanmanın ve reddedilmenin ise saldırgan davranışları arttırdığını göstermektedir (Ladd, 1999; Wentzell ve McNamara, 1999).

1.1.2.2.3 Eğitim Ortamı ve Öğretmen Etkisi

Erken çocukluk döneminde sosyal gelişimi destekleyen kaliteli bir eğitim ortamı ve destekleyici, sıcak ve açık bir iletişimle kurulan öğretmen-çocuk ilişkisi olumlu sosyal davranışların gelişimi ile ilişkilendirilmektedir (Kuswendi, 2019; Roorda, Verschueren, Vancraeyveldt, Van Craeyevelt ve Colpin, 2014; Saygılı, 2021; Wentzel, 2015). Özellikle okul öncesi dönemde sınıf içi etkinliklerde iş birliğine dayalı eğitim tekniklerinin kullanılmasının akran kabulünü kolaylaştırdığı ve olumlu sosyal sosyal davranışları arttırdığı bilinmektedir (Eisenberg ve diğerleri,

2006). Olumlu sosyal davranışların gelişiminde öğretmenlerin katkısı da oldukça büyüktür. Çocukların bireysel ve gelişimsel özelliklerinin farkında olarak sıcak bir iletişim kuran, çocukları akran ilişkilerinde yönlendiren ve destekleyen, yaptığı etkinliklerle, tutum ve davranışlarıyla çocuklara paylaşmayı, yardımlaşmayı ve iş birliğinde bulunmayı aşıl原因an öğretmenler olumlu sosyal davranışları üzerinde önemli rol oynamaktadır (Pianta ve Schulman, 2004). Yapılan çalışmalar da öğretmenlerin olumlu sosyal davranışlarının, çocukların olumlu sosyal davranış sergileme eğilimlerini (Hastings, Utendale ve Sullivan, 2007), paylaşmayı ve yardımlaşmayı attırdığını ve saldırganlık davranışını önlediğini göstermektedir (Flannery ve diğerleri, 2003).

1.1.2.2.4 Kültür

Olumlu sosyal davranışlar üzerinde etkili olan çevresel faktörlerden bir diğeri ise bireylerin içinde bulundukları kültürdür. Kültürel değerler ve sosyalleştirme uygulamaları olumlu sosyal davranışlar üzerinde önemli bir role sahiptir. Toplumlar kendi kültürleri için önemli gördükleri sosyal norm, değer ve uygulamalarla bireyleri olumlu sosyal davranışlara yönlendirirler (Kumru ve diğerleri, 2004). Dolayısıyla olumlu sosyal davranışlar kültürler arasında farklılık gösterebilir. Bazı kültürlerde olumlu sosyal davranışlar diğer kültürlerle kıyasla daha fazla teşvik edilir. Örneğin; kentsel ve Batı ülkelerinden gelen çocuklara kıyasla, geleneksel toplumlardan gelen çocukların daha fazla işbirlikçi oldukları bulunmuştur (Eisenberg ve Mussen, 1989).

Kültür, mevcut araştırmanın temel değişkenlerinden biri olması nedeniyle kültür ve olumlu sosyal davranış ilişkisine aşağıda “Kültür” ana başlığı altında detaylı olarak yer verilecektir.

1.2 Kültür

Kültür kavramı farklı disiplinler tarafından, farklı açılardan ele alındığından çok fazla tanımı bulunmaktadır. Kültür, belirli gruplar tarafından paylaşılan inançlar, değerler, gelenekler ve davranış örüntüleri olarak tanımlanabilir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015). Hofstede (1994) ise kültürü “bir insan grubu veya kategorisini, diğer grup veya kategoriden ayıran kolektif bir zihinsel programlama” olarak tanımlamıştır. Hofstede “zihinsel programları” kültür olarak adlandırmakta ve zihinsel programlama sürecinin ailede, okulda ve iş yerinde olmak üzere üç ayrı ortamda geliştiğini ileri sürmektedir (Hofstede, 1994). Bireyin içinde bulunduğu kültür; normlarını, değer yargılarını, davranış kalıplarını, çocuk yetiştirme

biçimlerini ve hatta dili kullanma biçimlerini bile etkilemektedir (Gül, 2010). Dolayısıyla insan davranışlarını, içinde bulundukları kültürden bağımsız olarak yorumlamak mümkün değildir.

1.2.1 Kültürel Değerler

Kültürün yapı taşları olan değerler ise kültürün sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Çünkü değerler, insanların yaşam şekillerini devam ettirebilmeleri için önemli olduğunu düşündükleri nitelikleri temsil ederler (Samovar, Porter, McDaniel ve Roy, 2016). Diğer bir ifadeyle değerler, bireylerin tercihlerini, neyi arzu edip etmediklerini göstermektedir. Hofstede’de (1980) göre dolayısıyla kültürel değerler, bireylerin sergiledikleri davranışları anlamamızda anahtar bir role sahiptirler (Akt. Çarıkçı ve Koyuncu, 2010).

Hofstede (1983), değerlerin kültürden nasıl etkilendiğini ve kültürlerarası farklılıkları açıklamak amacıyla 50 ülkeden 116.000 katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırma sonucunda kültürel farklılaşmayı açıklayan dört boyut elde etmiştir. Bu boyutlar; toplulukçuluk-bireycilik, belirsizlikten kaçınma, güç mesafesi ve erillik-dişilik olarak sıralanmaktadır. Hofstede (1980) tarafından öne sürülen bireycilik ve toplulukçuluk kavramları kültürler arasındaki değer farklılıklarını görmemize olanak tanıyan boyutlar olarak tanımlanmıştır (Akt. Kağıtçıbaşı, 2012). Kültürlerarası çalışmalarda öne çıkan ve en çok incelenen kültürel farklılaşma boyutu bireycilik ve toplulukçuluk olmuştur (Göregenli, 1995; Triandis, 1995). Göregenli tarafından bireycilik ve toplulukçuluk boyutunun kültürlerarası psikolojide farklı değişkenlerle çok fazla çalışılmasının ve popüler bir konu haline gelmesinin nedenlerinin, kültürlerarası psikoloji perspektifinde etik bir yaklaşıma duyulan ihtiyaç ve batılı toplumlar dışındaki kültürleri anlama çabası olduğu vurgulanmıştır.

1.2.1.1 Bireycilik ve Toplulukçuluk

Hofstede (1994: 50), bireylerin çıkarlarının grubun çıkarlarının önünde olduğu toplumları “bireyci” ancak grubun çıkarlarının bireylerin çıkarlarının önüne geçtiği toplumları ise “toplulukçu” olarak adlandırmıştır. Hofstede’de (1994) göre; bireycilik, bireyler arasında sıkı bağların olmadığı ve bireylerin sadece kendilerine ve ailelerine bakmakla yükümlü olduğu toplumlar için geçerlidir. Toplulukçuluk ise, bireylerin güçlü ve sıkı bağlarla bağlı oldukları gruplara karşı koşulsuz aidiyetin ve sadakatin olduğu toplumlar için geçerlidir. Toplulukçu ve bireyci kültürleri birbirinden ayıran en belirgin özellik; toplulukçu kültürlerde bireylerin kendilerini

ait oldukları grubun bir parçası olarak görmeleri ve grubun amaçlarının bireysel amaçlarının önüne geçmesidir. Bireyin davranışları grubun norm ve beklentilerine göre belirlenir. Bireyci kültürlerde ise bireysel amaçlar grubun amaçlarıyla ortak olmayabilir ve anlaşmazlık söz konusu olduğunda bireyin amaçları önceliklidir (Kağıtçıbaşı, 2012; Triandis, 2001).

Hofstede (1984), bireycilik ve toplulukçuluk boyutlarını bir çizginin iki ucunda yer alan ve birbirine tamamen karşıt olan kavramlar olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bireyler ya bireycidir ya da toplulukçudur, aynı anda hem bireyci hem de toplulukçu olamazlar. Ancak daha sonra yapılan çalışmalarla, bireycilik ve toplulukçuluğun çok boyutlu ve birbirinden bağımsız kavramlar olduğu ileri sürülmüştür (Kağıtçıbaşı, 2012). Triandis (1995), kişilerin aynı anda hem bireyci hem de toplulukçu özellikleri taşıyabileceğini, dolayısıyla bireycilik ve toplulukçuluk boyutlarının yeniden ele alınması gerektiğini öne sürmüştür. Bu doğrultuda toplulukçuluk ve bireycilik boyutları eşitlik ve hiyerarşi perspektifinden ele alınarak yatay ve dikey düzlemlerde *yatay toplulukçuluk*, *dikey toplulukçuluk*, *yatay bireycilik* ve *dikey bireycilik* olarak boyutlandırılmıştır (Triandis ve Gelfand, 1998). Dikey bireycilik ve dikey toplulukçuluk eşitsizliği ve farklılıkları vurgularken; yatay bireycilik ve yatay toplulukçuluk ise eşitliğe ve benzerliklere odaklanmaktadır (Thomas, Fitzsimmons, Ravlin, Au, Ekelund ve Barzantny, 2010). Dikey bireycilik boyutunda bireyler arasında rekabet etmek, kazanmak ve statü önemlidir. Dikey bireycilikte benlik diğerlerinden tamamen bağımsızdır. Dolayısıyla başarı, haz ve kendine yönelme bireyler için önemlidir. Dikey toplulukçuluk boyutunda ise birey kendisini hiyerarşik yapılanmanın olduğu bir iç gruba ait hisseder. Hiyerarşik yapının ve eşitsizliğin beraberinde getirdiği otorite kurma aracı olan güç mesafesi önemli bir unsurdur. Dikey toplulukçulukta birey grup üyeleriyle kendini eşit olarak görmez ancak bireyin benliği diğer grup üyeleriyle karşılıklı bağımlıdır (Triandis, 1995; Triandis ve Gelfand, 1998). Yatay bireycilik ve yatay toplulukçuluk boyutlarında ise statü farklılıkları gözetilmeyip eşitliğe vurgu yapılmaktadır (Singelis, Triandis, Bhawuk ve Gelfand, 1995). Yatay bireycilikte birey, kendini yine özerk olarak görür ancak eşitlik olgusunun olması diğer bireylerle kendisini benzer görmesini sağlar. Yatay toplulukçulukta ise bireyler kendilerini iç grubun bir parçası olarak görür ve grup üyeleri arasında eşitlik ön plandadır. Karşılıklı bağımlı benlik yapısı hâkim olup, ortak amaçlar ve uyumun sağlanması üzerine çalışılır (Singelis ve diğerleri, 1995; Triandis, 1996).

Triandis (1995) dikey ve yatay eksenlere vurgu yaparak Korelilerin ve İsrail Kibutzlarının toplulukçu yapılarının birbirine benzemediğini ve Korelilerin dikey toplulukçuluğa, Kibutzların da yatay toplulukçuluğa örnek gösterilebileceğini ifade etmiştir. Aşırı rekabetin ve statü farklılıklarının olduğu ABD ve Fransa dikey bireyciliğe, sosyal demokrasinin ve eşitliğin olduğu Avustralya ve İsveç ise yatay bireyciliğe örnek verilebilir (Singelis ve diğerleri, 1995).

Hofstede (1984) çalışmasında Türkiye'yi toplulukçu kültürün tipik bir örneği olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla Türkiye iç gruba bağlılık, grubun amaçlarının kendi kişisel amaçlarının üstünde tutulması gibi toplulukçu kültürün karakteristik özelliklerine sahiptir. Ancak sonradan yapılan çalışmalar Hofstede'in (1984) çalışmasını doğrulamakla birlikte, Türkiye'nin toplulukçuluk eğiliminin yanı sıra bireycilik özelliklerini de gösterdiğini ileri sürmüştür. Böylece çalışmalar hızlı değişim yaşayan ve geçiş sürecinde olan Türkiye'nin ne tam olarak toplulukçu ne de tam bireyci olduğunu; toplulukçuluktan bireyciliğine geçişte toplulukçuluk değerlerini de koruduğunu göstermektedir (İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2002; Kağıtçıbaşı, 1996). Göregenli (1995) de yaptığı çalışma sonucunda toplulukçuluk ve bireycilik eğilimleri açısından Türkiye'yi kabaca sınıflandırmanın mümkün olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla ülkeler düzeyindeki sonuçların bireyler düzeyinde de geçerli olduğunu kabul etmek güvenilir olmamaktadır. Bir ülkede bireylerin kültürel eğilimleri birbirinden farklılık gösterebileceğinden, kültürel değerlerin bireyler düzeyinde ölçülmesi önem kazanmıştır.

Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerini; *yatay toplulukçuluk*, *dikey toplulukçuluk*, *yatay bireycilik* ve *dikey bireycilik* boyutlarıyla ölçümleyen INDCOL ölçeğinin dörtlü yapısının geçerliliği Triandis ve Gelfand (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir. INDCOL'un bu dörtlü yapısının geçerliliği Türkiye örneğinde de bazı çalışmalarla desteklenmiştir. Çukur, Guzman ve Carlo (2004) tarafından Türk, Filipinli ve Amerikan örneklemelerinde yapılan çalışmada INDCOL'un dörtlü yapısı açıklayıcı faktör analizleri ile desteklenmiştir. Yine Li ve Aksoy'un (2007) Türk ve Amerikan örneklemeleriyle yaptıkları çalışmalarında bazı maddelerin değiştirilmesi sonucu dörtlü yapıyı destekleyen bulgular sunulmuştur. Türkiye'de Wasti ve Erdil'in (2007) INDCOL ölçeğinin iki ayrı çalışan örneklem grubu üzerinde yaptıkları doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda; ölçeğin dört boyutlu yapısının iki boyutlu yapıya göre daha iyi çalıştığı

ancak dikey bireycilik boyutu çıkarılarak yapılan faktör analizi sonucunda üç faktörlü yapının daha da anlamlı sonuçlar verdiği görülmüştür.

Bu çalışmada kültürel değerlerin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla INDCOL ölçeğinin dört boyutlu (yatay toplulukçuluk, dikey toplulukçuluk, yatay bireycilik ve dikey bireycilik) yapısı kullanılmıştır.

1.2.2 Kültürel Değerler ve Olumlu Sosyal Davranışlar

Bir başkasının iyiliğini gözeterek yardım etme, paylaşma, iş birliğinde bulunma, teselli etme, empati kurma gibi olumlu sosyal davranışlar, toplumlarda olumlu sosyal ilişkilerin gelişimini desteklemektedir (Özdemir, 2010). Toplumun sağlıklı bir biçimde devamlılığını sürdürebilmesi için olumlu sosyal davranışlar gereklidir. Bu bağlamda olumlu sosyal davranışlar ile topluma özgü kültürel özellikler arasındaki ilişkilerin araştırılması önem taşımaktadır.

Toplumsal-kültürel yaklaşıma göre; kültürün yapı taşlarını oluşturan bazı sosyal normlar, olumlu sosyal davranışlarla ilintilidir. Bireyler, toplumsallaşma sürecinde bu sosyal normları öğrenir ve bu normlara uygun bir şekilde davranırlar. Bütün toplumlarda geçerli olan bu sosyal normlar; *toplumsal sorumluluk normu*, *karşılıklılık normu* ve *toplumsal adalet normudur* (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 382). Özellikle toplulukçu toplumlarda görülen *toplumsal sorumluluk normu*, insanların bize ihtiyacı olduğu durumlarda onlara yardımcı olmamız gerektiğini ifade eder. Anne ve babaların çocuklarına bakmaları beklendiği gibi çocukların da anne ve babaları yaşlandığında onlara bakmaları beklenir. Birçok toplumun dini ve ahlaki kuralları da ihtiyacı olanlara yardım etmeyi vurgular. Toplumsal sorumluluk normu kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir (Bierhoff, 2002: 192). Bontempo, Lobel ve Triandis (1990: 200) tarafından ABD ve Brezilya örneklerinin karşılaştırılarak bireyci ve toplulukçu kültürler arasındaki farklılıkların incelendiği araştırmada; öğrencilere birine ödünç para verme ya da hasta birisine bakma gibi yardım etme davranışları üzerine birtakım sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda hem Amerikalı hem de Brezilyalı öğrenciler yardım etme davranışının sosyal sorumluluk olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ancak Brezilyalı öğrenciler bu yardım davranışlarını gönülden yapacaklarını belirtirken; Amerikalı öğrenciler bu yardım davranışlarını yapmak konusunda daha az istekli olduklarını belirtmişlerdir. Bir diğer sosyal norm olan *karşılıklılık normu* ise bize yardımda bulunan insanlara bizim de yardım etmemiz gerektiğini söyler (Taylor, Peplau ve

Sears, 2015: 382). İnsanlar daha önceden aldıkları veya almayı bekledikleri bir yardıma karşılık olarak da yardım etme davranışında bulunabilmektedirler (Hogg ve Vaughan, 2007: 586). Yapılan çalışmaların sonuçları göstermektedir ki, insanlar yardım gördüğü kişilere karşı borçlu kalmamak için bu iyiliği karşılıksız bırakmamaktadır (Aronson ve diğerleri, 2012: 626; Frey ve Meier, 2004: 1717). Olumlu sosyal davranışları etkileyen diğer bir sosyal norm olan *toplumsal adalet normu* ise eşitlik duygusu ile ilişkilidir. Bu norma göre; bir işe eşit katkıda bulunanların aldıkları ödüller de eşit olmalıdır. İnsanların hayır kurumlarına bağışta bulunmalarının, yardım kuruluşlarında ve sosyal sorumluluk projelerinde yer almalarının altında yatan toplumsal adalet duygusudur (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998). Eşitliği sağlama duygusu, biri bize bir iyilik yaptığı durumda da görülebilir. Biri bize bir yardımda bulunduğunda eşitlik dengesi bozulduğu için aradaki eşitlik dengesini tekrardan sağlamak adına biz de o kişiye yardımda bulunma gereği hissederiz (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998).

Toplulukçu değerlere sahip toplumlar, içinde yaşadıkları toplumun yararını gözetmek amacıyla olumlu sosyal davranışları özendirirken; bireyci değerlere sahip toplumlar ise toplumun yararından önce rekabete ve kişisel kazanımlara öncelik vermektedir (Triandis, 1995).

Yapılan kültürlerarası araştırma sonuçları da kültürel değerlerin olumlu sosyal davranışlar ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Whiting ve Whiting, (1975) tarafından ABD, Meksika, Kenya, Hindistan, Okinawa ve Filipinler olmak üzere altı kültürden üç ile on bir yaş aralığındaki çocuklarla yürütülen kültürlerarası bir çalışmada Meksika, Kenya ve Filipinler gibi toplulukçu kültürlerde çocuklara daha fazla sorumluluk verilmesi nedeniyle çocukların olumlu sosyal davranışlarda daha fazla bulundukları, ailelerine daha fazla yardım ettikleri ve kardeşlerinin bakımında daha aktif rol aldıkları görülmektedir.

Benzer şekilde Ochs ve Izquierdo'nun (2009) çalışmasında; Matsigenka çocukları okul öncesi dönemlerinden itibaren bir balıkçı teknesine yardım etmek veya küçük kardeşlerine bakmak gibi günlük rutin görevleri kolaylıkla yerine getirirken, Los Angeles'taki okul çağı çocuklarının çöpü dışarı çıkarmak ya da ceketini gardıroptan almak gibi basit gerekleri bile ebeveynlerinden bekledikleri görülmektedir. Dolayısıyla Batılı olmayan, kırsalda geçim temelli ekolojilerde çocuklar, çocukluktan itibaren günlük rutin işlerde yer almakta ve çocuk eğitimi ve gelişiminde yardımseverlik ve kişilerarası sorumlulukların erdemleri

vurgulanmaktadır (Whiting ve Edwards, 1992). Suizzo'nun (2007) araştırması da Afro-Amerikalı ve Meksikan-Amerikalı ebeveynlerin, Avrupa-Amerikalı ebeveynlere göre çocuklarının olumlu sosyal davranışlarda bulunmalarına daha fazla değer verdiklerini göstermiştir.

Araştırma sonuçları bireyci ve toplulukçu kültürlerde olumlu sosyal davranış farklılıklarının çocukluk döneminden itibaren görülebildiğini kanıtlamaktadır. Örneğin; Anglo-Amerikalı çocuklar daha rekabetçi davranmayı ve kendi kazançlarını arttırmaya yönelik rakiplerinin kazançlarını azaltmayı tercih ederken; Meksikan-Amerikanlı çocuklar ise daha fazla işbirlikçi davranıp, sonuçları eşitlemeye çalışmaktadırlar (Avellar ve Kagan, 1976). Yine Knight, Bernal ve Carlo'nun (1993) çalışması sonucunda toplulukçu değerlere sahip Meksikalı çocukların akranları olan beyaz Amerikalılara kıyasla daha fazla işbirliği gösterdikleri ve olumlu sosyal davranışları daha fazla sergiledikleri görülmektedir. Yapılan bazı benzer çalışmalar da yukarıdaki bulguları desteklemektedir (Kagan ve Knight, 1981; Knight, Kagan ve Buriel, 1981).

Ülkemizde konuyla ilgili yapılmış olan kısıtlı çalışmalara bakıldığında benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Kumru ve diğerlerinin (2004) Türkiye'de yaşları 11-21 arasında olan 550 öğrenci üzerinde yürüttükleri araştırma sonucunda toplulukçu kültürel değerlerin gizli, itaatkâr ve duygusal olumlu sosyal davranışları pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Yöntem (2013) tarafından yaşları 20-52 arasında olan 220 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda da; toplulukçu değerleri daha yüksek olan katılımcıların daha fazla özgeci davranışlarda bulundukları gözlenmiştir. Benzer şekilde, Bülbül'ün (2013) farklı sektörlerde olan 308 beyaz yakalı çalışan üzerinde gerçekleştirdiği araştırma sonucunda toplulukçu değerlerin ve toplulukçu değerlerle ilişkili ilişkisel benliğin, iş yerlerinde olumlu sosyal davranışları anlamlı olarak yordadığı görülmüştür.

Yağmurlu ve diğerleri (2005) tarafından olumlu sosyal davranışların kültürler arası benzerlik ve farklılıklarının incelenmesi amacıyla, 151 Avustralyalı ve 50 Türk anne ve çocuklarıyla bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma sonucunda; Avustralyalı ve Türk çocukların olumlu sosyal davranış düzeylerinin birbirlerine yakın olduğu fakat kültürle ilişkili olarak Avustralya örnekleminde sebatkâr mizaç ve anne sıcaklığı, Türk örnekleminde ise annenin itaat bekleme davranışı olumlu sosyal davranışları anlamlı olarak açıklamıştır.

Kumru ve diğeri (2012) tarafından yürütölen bir çalışmada Türk ve İşpanyol örneklemeden ergenlerin olumlu sosyal davranışları karşılaştırılmıştır. Toplulukçu değerler bakımından benzerlik gösteren bu iki örneklem, bireyci değerler konusunda sanayileşme ve şehirleşme hızı yönüyle İşpanyol örneklemini daha bireyci olarak değerlendirilmektedir. Sonuçlar; Türk örneklemine göre İşpanyol örnekleminin olumlu sosyal davranış düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu iki toplulukçu toplumdan elde edilen bulgular; olumlu sosyal davranışlarda kültürel grup farklılıklarını açıklayabilecek kültürel olarak ilişkili başka faktörlerin (sosyalleşme, din ve ahlak) olabileceğini düşündürmektedir.

Toplumlarda gözlenen kültürel farklılıkların yanı sıra alt kültürler içinde de farklı norm ve uygulamalar görölmektedir. Örneğin; sosyalist toplumsal bir yaklaşımı benimseyen Kibutz kabilesinde büyüyen çocuklar, kentli İşrailli ocuklara kıyasla daha fazla işbirlikçi davranışlarda bulundukları ve Orta Doğu kökenli İşrailli ocukların da Avrupa kökenli İşrailli ocuklara göre daha fazla işbirlikçi davranışlarda bulundukları görölmüştür (Eliram ve Schwartzwald, 1987).

Daha toplulukçu ve geleneksel bağlamlarda da kentsel-kırsal farklılıkların olup olmadığını incelemek amacıyla; Korte ve Ayvalıoğlı (1981) tarafından Türkiye’de yardım etme davranışı incelenmiştir. Büyük şehirler, küçük şehirler ve gecekondulu yerleşim yerlerinde bir yabancıya yardım etme davranışları karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, büyük şehirlerde yardım etme davranışının, küçük şehirler ve gecekondulu yerleşim yerlerine göre daha az olduğunu ve küçük şehirler ve gecekondulu yerleşim yerleri arasında yardım etme davranışı açısından bir fark olmadığını göstermiştir. Mussen ve Eisenberg’in (1977) araştırmasında, kentlerde büyüyen çocukların kırsal kesimdekilere göre, kırsal kesimlerden kentlere göç eden çocukların da kırsal kesimlerde yaşamayı sürdüren yaşıtlarına göre daha az işbirliği içinde oldukları bulunmuştur.

Kentsel ve kırsal yerleşim yeri farklılıklarına ek olarak, önemli bir farklılık da grup içi ve grup dışı olumlu sosyal davranışlarda görölmektedir. Amato’nun (1993) alışmasında kentsel ve kırsal arasında bir farklılık görölmezken; bireyin daha yakın olduğu aile üyelerine, akrabalarına ve arkadaşlarına daha fazla yardım ettiği gözlemlenmiştir.

1.3 Planlanmış Davranış Teorisi (PDT)

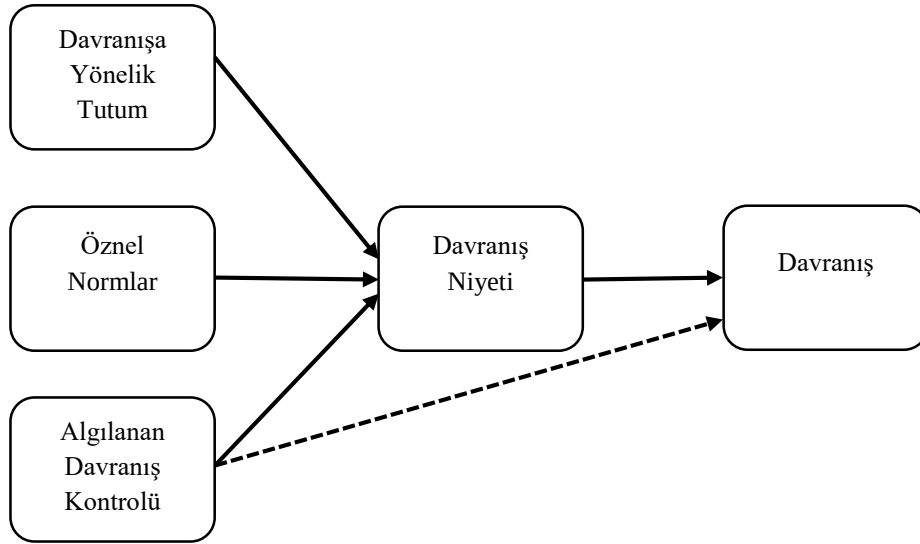
PDT, özellikle sosyal psikoloji alanında davranışlarla ilgili çalışmalarda kabul gören ve sıklıkla kullanılan bir teoridir. Mevcut çalışmanın da teorik

çerçevesini oluşturmaktadır. Bu araştırmada Planlanmış Davranış Teorisi kullanılarak olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti ve davranışları etkileyen faktörler incelenecektir.

PDT'nin temeli Ajzen ve Fishbein'in 1975 yılında geliştirdiği Gerekçeli Eylem Teorisi'ne (GET) dayanmaktadır. GET, pek çok davranışın belirli nedenlerle ve insanların istemli kontrolüyle gerçekleştiğini ifade eder (Ajzen ve Fishbein, 1975). Ancak davranışlar her zaman insanların istemli kontrolü altında gerçekleşmeyebilir. Dolayısıyla Ajzen (1991) tarafından GET'e algılanan davranışsal kontrol değişkeni eklenerek PDT modeli geliştirilmiştir. Böylelikle model, davranışı daha da açıklayıcı ve kapsamlı hale getirilmiştir.

PDT, Ajzen (1991) tarafından belirli sebeplerle ve planlanmış bir şekilde gerçekleşen insan davranışlarını açıklamak amacıyla geliştirilmiştir. PDT'ye göre; belirli bir davranışın gerçekleşebilmesi için öncelikli koşul davranışa yönelik niyettir. Diğer bir ifadeyle, davranışlar belli bir niyet sonucu oluşur. Bireyin davranışa yönelik niyeti, o davranışı yapıp yapmama yönündeki eğilimleri olarak ifade edilmektedir. Davranışa yönelik niyet ne kadar güçlü olursa davranışın eyleme dönüşme olasılığı da o kadar yüksek olur (Ajzen, 1991).

PDT'de davranışa yönelik niyete etki eden üç temel faktör bulunmaktadır. Bunlar; bireyin *davranışa yönelik tutumu*, *algılanan davranışsal kontrolü* ve *özel normlarıdır* (Ajzen, 1991). Davranışa yönelik tutumlar, algılanan davranışsal kontrol ve özel normlar (sosyal çevre) davranışa yönelik niyeti; niyet ise davranışı açıklamaktadır. Bireyin davranışa yönelik tutumu ne kadar olumlu ve algılanan davranışsal kontrolü ve özel normları da ne kadar güçlü olursa; davranışa yönelik niyetinin davranışa dönüşme olasılığı o kadar güçlü olur (Ajzen, 2005). Bazı durumlarda algılanan davranışsal kontrol, davranışı hem niyet aracılığı ile hem de niyet aracılığı olmadan doğrudan da açıklayabilmektedir. PDT modeli aşağıda Şekil 3.1'de gösterilmiştir.

Şekil 1.1. Planlanmış Davranış Teorisi Modeli

PDT modelinde davranışa yönelik niyet üzerinde etkili olan; *davranışa yönelik tutum*, *özel normlar* ve *algılanan davranışsal kontrol* değişkenleri aşağıda tek tek açıklanacaktır.

1.3.1 Davranışa Yönelik Tutum

Bireyin davranışla ilgili olumlu veya olumsuz şeklindeki değerlendirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Bireyin davranışa ilişkin iyi-kötü, güzel-çirkin şeklindeki değerlendirmeleri tutumların temelini oluşturmakta ve davranış için belirleyici olmaktadır (Ajzen, 1991). Bir davranışın belirleyicisi doğrudan davranışa yönelik tutum olmamakla beraber, davranışa yönelik tutum niyeti, niyet de davranış etkilemektedir (Bagozzi, Baumgartner ve Yi, 1989). Kişinin davranışa yönelik tutumları iki faktörden etkilenir: Bunlardan ilki davranışın sonuçlarıyla ilgili düşünceler, ikincisi davranışın olası sonuçlarıyla ilgili değerlendirmelerdir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014). Birey, davranışlarının olumlu sonuçlar doğuracağına inandığında bu davranışlara karşı tutumu olumlu olmaktadır ancak bu davranışları olumsuz sonuçlarla ilişkilendirdiğinde tutumları da olumsuz olmaktadır (Leeuw, Valois, Ajzen ve Schmidt, 2015). Tutumların; duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç temel bileşeni bulunmaktadır. Tutumun bilişsel bileşeni, bireyin herhangi bir nesne, olay ve duruma karşı düşünce, inanç, bilgi ve deneyimlerini kapsar (İnceoğlu, 2004). Tutumların duygusal bileşeni ise bireylerin bir nesne, olay veya duruma ilişkin hislerini ve duygularını içinde barındırır. Örneğin; bir şeyden hoşlanmak ya da nefret etmek, onunla ilgili negatif ya da pozitif hisler taşımak tutumların olumlu veya olumsuz olmasını sağlamaktadır

(Sayın-Kocagöz, 2010). Tutumun davranışsal bileşeni ise bireyin bir nesne veya duruma ilişkin tutumlarının davranışsal yönünü oluşturmaktadır. Örneğin; birey bir nesne ile ilgili olumlu bir tutuma sahipse; nesneye karşı olumlu davranıp, destekleyip ve yakınlık gösterecektir (Karalar, 2006: 129). Yani bireyin bilişsel ve duygusal bileşenlerinin olumlu olması, bireyin o nesneye ilişkin eğilimlerinin de olumlu olacağını varsaymaktadır (Sayın-Kocagöz, 2010). Ancak davranışsal bileşen belirli bir yönde davranma eğilimini ve niyetini gösterir, her zaman niyete göre davranması beklenmez. Tutumlar davranışsal araştırmalarda doğrudan yukarıda belirtilen üç bileşenin (bilişsel-duygusal-davranışsal) temsil edildiği bir tutum ölçeğiyle de ölçülebilir. Aynı zamanda inanç temelli bir yöntem kullanılarak dolaylı yoldan da öğrenilebilir. Bu araştırmada ise tutumlar, duygusal bileşenli bir tutum ölçeğiyle değerlendirilecektir.

1.3.2 Öznel Normlar

PDT’de davranışa yönelik niyet üzerinde bireyin kendi tutumlarının yanı sıra, birey için önemli olan kişilerin (ailesi, akrabaları, yakın arkadaşları vb.) kendisinin davranışları konusunda ne düşüneceğiyle ilgili inançları ve bireyin diğerlerinin bu beklentilerine ne derece uyacağı da etkilidir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014). Yani bireyin sosyal çevresini oluşturan kişilerin veya grupların beklentileri, davranışlarıyla ilişkilidir (Sayın-Kocagöz, 2010). Davranışa yönelik niyete etki eden öğelerden bir diğeri olan öznel normlar (sosyal çevre), söz konusu davranışı gerçekleştirip gerçekleştirilmeme yönünde hissettiği çevre baskısı olarak da tanımlanabilir (Ajzen, 1991). Öznel normlar, kişinin davranışı gerçekleştirmesi sonucunda sosyal çevresinden alacağı tepkileri içermektedir. Kişi, sosyal çevresinden davranışıyla ilgili alacağı olumlu veya olumsuz tepkileri hesap ederek davranışa yönelir ve sosyal çevresinin davranışına yönelik tutumları doğrultusunda davranır. Genellikle de sosyal çevresi tarafından kabul görüleceğini düşündüğü davranışlarda bulunma eğilimini gösterir (Yılmaz, 2013). Öznel normlar, tutumlarda olduğu gibi, doğrudan öznel değerleri ölçen bir ölçek yardımıyla veya normatif inançlar temel alınarak incelenebilmektedir. Mevcut araştırmada öznel normlar, öznel değerleri doğrudan ölçen bir ölçek yardımıyla değerlendirilecektir.

1.3.3 Algılanan Davranışsal Kontrol

Davranışa yönelik niyeti etkileyen öğelerin sonuncusu algılanan davranışsal kontroldür. Bireyin ilgili davranışı üzerindeki kontrol algısını yani bir davranışı gerçekleştirmesinin kendi kontrolünde olup olmadığı yönündeki algılarını

ifade etmektedir. Bireyin davranışı üzerinde hissettiği kontrol algısı, bireyi davranış yönünde motive ederek o davranışta bulunmasını sağlamaktadır (Ajzen, 1991). Bireyin geçmiş davranışlarında karşılaştığı kolaylık veya engel gibi durumları algılanan davranışsal kontrolü üzerinde etkili olmaktadır. Birey, bir davranışın gerçekleşmesi için koşullarının ve fırsatlarının olduğuna ne kadar fazla inanırsa ve ne kadar az engellerle karşılaşırsa kişinin o davranış üzerinde algıladığı davranışsal kontrolü o kadar yüksek olacaktır (Çetinkaya-Bozkurt, 2014; Sayın-Kocagöz, 2010). Algılanan davranışsal kontrol değişkeni, davranışa yönelik niyetin diğer belirleyicileri olan davranışa yönelik tutumlar ve öznel normlar gibi doğrudan algılanan davranışsal kontrolü ölçmeye yönelik hazırlanmış bir ölçekle incelenecektir. Sonuç olarak Ajzen'e (1991) göre; bireyin ilgili davranışa ilişkin tutumları olumluysa, sevdiği ve önem verdiği kişilerin kendisinin bu davranışını onayladığını düşünüyorsa ve bu davranışı gerçekleştirmek için kontrolün kendisinde olduğunu düşünüyorsa davranışa yönelik niyete sahip olacak ve davranışı gerçekleştirecektir.

Davranışın sadece niyete bağlı olarak gerçekleşmesi dışında, algılanan davranışsal kontrol gerçek kontrolü yansıttığı durumda niyetten bağımsız olarak da davranışın gerçekleşmesi üzerinde etkili olabilmektedir. Ajzen'e (2005) göre; birey, ilgili davranış üzerinde gerçekçi bir kontrolü olduğunu hissettiği durumda algılanan davranışsal kontrolü niyet aracılığı olmadan davranış doğrudan açıklayabilmektedir. Bireyin davranışla ilgili bilgi düzeyinin yeterli olmadığı, davranış gerçekleştirmek için gerekli şartların ve ulaşılabilir kaynakların değiştiği durumlarda algılar da değişebilmektedir. Bu durumda algılanan davranışsal kontrol gerçekçi olmadığına, davranışın açıklamasına yönelik doğrudan sağladığı katkı oldukça düşebilir. Bu nedenle algılanan davranışsal kontrol gerçeği ne kadar iyi yansıtırsa davranış doğrudan açıklamada o kadar başarılı olur (Kocagöz ve Dursun, 2010; Sayın-Kocagöz, 2010).

Bazı araştırmacılar, PDT modelinin geliştirilebileceğini savunmuşlar ve teorinin davranışa yönelik niyeti ve davranış açıklama gücünü arttırmak amacıyla PDT modeline farklı ek yordayıcı değişkenler eklenmesini önermişlerdir (Ajzen, 1991; Armitage ve Conner, 2001). Mevcut araştırmada olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet ve davranışlarla ilişkili olabileceği düşünülen kişisel normlar ve kültürel değerler ek değişkenler olarak araştırma modeline eklenmiştir.

1.3.4 Kişisel Normlar

PDT modelinin temel bileşenlerini oluşturan davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol dışında modele eklenen kişisel normlar içselleştirilmiş değerlere dayanan içselleştirilmiş beklentiler olarak tanımlanmakta ve ilgili davranışta bulunmak için hissedilen kişisel zorunluluk duygusu olarak ifade edilmektedir. Kişisel normlar, öznel normlarla (sosyal çevre) “öznel” teriminin kullanılması nedeniyle karıştırılabilmektedir. Ancak bireyin davranışları üzerinde hissettiği sosyal çevre baskısı olarak ifade edilen öznel normlardan farklı olarak kişisel normlarda hissedilen zorunluluklar ve beklentiler kişinin içsel doğasından gelmektedir ve içselleştirilmiştir (Schwartz, 1977). Yani öznel normlar, bireyin çevresinde yer alan ve kendisi için önemli olduğunu düşündüğü kişilerin görüşlerinin, kendi davranışları üzerindeki etkisini ifade ederken; kişisel normlar ise söz konusu davranışlarla ilgili kişinin hissettiği ahlaki zorunluluk duygusu olarak da ifade edilebilir. Öyle ki bazı çalışmalarda kişisel normlar ve ahlaki normlar birbirlerinin yerine kullanılmıştır (Hyde ve Knowles, 2013; Warbunton ve Terry, 2010). Alanyazın incelendiğinde; kişisel normların, davranışa yönelik niyeti tahmin etmede önemli katkıları olduğunu gösteren bazı çalışmalara rastlanmaktadır (Schwartz ve Tessler, 1972; Sparks, Shepherd ve Frewer, 1995).

1.4 Olumlu Sosyal Davranışlar ve PDT Modeli ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

PDT modeli, alanyazında birçok araştırmacı tarafından geniş bir yelpazede çeşitli davranışlara yönelik niyetleri ve davranışları incelemek üzere kullanılmış ve PDT modelini destekleyen sonuçlar ortaya koyulmuştur. Örneğin; Leeuw ve diğerleri (2015) araştırmalarında, PDT modelini temel alarak lise öğrencilerinin çevre yanlısı davranışlarının altında yatan temel inançları tanımlamışlardır. Sonuçlar, modelin mükemmel bir şekilde işlediğini ve tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün bağımsız olarak niyeti ve niyetin de algılanan davranışsal kontrolle birlikte davranışı yordadığını göstermiştir. Ülkemizde de yapılan bazı çalışmalarda çeşitli davranışlar, PDT modeli kullanılarak incelenmiştir. Erten (2002), kız ve erkek öğrencilerin evde enerji tasarrufu yapma davranış niyetlerini; Sayın-Kocagöz (2010), kadınların makyaj malzemelerini satın alma davranışlarını; Kaça ve diğerleri (2009) organ yetmezliği olan hasta ve yakınlarının, kronik hastaların ve sağlıklı kişilerin, organ bağışıyla ilgili tutumlarını PDT temelinde incelemişlerdir.

Yapılan bazı meta analiz çalışmalarında da teorinin çeşitli davranış alanlarındaki sonuçları incelenmiştir. Ajzen'in (1991) çalışmasında PDT'nin kullanıldığı 12 farklı araştırmanın incelenmesi sonucunda hem davranışa yönelik niyetin hem de algılanan davranışsal kontrolün davranışla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmüştür. Ravis ve Sheeran (2003) tarafından 18 araştırmanın incelendiği bir meta-analiz çalışmasında, davranışa yönelik niyeti en fazla tutumların, ardından sırasıyla öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün anlamlı olarak açıkladığı bulunmuştur. Yine Armitage ve Conner (2001) tarafından yürütülen, PDT modelinin kullanıldığı 185 araştırmayı içeren bir meta analiz çalışması sonucunda davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün davranışa yönelik niyeti; niyetin de davranışı anlamlı olarak açıkladığı bulunmuştur.

İlgili alanyazın incelendiğinde olumlu sosyal davranışların PDT bağlamında incelendiği araştırmaların çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Uluslararası alanyazında yapılmış çalışmalar incelendiğinde; olumlu sosyal davranışlarla ilgili olarak bir yardım kuruluşuna bağış yapma, kan ve organ bağışında bulunma ve gönüllü olma gibi davranışların PDT modeli bağlamında incelendiği görülmektedir. Van Der Linden'in (2011) çalışmasında çeşitli yardım kuruluşlarına bağışta bulunma niyetine etki eden faktörler PDT modeli bağlamında incelenmiştir. Geliştirilen PDT modeline ahlaki normlar ve geçmiş davranışlar da eklenmiştir. Araştırma sonucunda bağışta bulunma niyetini öznel normların açıklamadığı; ahlaki normların ise güçlü olarak açıkladığı bulunmuştur. Ahlaki normlara ek olarak davranışa yönelik tutumlar, algılanan davranışsal kontrol ve geçmiş davranışlar bağışta bulunma niyetinin güçlü yordayıcıları olarak bulunmuştur. Benzer şekilde, Knowles ve diğerleri (2012) tarafından yürütülen araştırmada gençlerin hayır kurumlarına para bağışlama niyetleri araştırmacılar tarafından genişletilmiş PDT modeliyle incelenmiştir. Araştırmada davranışa yönelik tutumlar, algılanan davranışsal kontrol, ahlaki normlar ve geçmiş davranışlar para bağışlama niyetlerinin önemli yordayıcıları olarak görülmüş ve para bağışlama niyetlerini %61 oranında açıkladıkları bulunmuştur. Araştırma sonucunda, bağış yapmaya karşı daha olumlu tutum sergileyen, bağış yapma üzerinde kontrol sahibi olduklarını algılayan, para bağışlamayı ahlaki bir yükümlülük olarak algılayan ve geçmişte daha sık bağış yapan gençlerin gelecekte bağış yapma niyetlerinin daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Smith ve McSweeney'nin (2007)

araştırmasında da benzer bulgulara rastlanmıştır. Bir yardım kuruluşuna bağışta bulunma davranışının PDT modeli çerçevesinde incelendiği araştırma sonucunda sırasıyla davranışa yönelik tutumların, algılanan davranışsal kontrolün ve öznel normların bağışta bulunma davranışını anlamlı olarak yordadığı görülmüştür. Diğer iki araştırmadan farklı olarak ahlaki normlar yer almadığından öznel normlar bağışta bulunma davranışını anlamlı olarak yordamıştır. Konkoly ve Perloff (1990) tarafından 245 üniversite öğrencisinin bir yardım kuruluşuna para bağışlama niyetlerinin incelendiği araştırma sonucunda davranışa yönelik tutumların ve öznel normların para bağışlama niyetlerini açıkladığı görülmüştür. Susanto (2022) tarafından yakın zamanda yapılmış bir çalışmada ise bağış yapma niyeti ve davranışı PDT modeli temelinde incelenmiştir. PDT modelinin temel değişkenlerine ek olarak modele eklenen bağış yapma fırsatının davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları PDT modelini doğrulamanın yanı sıra bağış yapma fırsatının, tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünü olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Olumlu sosyal davranışlar olarak nitelenen gönüllülük ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği faaliyetlerinin incelendiği araştırma sonuçlarına baktığımızda; Zarzuela ve Anton'un (2015) çalışmasında gençlerin sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapma niyetlerinin doğrudan bu kuruluşlara ve sosyal konulara yönelik tutumları ve öznel normları (sosyal çevreleri) tarafından belirlendiği görülmüştür. MacGillivray ve Lynd-Stevenson (2011) tarafından yürütülen bir çalışmada ise PDT modeli kullanılarak insanların neden gönüllü olmaya motive oldukları araştırılmıştır. PDT modeli bağlamında, 18 yaş üstü Avustralyalı gençlerin gönüllü olma davranışlarının incelendiği araştırma sonucunda; PDT'nin öncül değişkenlerinden sadece öznel normların gönüllü olma niyetini anlamlı olarak yordadığı ve niyetin de gönüllü olma davranışının anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Warbunton ve Terry (2000) tarafından yapılan çalışmada 65 ile 74 yaş aralığındaki yaşlı insan örnekleminde PDT modelinin gönüllü olma niyetlerini açıklamadaki katkısı incelenmiştir. Araştırma sonucunda gönüllü olma niyetinin, daha sonra bildirilen gönüllülük davranışını açıkladığı görülmüştür. Gönüllü olma niyetinin de sırasıyla öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol, ahlaki normlar ve davranışa yönelik tutumlar tarafından anlamlı olarak açıklandığı bulunmuştur. Yine, Hyde ve Knowles (2013)

çalışmalarında PDT modelinin Avustralyalı üniversite öğrencilerinin gönüllü olma niyetlerindeki varyansın %67'sini açıkladığını ve sırasıyla davranışa yönelik tutumların, algılanan davranışsal kontrolün, öznel normların ve ahlaki normların gönüllü olma niyetini anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Benzer şekilde, Greenslade ve White (2005), Okun ve Sloane (2002) tarafından yapılmış çalışmalarda PDT'nin öncül üç değişkenin gönüllü olma niyetini ve niyetin de gönüllülük davranışını öngördüğü bulunmuştur.

Kan ve organ bağışında bulunma davranışlarıyla ilgili olarak; Hyde, Knowles ve White'ın (2013) çalışmasında kan ve organ bağışı niyetleri PDT modeli bağlamında incelenmiştir. Çalışma sonucunda davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol kan ve organ bağışlama niyetlerinin anlamlı yordayıcıları olarak bulunmuştur. Aynı zamanda bu değişkenler kan bağışlama niyetini %63.4 oranında, organ bağışlama niyetini ise %61.6 oranında açıklamıştır. Bednall, Bove, Cheetham ve Murray (2013) tarafından yürütülen bir meta analiz çalışmasında ise kan bağışında bulunma davranışına ilişkin 24 ilişkisel çalışmanın ve kan bağışına yönelik niyete ilişkin 34 çalışmanın sonuçları sentezlenmiştir. Sonuçlar kan bağışı davranışının bağış yapma niyeti, algılanan davranışsal kontrol ve davranışa yönelik tutum ile anlamlı olarak ilişkili olduğunu göstermiştir. Bağış yapma niyeti ile algılanan davranışsal kontrol, davranışa yönelik tutum ve öznel normlar arasında da güçlü pozitif anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Özetle sonuçlar; bağış yapmaya yönelik tutumların, algılanan davranışsal kontrollerin ve öznel normların bağış yapma davranışı üzerindeki önemini vurgulamıştır. Costa ve diğerlerinin (2020) çalışmasında ise genç yetişkinlerin kan bağışında bulunma davranışları PDT modeli temelinde incelenmiştir. Sonuçlar; algılanan davranışsal kontrolle ilişkili olan öz-yeterliğin kan bağışlama niyeti üzerinde en fazla etkiye sahip olduğunu, ardından da davranışa yönelik tutumun etkili olduğunu göstermiştir.

Türkiye'de yapılmış çalışmalara bakıldığında; olumlu sosyal davranışlarla ilgili olarak organ bağışı, kan bağışı ve bilgi paylaşımı gibi davranışların çalışıldığı gözlenmektedir. Eren (2021) tarafından yürütülen bir doktora tezi araştırmasında organ bağışı davranışı PDT bağlamında incelenmiştir. Araştırma sonucunda organ bağışına yönelik niyete en fazla katkı sağlayan ögenin organ bağışına dair olumlu tutumlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnsanların organ bağışına ilişkin güçlü olumlu tutumlara sahip olmaları, organ bağışında bulunma olasılıklarını

arttırmaktadır. Ardından da sırasıyla öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün organ bağışına yönelik niyete katkı sağladığı bulunmuştur (Eren, 2021). Kaça ve diğerlerinin (2009) çalışmasında organ yetmezliği olan hastaların ve hasta yakınlarının, kronik hastalığı olanların ve sağlıklı kişilerin organ bağışına yönelik tutumları PDT bağlamında incelenmiştir. Araştırma sonucunda organ bağışına yönelik niyeti ve davranışı yordamada davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün anlamlı katkıları olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde, Ceylan ve Aydın'ın (2012) araştırmasında organ bağışına yönelik niyeti yordamada algılanan davranışsal kontrolün, tutumun ve öznel normların anlamlı katkıları olduğu bulunmuştur. Organ bağışına yönelik niyete en fazla katkı sağlayan ögenin öznel normlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kan bağışı davranışı ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde; Argan'ın (2016) araştırmasında kan bağışında bulunma davranışı PDT modeli çerçevesinde çalışılmıştır. Oluşturulan model testi sonucunda klasik PDT modelinden farklı olarak öznel normların, kan bağışına yönelik tutumu ve algılanan davranışsal kontrolü etkilediği, tutum ve algılanan davranışsal kontrolün de kan bağışına yönelik niyeti etkilediği ve niyetin de kan bağışında bulunma davranışını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kan bağışıyla ilgili Kaplan (2020) tarafından yapılmış araştırma sonucunda, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün kan bağışlama niyeti ile pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmüştür.

Çetin ve Şentürk (2016) tarafından yürütülen bir çalışmada bilgi paylaşma davranışının PDT modeli çerçevesinde incelendiği görülmektedir. Araştırma sonucunda; bilgi paylaşımına yönelik tutumların, bilgi paylaşma davranışını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde yordadığı ve bilgi paylaşma davranışlarının açıklanmasında PDT modelinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kılıç, Oktar ve Özkan'nın (2021) bilgi paylaşma niyetini PDT temelinde inceledikleri araştırma sonucunda da benzer bulgulara rastlanılmıştır. Bilgi paylaşma niyetini yalnızca davranışa yönelik tutumun açıkladığı bulunmuştur.

2.2 Çalışma Örneklemi

2.2.1 Birinci Pilot Çalışma Örneklemi

Yetişkinler için geliştirilen Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılan birinci pilot çalışmaya Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan, yaşları 20 ile 53 arasında olan 314 yetişkin katılmıştır. Örneklemen özelliklerine uymaması, uç ve çelişkili değerler taşıması nedeniyle normalliği bozması sonucunda 24 katılımcının verisi geçersiz sayılarak analiz dışı bırakılmıştır. Geçerli sayılan 290 katılımcının demografik özellikleri Tablo 2.1 ve Tablo 2.2'de verilmiştir. Tablolar incelendiğinde; katılımcıların %62.1'ini kadınların, %37.9'unu erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 31.82, çalışma yılı ortalaması ise 7.76'dır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversite mezunu (N= 205) ve çalışan (N= 245) olduğu görülmektedir. Katılımcıların hayatlarında en süre yaşadıkları yerleşim yeri olarak en başta şehir (N= 160) ardından da ilçe (N= 77) gelmektedir. Tablo 2.3 incelendiğinde; katılımcıların 172'sini öğretmenler, ardından 19 kişiyle çalışmayanlar ve sonrasında da 18 kişiyle sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Devamında ise psikolojik ve rehberlik danışmanlar, işçiler ve memurlar gelmektedir.

Tablo 2.1. Katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri özellikleri

Değişken	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	180	62,1
	Erkek	110	37,9
Eğitim Düzeyi	İlkokul	14	4,8
	Ortaokul	8	2,8
	Lise	15	5,2
	Ön lisans	16	5,5
	Üniversite	205	70,7
	Lisansüstü	32	11,0
Çalışma Durumu	Çalışıyor	245	84,5
	Çalışmıyor	45	15,5
Yerleşim Yeri	Köy/Kasaba	34	11,7
	İlçe	77	26,6
	Şehir	160	55,1
	Metropol	19	6,6

Tablo 2.2. Katılımcıların yaş, gelir düzeyi ve çalışma yılı özellikleri

Değişken	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	290	20,00	53,00	31,82	6,35
Maddi Gelir	290	,00	15000,00	4320,50	2180,56
Çalışma Yılı	290	,00	30,00	7,76	6,57

Tablo 2.3. Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı

Meslekler	N	%
Akademisyen	5	1,7
Çalışmıyor	19	6,6
Esnaf	3	1,0
İşçi	14	4,8
Memur	12	4,1
Mühendis	4	1,4
Öğrenci	13	4,5
Öğretmen	172	59,3
Özel Sektör	6	2,1
Pdr	16	5,5
Polis	2	,7
Psikolog	2	,7
Sağlık Çalışanı	18	6,2
Sosyal Çalışmacı	2	,7
Subay	2	,7
Total	290	100,0

2.2.2 İkinci Pilot Çalışma Örnekleme

Yapılan ikinci pilot çalışmaya Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan, yaşları 18 ile 52 arasında olan 340 yetişkin katılmıştır. Okumadan işaretledikleri anlaşılan, uç ve çelişkili değerler taşıyan 12 katılımcının verisi geçersiz sayılarak analiz dışında bırakılmıştır. Geçerli sayılan 328 katılımcının demografik özelliklerine aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir. Tablo 2.4 ve Tablo 2.5 incelendiğinde; katılımcıların %70.7'sini kadınların, %29.3'ünü erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 25.62, çalışma yılı ortalaması ise 3.32'dir. Katılımcıların çok büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin üniversite (N= 272) olduğu ve yarısından fazlasının da çalışmayanlar ve üniversite öğrencileri (N= 199) olduğu görülmektedir. Katılımcıların hayatlarında en süre yaşadıkları yerleşim yeri olarak en başta şehir (N= 138) ardından da metropol (N= 99) gelmektedir.

Tablo 2.4. Katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri özellikleri

Değişken	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	232	70,7
	Erkek	96	29,3
Eğitim Düzeyi	İlkokul	0	0
	Ortaokul	6	1,8
	Lise	8	2,4
	Ön lisans	16	4,9
	Üniversite	272	82,9
	Lisansüstü	26	7,9
Çalışma Durumu	Çalışıyor	129	39,3
	Çalışmıyor	199	60,7
Yerleşim Yeri	Köy/Kasaba	24	7,3
	İlçe	67	20,4
	Şehir	138	42,1
	Metropol	99	30,2

Tablo 2.5. Katılımcıların yaş, gelir düzeyi ve çalışma yılı özellikleri

Değişken	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	328	18,00	52,00	25,62	7,01
Maddi Gelir	328	,00	30000,00	3358,82	4144,48
Çalışma Yılı	328	,00	35,00	3,32	5,74

Tablo 2.6. Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı

Meslekler	N	%
Akademisyen	6	1,8
Emekli	1	,3
Ev Hanımı	1	,3
İşçi	2	,6
Memur	4	1,2
Mimar	1	,3
Mühendis	11	3,4
Öğrenci	201	61,3
Öğretmen	76	23,2
Özel Sektör	6	1,8
Psikolog	2	,6
Sağlık Personeli	14	4,3
Serbest Meslek	3	,9
Total	328	100,0

Tablo 2.6. incelendiğinde; katılımcıların büyük bir kısmını üniversite öğrencilerinin (N= 201), ardından da öğretmen (N= 76) ve sağlık personellerinin (N= 14) oluşturduğu görülmektedir.

2.2.3 Ana Çalışma Örneklemi

Ana çalışmanın örnekleme kolay ulaşılabilir ve kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen, Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan ve yaşları 18 ile 56 arasında olan 1008 yetişkin katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmını %73.3 ile kadınlar (N= 739) oluştururken, %26.7'sini ise erkekler (N= 269) oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 24.85, çalışma yılı ortalaması ise 3.11'dir. Katılımcıların eğitim düzeyine göre dağılımlarına bakıldığında; %0.9'u ortaokul (N= 9), %4.3'ü lise (N= 43), %4.4'ü önlisans (N= 44), %84.1'i üniversite (N= 849) ve %6.3'ü ise lisansüstü (N= 63) eğitime sahiptir. Katılımcıların hayatlarında en süre yaşadıkları yerleşim yerine göre dağılımları incelendiğinde; %8.1'i köy/kasabada (N= 82), %17.6'sı ilçede (N= 177), %27.4'ü metropolde (N= 276), %46.9'u şehirde (N= 473) yaşamıştır. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek, çalışma durumu, çalışma yılı, ortalama maddi gelir, şuan yaşanılan şehir, en uzun süre yaşanılan şehir ve en uzun süre yaşanılan yerleşim yerine ilişkin ayrıntılı özelliklere aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 2.7. Katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri özellikleri

Değişken	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	739	73,3
	Erkek	269	26,7
Eğitim Düzeyi	İlkokul	0	0
	Ortaokul	9	0,9
	Lise	43	4,3
	Ön lisans	44	4,4
	Üniversite	849	84,1
	Lisansüstü	63	6,3
Çalışma Durumu	Çalışıyor	329	32,6
	Çalışmıyor	679	67,4
Yerleşim Yeri	Köy/Kasaba	82	8,1
	İlçe	177	17,6
	Şehir	473	46,9
	Metropol	276	27,4

Tablo 2.8. Katılımcıların yaş, gelir düzeyi ve çalışma yılı özellikleri

Değişken	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	1008	18,00	56,00	24,85	7,13
Maddi Gelir	1008	,00	65000,00	2852,45	3895,37
Çalışma Yılı	1008	,00	36,00	3,11	5,79

Tablo 2.9. Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı

Meslekler	N	%
Öğrenci	672	66,7
Öğretmen	207	20,5
Sağlık Personeli	25	2,5
Memur	20	2,0
Mühendis	18	1,8
Özel Sektör	18	1,8
Serbest Meslek	14	1,4
Akademisyen	10	1,0
Ev Hanımı	10	1,0
İşçi	9	0,9
Psikolog	5	0,5
Total	1008	100,0

Tablo 2.9 incelendiğinde, katılımcıları büyük bir kısmını öğrencilerin ardından da öğretmenlerin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 2.10. Katılımcıların şuan yaşadıkları şehir ve bölgelere göre dağılımları

Bölge		N	%
Marmara	İstanbul*, Balıkesir*, Kocaeli*, Sakarya*, Çanakkale, Bursa Edirne, Yalova, Tekirdağ, Bilecik	273	27
Ege	İzmir*, Manisa, Muğla, Kütahya, Aydın	24	2,4
Akdeniz	Antalya*, Mersin, Maraş, Hatay, Adana, Isparta, Osmaniye	33	3,3
Karadeniz	Zonguldak*, Bolu*, Samsun, Giresun, Amasya, Çorum, Kastamonu, Sinop, Trabzon	183	18,1
İç Anadolu	Ankara*, Kayseri, Konya, Eskişehir, Sivas, Yozgat, Çankırı, Nevşehir, Karaman	90	8,9
Doğu Anadolu	Van*, Bitlis, Ağrı, Erzincan, Muş, Malatya, Elazığ, Kars, Iğdır	40	4
G. Doğu Anadolu	Batman*, Diyarbakır*, Siirt*, Şanlıurfa, Şırnak, Gaziantep, Mardin, Adıyaman	365	36,3
	Total	1008	100,0

*işaretli şehirler katılımcı sayılarının en yüksek olduğu şehirleri göstermektedir.

Tablo 2.11. Katılımcıların en uzun süre yaşadıkları şehir ve bölgelere göre dağılımları

Bölge		N	%
Marmara	İstanbul*, Bursa*, Kocaeli*, Sakarya*, Balıkesir, Çanakkale, Edirne, Yalova, Tekirdağ, Bilecik	293	29,1
Ege	İzmir*, Denizli, Manisa, Muğla, Kütahya, Aydın, Afyon	48	4,8
Akdeniz	Adana*, Mersin*, Antalya*, Maraş, Hatay, Isparta, Osmaniye	69	6,7
Karadeniz	Zonguldak*, Samsun*, Trabzon, Bolu, Giresun, Ordu, Çorum, Kastamonu, Sinop, Tokat, Rize	57	5,6
İç Anadolu	Ankara*, Kayseri*, Konya*, Aksaray, Eskişehir, Sivas, Yozgat, Çankırı, Kırşehir, Kırıkkale, Karaman	132	13,1
Doğu Anadolu	Van*, Malatya*, Bitlis, Ağrı, Erzurum, Hakkâri, Erzincan, Muş, Malatya, Elazığ, Kars, Iğdır	60	6
G. Doğu Anadolu	Batman*, Diyarbakır*, Siirt*, Şanlıurfa, Şırnak, Gaziantep, Mardin, Adıyaman	349	34,7
Total		1008	100,0

*işaretli şehirler katılımcı sayılarının en yüksek olduğu şehirleri göstermektedir.

2.3 Veri Toplama Araçları

2.3.1 Demografik Bilgi Formu

Araştırmada veri toplamak amacıyla katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, mesleği, aktif çalışma yılı, gelir düzeyi, şuan yaşadıkları şehir, yaşamlarını en uzun süre geçirdikleri şehir ve yaşamlarını en uzun süre geçirdikleri yerleşim yeri ile ilgili soruların yer aldığı bir demografik bilgi formu oluşturulmuştur.

2.3.2 Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL)

Araştırmada katılımcıların bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin olumlu sosyal davranışları üzerinde bir etkisinin olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Triandis (1995) tarafından geliştirilen ve Wasti ve Erdil (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan INDCOL ölçeği kullanılmıştır. Bireycilik alt ölçeğinde, yatay ve dikey bireycilikle ilgili 18 madde yer almaktadır. Toplulukçuluk alt ölçeğinde ise yatay ve dikey toplulukçulukla ilgili 19 madde yer almaktadır. Ölçek maddeleri beş dereceli likert tipte hazırlanmış “1= Hiç Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum ve 5= Tamamen Katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir. Cronbach alfa değerleri bireycilik için .79 ve toplulukçuluk için .73 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach alfa değerleri ise sırasıyla; yatay bireycilik .71, dikey bireycilik .67, yatay

toplulukçuluk .73, dikey toplulukçuluk .72'dir. Mevcut çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alpha değerleri bireycilik için .85 ve toplulukçuluk için .84 olarak bulunmuştur. Alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları ise sırasıyla yatay toplulukçuluk .76, dikey toplulukçuluk .77, yatay bireycilik .85 ve dikey bireycilik için .84 bulunmuştur.

2.3.3 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeği

Araştırmada PDT modeli çerçevesinde, yetişkinler için olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumları, öznel normları, algılanan davranışsal kontrolü, davranışa yönelik niyeti, olumlu sosyal davranışı ve ek olarak kişisel normları değerlendirmek amacıyla bir ölçüm aracı geliştirilmiştir. PDT bağlamında kuramdaki yapıları ölçmek amacıyla, Ajzen ve Fishbein (1980) ve Ajzen'in (2002, 2006) kavramsal ve metodolojik önerileri dikkate alınarak ve ilgili literatür kapsamında her bir boyut için ölçek maddeleri oluşturulmuştur. Oluşturulan ölçek maddeleri bir üniversitenin Psikoloji Bölümü'nde görev yapmakta olan 1 profesör ve 2 araştırma görevlisi tarafından değerlendirilmiştir. Uzman değerlendirmeleri sonucunda gerekli düzeltmeler yapılarak Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeği pilot çalışma için hazır hale getirilmiştir. Hazırlanan ölçekte yer alan boyutların madde sayıları ve derecelendirme örneği Tablo 2.12'de sunulmuştur. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla iki ayrı pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ölçeğin birinci ve ikinci pilot çalışmaları sonucunda elde edilen veriler üzerinde yapılan açımlayıcı faktör analizi ve güvenirlik analizi sonuçlarına bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Tablo 2.12. Ölçülen boyutlar, madde sayıları ve derecelendirme örneği

Boyutlar	Madde Sayısı	5-li Likert Ölçeği Örneği
Davranışa Yönelik Tutum	11	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Öznel Normlar	6	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Algılanan Davranışsal Kontrol	8	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Davranış Yönelik Niyet	7	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Olumlu Sosyal Davranış	8	Hiçbir Zaman-Her Zaman
Kişisel Normlar	7	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum

2.4 Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama aşamasına geçmeden önce Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulundan uygulama için onay

alınmıştır. Araştırmada veri toplama tekniği olarak çevrimiçi anket kullanılmıştır. Kullanılan ölçüm araçları Google Formlar uygulaması üzerinden doldurulmaya hazır hale getirilmiş ve gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılara araştırma linki gönderilerek uygulamaya katılımları sağlanmıştır. Katılımcıların ölçüm araçlarını doldurmaları yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür. Katılımcılar kolay ulaşılabilir ve kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir.

2.5 Verilerin Analizi

Araştırmanın yöntemi bölümünde birinci ve ikinci pilot çalışma ve ana çalışma örnekleminin demografik özelliklerine ilişkin betimsel analizler SPSS 23 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Ardından verilerin uygunluğu, kayıp ve uç değerler ve normallik varsayımı açısından incelenmiştir. Ölçeğin her bir boyutundaki uç değerler incelenerek z puanı ± 3.29 'un üstündeki uç değerler ana çalışma verisinden çıkarılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2007). Verilerin normallik varsayımı açısından incelenmesi sonucu elde edilen basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerine bulgular kısmında değişkenlere ilişkin betimsel analiz tablosunda yer verilmiştir.

Ardından, Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla gerçekleştirilen birinci ve ikinci pilot çalışma verileri üzerinde Açımlayıcı Faktör Analizine (AFA) geçmeden önce verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin faktör analizi için uygunluğu doğrulandıktan sonra araştırmacı tarafından geliştirilen Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin yapı geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmek amacıyla AFA ve Güvenirlilik Analizi yapılmıştır. Ölçek, geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda belirlenen ve doğrulanan yapısı ile ana çalışma için hazır hale getirilmiştir. Ölçeğin AFA ve güvenilirlik analizi sonuçlarına araştırmanın bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Ana çalışmada elde veriler üzerinde ise model testlerine geçilmeden önce, araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini doğrulamak amacıyla AMOS 22 programı kullanılarak Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla kullanılan; araştırmacı tarafından geliştirilen “Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin” ve daha önce geliştirilmiş “Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeğinin (INDCOL)” DFA sonuçlarına ilişkin

tablolara araştırmanın bulgular bölümünde yer verilmiştir. Ardından bulgular kısmında araştırmada yer alan bütün değişkenlere ilişkin yapılan betimsel analizlere ve korelasyon analizlerine yer verilmiştir. Devamında PDT bağlamında oluşturulan araştırma modelleri AMOS 22.0 programı kullanılarak Yol (Path) Analizi ile test edilmiştir.

Araştırma modellerinin testinde Yapısal Model Analizi için örneklem sayısı yeterli olarak hesaplanmadığından, Yol (Path) Analizinin yapılması uygun görülmüştür. Kline (2016) yapısal model analizlerinin yapıldığı araştırmalarda örneklem büyüklüğü, madde sayısının 10 katı olduğu durumlarda yapılan analizlerin yanlış sonuçlar verdiğini ve dolayısıyla örneklem sayısı, madde sayısının 20 katı olması neticesinde güvenilir sonuçlara ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Kline'nın bu kriterleri referans alınarak yapılan hesaplamada örneklem sayısı yapısal model analizi için yeterli bulunamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin birinci ve ikinci pilot çalışma bulgularına yer verilmiştir. Ardından ana çalışmanın verileri üzerinde yapılan ölçüm araçlarına ilişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) bulgularına, devamında araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel analiz ve korelasyon analizi bulgularına ve son olarak araştırmada test edilen modellere ilişkin yol (path) analizi ve aracılık analizi bulgularına yer verilmiştir.

3.1 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğine İlişkin Yapılan Pilot Çalışma Bulguları

3.1.1 Birinci Pilot Çalışma ve Açımlayıcı Faktör Analizi

Geliştirilen Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek ve ölçme modelinde yer alan yapıların ölçümlerinin ilgili yapıları doğru ölçüp ölçmediğini belirlemek amacıyla birinci pilot çalışmada yer alan 290 katılımcının verileri üzerinde Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. AFA'dan önce veri setinin uygunluğu sınanarak; örneklem büyüklüğünün uygun, kayıp değerlerin olmadığı ve verilerin normal dağılım gösterdiği gözlenmiştir.

Faktör analizleri öncesinde her bir alt ölçeğin yapı geçerliğini ve verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testi analizi yapılmıştır. Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin boyutlarının her biri için KMO örneklem uygunluğunun .86'nın üzerinde olduğu ve Bartlett Küresellik testinin .00 düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Sonuçlar, elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Faktör analizleri sonucunda boyutların her biri için maddelerin ilgili oldukları faktör altında toplandığı, açıklanan varyansların %50'nin üzerinde olduğu ve faktör yüklerinin öznel normlar boyutunda yer alan bir madde (.40) haricinde tümünün .50'nin üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin her bir boyutu için yapılan güvenirlik analizleri sonucunda Cronbach Alpha katsayıları .86 ile .92

arasında olduğundan ölçeğin güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğu değerlendirilmiştir.

3.1.2 İkinci Pilot Çalışma ve Açımlayıcı Faktör Analizi

Birinci pilot çalışmada analizler sonucu yapılan uzman değerlendirmeleri neticesinde Öznel Normlar boyutu altında yer alan bir maddenin faktör yükü (.40) düşük olduğu için ölçekten çıkarılmıştı. Buna ek olarak Davranışa Yönelik Niyet boyutunda yer alan ifadelerin geniş zamana göre yeniden düzenlenmesine karar verilmişti. Bu değerlendirmeler sonrasında gerekli düzeltmeler yapılarak Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeği ikinci bir pilot çalışma için hazır hale getirilmiştir.

Birinci pilot çalışması sonucunda yeniden düzenlenen Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin tekrardan yapı geçerliliğini test etmek ve ölçme modelinde yer alan yapıların ölçümlerinin ilgili faktörleri doğru ölçüp ölçmediğini belirlemek amacıyla ikinci bir pilot çalışma yapılmıştır. İkinci pilot çalışmada yer alan 328 katılımcının verileri üzerinde Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. AFA'dan önce veri setinin uygunluğu sınanarak; örneklem büyüklüğünün uygun, kayıp değerlerin olmadığı ve verilerin normal dağılım gösterdiği gözlenmiştir.

Faktör analizleri öncesinde her bir alt ölçeğin yapı geçerliğini ve verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testi analizi yapılmıştır. Ölçeğin her bir boyutu için ayrı ayrı yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testi analizi, AFA ve güvenirlik analizi sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Tablolar incelendiğinde; alt ölçeklerin her biri için KMO örneklem uygunluğunun .85'in üzerinde olduğu ve Bartlett Küresellik testinin .00 düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Sonuçlar, elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.1 incelendiğinde; Davranışa Yönelik Tutum Ölçeği için yapılan AFA sonucunda bütün maddelerin tek faktör altında toplandığı ve faktör yüklerinin .60'ın üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın %48 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.1. Davranışa yönelik tutum ölçeğine ilişkin AFA sonuçları

Davranışa Yönelik Tutum	Faktör Yükleri	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlik (Cronbach's Alpha)
DYT10. Bir hayır işi için para ya da eşya bağışlamak hoşuma gider.	.75	48.31	.89
DYT6. Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım etmek hoşuma gider.	.73		
DYT2. İnsanlara yardım etmek için gönüllü faaliyetlere katılmaktan zevk alırım.	.72		
DYT5. Tanımadığım birine yardımcı olmak beni mutlu eder.	.72		
DYT9. Sahip olduğum şeyleri çevremdekilerle paylaşmayı severim.	.72		
DYT7. Topluma yarar sağlayan projelerde çalışmaktan zevk alırım.	.70		
DYT8. Çevremde birini sıkıntılı/üzüntülü gördüğümde onun yanında olmak beni mutlu eder.	.68		
DYT1. Zor durumda olan birine karşılık beklemeden yardım etmekten mutluluk duyarım.	.68		
DYT4. İhtiyacı olan birine maddi olarak yardım etmek hoşuma gider.	.66		
DYT3. Bilgi ve yeteneklerimi başkalarıyla paylaşmayı severim.	.63		
DYT11. Tanımadığım birinin eşyalarını taşımasına yardım etmek beni mutlu eder.	.61		
KMO: .90, Bartlett Testi-Ki-Kare: 1483.77, df: 55, Sig: .00			

Tablo 3.2’de Öznel Normlar Ölçeği için yapılan AFA sonucunda bütün maddelerin tek faktör altında toplandığı, bütün faktör yüklerinin .80’nin üzerinde ve açıklanan varyansın da %70 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.3’te Algılanan Davranışsal Kontrol Ölçeği için yapılan AFA sonucunda ise maddelerin iki faktöre dağıldığı görülmektedir. ADK8 ve ADK7 maddelerinin diğer maddelerden kavramsal olarak farklılık göstermesi, diğer maddelerden ayrışması ve faktör yüklerinin düşük olması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Bu iki madde ölçekten çıkarıldıktan sonra açıklanan varyansın %74’e yükseldiği görülmüştür.

Davranışa Yönelik Niyet Ölçeği için yapılan AFA sonucunda bütün maddelerin tek faktör altında toplandığı, bütün faktör yüklerinin .70’in üzerinde ve açıklanan varyansın %59 olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 3.4).

Tablo 3.2. Öznel normlar ölçeğine ilişkin AFA sonuçları

Öznel Normlar	Faktör Yükleri	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlik (Cronbach's Alpha)
ÖN2. Sevdığım insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) sahip olduğum şeyleri çevremdekilerle paylaşmamı destekler.	.89	70.45	.89
ÖN1. Sevdığım insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) başkalarına yardım etmemi teşvik eder.	.84		
ÖN4. Sevdığım insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) çevremdeki yoksul ihtiyaç sahiplerine para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunmamı destekler.	.83		
ÖN3. Sevdığım insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) topluma yarar sağlayan işlerde gönüllü olarak çalışmamı isterler.	.82		
ÖN5. Sevdığım insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) birinin bir sıkıntısı/üzüntüsü olduğunda onun yanında olmamı teşvik eder.	.82		
ÖN2. Sevdığım insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) sahip olduğum şeyleri çevremdekilerle paylaşmamı destekler.	.89		
KMO: .85, Bartlett Testi-Ki-Kare: 959.51, df: 10, Sig: .00			

Tablo 3.3. Algılanan davranışsal kontrol ölçeğine ilişkin AFA sonuçları

Algılanan Davranışsal Kontrol	1	2	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlilik (Cronbach's Alpha)
ADK3. İhtiyaç sahibi birine veya bir yardım kuruluşuna para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunmak benim kararına bağlıdır.	.87		58.89 74.16	.87 .92
ADK4. Sahip olduğum şeyleri başkaları ile paylaşmayı istemek benim kontrolümdedir.	.86			
ADK5. Topluma yararlı işlerde gönüllü olarak çalışmayı istemek tamamen benim kararına bağlıdır.	.84			
ADK2. Tanımadığım birine yardım etmek benim elimdedir.	.84			
ADK6. Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım etmek benim elimdedir.	.81			
ADK1. Karşılık beklemeden başkalarına yardım etmeyi isteyip istememek tamamen bana bağlıdır.	.78			
ADK8. Topluma yararlı işlerde gönüllü olarak çalışmak için yeterli zamana sahibim.	.50	.74		
ADK7. Bir hayır işi için para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunmak için maddi durumum yeterlidir.	.51	.72		
KMO: .88, Bartlett Testi-Ki-Kare: 1595.35, df: 28, Sig: .00				

Tablo 3.4. Davranışa yönelik niyet ölçeğine ilişkin AFA sonuçları

Davranışa Yönelik Niyet	Faktör Yükleri	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlilik (Cronbach's Alpha)
DYN6. Sahip olduğum şeyleri çevremdeki insanlarla paylaşmaya kalkışırım.	.79	59.82	.88
DYN4. Bir yardım kuruluşuna/kampanyasına para, erzak, eşya, giysi vb. şeyler bağışlamayı düşünürüm.	.79		
DYN7. Çevremdeki insanlara çalışmalarında/işlerinde yardım etmeye niyet ederim.	.78		
DYN1. Çevremdeki ihtiyaç sahibi insanlara para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunmaya niyet ederim.	.78		
DYN2. Topluma yarar sağlayan işlerde gönüllü olarak çalışmayı arzu ederim.	.76		
DYN5. Çevremdeki insanların üzgün olduğunu gözlemlediğimde onlara destek olmayı arzu ederim.	.75		
DYN3. Tanımadığım insanlara ihtiyaçları olduğunda yardım etmeyi düşünürüm.	.74		
KMO: .88, Bartlett Testi-Ki-Kare: 1125.03, df: 21, Sig: .00			

Olumlu Sosyal Davranışlar Ölçeği için yapılan AFA sonucu, bütün maddelerin tek faktör altında toplandığını, faktör yüklerinin .60'ın üzerinde olduğunu ve açıklanan varyansın da %55 olduğunu göstermektedir (bkz. Tablo 3.5).

Tablo 3.5. Olumlu sosyal davranışlar ölçeğine ilişkin AFA sonuçları

Olumlu Sosyal Davranışlar	Faktör Yükleri	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlilik (Cronbach's Alpha)
DAV3. Çevremdeki ihtiyaç sahiplerine para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunurum.	.81	55.58	.88
DAV4. Topluma yarar sağlayan işlerde/sosyal sorumluluk projelerinde gönüllü olarak çalışırım.	.80		
DAV6. Yardım kampanyalarına/kuruluşlarına para, erzak, eşya, giysi vb. şeyler bağışlarım.	.79		
DAV5. Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım ederim.	.77		
DAV7. Yolda karşılaştığım bir yabancıya eşyalarını taşımasında yardım ederim.	.72		
DAV1. Zor durumda olan birine karşılık beklemeden yardım ederim.	.71		
DAV2. Çevremdeki insanlarla bilgi ve yeteneklerimi paylaşıyorum.	.69		
DAV8. Çevremde sıkıntısı olan ya da üzgün olan birini gördüğümde yanında olmaya çalışırım.	.64		
KMO: .89, Bartlett Testi-Ki-Kare: 1186.37, df: 28, Sig: .00			

Tablo 3.6. Kişisel normlar ölçeğine ilişkin AFA sonuçları

Kişisel Normlar	Faktör Yükleri	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlik (Cronbach's Alpha)
KN5. Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım etmeye istekliyimdir.	.79	53.42	.87
KN4. Çevremdeki ihtiyaç sahiplerine para, erzak, eşya, giyim vb. yardımlarda bulunmak konusunda kendimi sorumlu hissederim.	.77		
KN6. Yardım kampanyalarına/kuruluşlarına para, erzak, eşya, giysi vb. şeyler bağışlamayı arzularım.	.75		
KN3. Topluma yarar sağlayan işlerde gönüllü olarak çalışmayı arzu ederim.	.74		
KN1. Karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek konusunda kendimi sorumlu hissederim.	.73		
KN7. Çevremde sıkıntısı olan ya da üzgün olan birini gördüğümde ona destek olmam gerektiğini hissederim.	.69		
KN2. Çevremdeki insanlarla bilgi ve yeteneklerimi paylaşmam gerektiğini hissederim.	.65		
KMO: .86, Bartlett Testi-Ki-Kare: 1103.29, df: 28, Sig: .00			

Kişisel Normlar Ölçeği için yapılan AFA sonucunda tüm maddelerin tek faktör altında toplandığı, faktör yüklerinin .60'ın üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın %53 olduğu sonucuna ulaşılmıştır (bkz. Tablo 3.6).

Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin boyutlarının her biri için ayrı ayrı yapılan AFA dışında, PDT bağlamında incelenen araştırma modelinin temel değişkenleri olan “Davranışa Yönelik Tutum”, “Öznel Normlar”, “Algılanan Davranışsal Kontrol”, “Davranışa Yönelik Niyet” ve “Olumlu Sosyal Davranış” ölçeklerinin yapı geçerliğini ve ayırt ediciliğini sınamak amacıyla bütün bu yapıları ölçen maddeler birlikte AFA ile sınanmıştır. Maximum Likelihood yöntemi seçilerek ve faktörlerin birbirleriyle ilişkili olduğu varsayıldığından Promax eğik döndürme tekniği kullanılarak yapılan AFA bulguları Tablo 3.7 ve Tablo 3.8’de sunulmuştur.

Tablolar incelendiğinde; öz değeri 1’den büyük olan beş faktörlü bir yapı elde edilmiş ve bütün maddeler ilgili oldukları faktörler altında toplanmıştır. Dolayısıyla ölçeğin yapı geçerliği ve ayırt ediciliği sağlanmıştır. Birinci faktör olan Davranışa Yönelik Tutumun öz değerinin 12.69 ve açıklanan varyans oranının %34.29 olduğu görülmektedir. Ölçeğin altındaki 11 maddenin tümü davranışa

yönelik tutum faktörü altında toplanmıştır. İkinci faktör olan Algılanan Davranışsal Kontrolün öz değeri 3.29 ve açıklanan varyans oranı %8.89 bulunmuştur. Ölçeğin Kontrol7 ve Kontrol8 maddeleri başka faktör altında toplanması nedeniyle ölçekten çıkarıldıktan sonra kalan 6 maddenin tümü algılanan davranışsal kontrol faktörü altında toplanmıştır. Üçüncü faktör olan Olumlu Sosyal Davranışın öz değeri ise 2.44 ve açıklanan varyans oranı %6.58'dir. Ölçek maddelerinin tümü olumlu sosyal davranış faktörü altında toplanmıştır. Dördüncü faktör olan Davranışa Yönelik Niyetin öz değerinin 2.39 ve açıklanan varyansın %6.47 olduğu görülmektedir. Ölçeğin 7 maddesi de davranışa yönelik niyet faktörü altında toplanmıştır. Son olarak beşinci faktör olan Öznel Normların öz değerinin 1.59 ve açıklanan varyansının da %4.29 olduğu görülmektedir. Ölçeğin altında yer alan 5 madde de öznel norm faktörü altında toplanmıştır.

Faktör analizi sonucunda elde edilen toplam açıklanan varyans oranı %60.52 bulunmuştur. KMO örneklem uygunluğunun .91 ve Bartlett Küresellik testinin .00 düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Sonuçlar, elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Beş faktörün her biri için yapılan güvenirlik analizleri sonucunda ise Cronbach Alpha katsayılarının .88 ve .92 arasında olduğu görülmektedir. Elde edilen bütün bu sonuçlar ölçeklerin geçerlik ve güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.7. Araştırma modelinin temel değişkenlerine ilişkin AFA sonuçları

Değişkenler		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
Davranışa Yönelik Tutum	DYT5	.80				
	DYT6	.78				
	DYT10	.72				
	DYT9	.71				
	DYT1	.68				
	DYT4	.67				
	DYT2	.67				
	DYT7	.66				
	DYT3	.65				
	DYT8	.56				
	DYT11	.51				
Algılanan Davranışsal Kontrol	ADK3		.92			
	ADK4		.87			
	ADK5		.86			
	ADK2		.85			
	ADK6		.81			
	ADK1		.77			
Olumlu Sosyal Davranış	DAV4			.88		
	DAV7			.84		
	DAV3			.74		
	DAV6			.69		
	DAV5			.69		
	DAV2			.68		
	DAV1			.56		
	DAV8			.42		
Davranışa Yönelik Niyet	DYN1				.94	
	DYN4				.87	
	DYN6				.73	
	DYN7				.71	
	DYN2				.67	
	DYN3				.60	
	DYN5				.58	
Öznel Normlar	ÖN2					.93
	ÖN1					.92
	ÖN4					.81
	ÖN3					.81
	ÖN5					.76
<i>KMO: .91, Bartlett Testi-Ki-Kare: 7803.09, df: 666, Sig: .00</i>						

Tablo 3.8. Araştırma modelinin temel değişkenlerine ilişkin açıklanan varyans oranları ve cronbach alfa değerleri

Değişkenler	Açıklanan Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)	Güvenirlilik (Cronbach's Alpha)
Davranışa Yönelik Tutum	34.29	34.29	.89
Algılanan Davranışsal Kontrol	8.89	43.18	.92
Olumlu Sosyal Davranış	6.58	49.76	.88
Davranışa Yönelik Niyet	6.47	56.23	.89
Öznel Normlar	4.29	60.52	.89

3.2 Ölçüm Araçlarına İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

3.2.1 Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL) Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

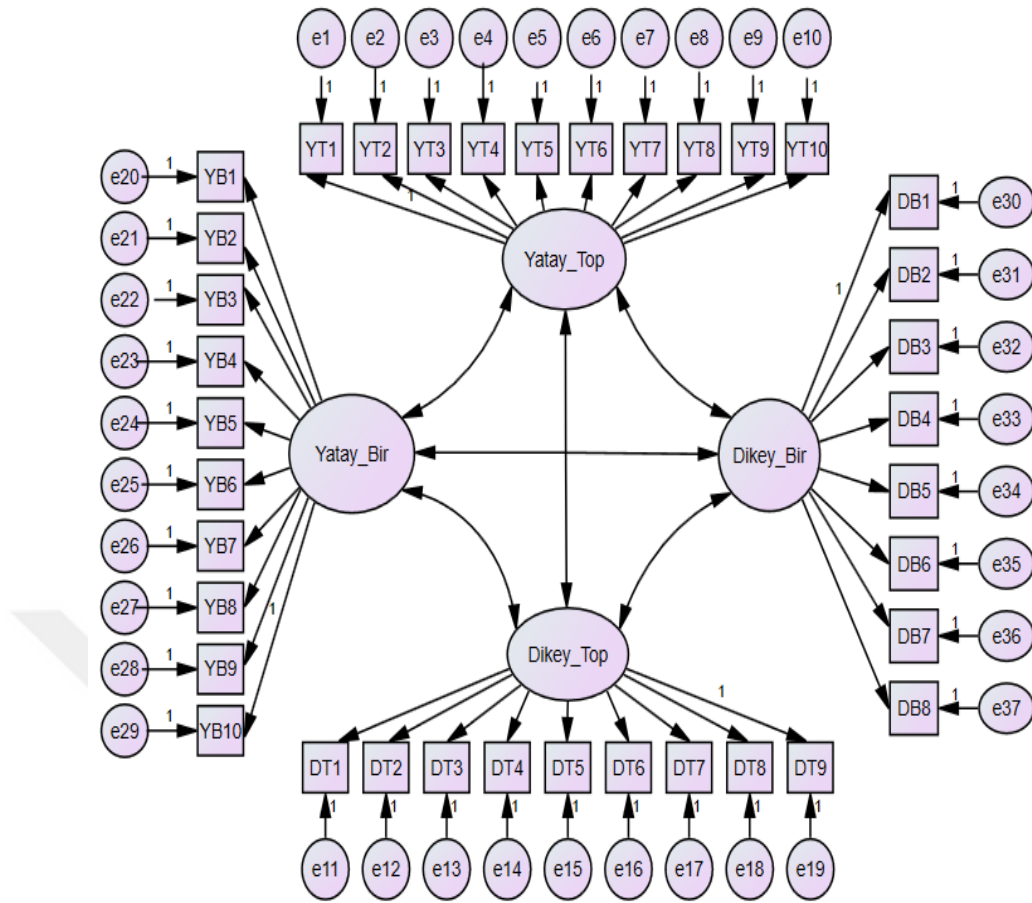
Araştırmada katılımcıların bireycilik ve toplulukçuluk değerlerini belirlemek amacıyla kullanılan Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeğinin (INDCOL) yapısının doğruluğunu test etmek amacıyla ana çalışmanın verileri üzerinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Başka bir ifadeyle faktör yapısı önceden bilinen ölçüm modelinin, veri seti ile doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemek amacıyla DFA kullanılmıştır. Test edilen yapının doğrulanıp doğrulanmadığı çeşitli uyum iyiliği katsayıları ile gösterilmektedir. Doğrulayıcı Faktör Analizine ilişkin kabul gören uyum iyiliği değerlerine Tablo 3.9’da yer verilmiştir.

Tablo 3.9. DFA uyum iyiliği değerleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	$\leq .05$	$\leq .08$
CFI	$\geq .95$	$\geq .90$
GFI	$\geq .95$	$\geq .90$
TLI	$\geq .95$	$\geq .90$
SRMR	$\leq .05$	$\leq .08$

Kaynak: Gürbüz (2019), Kline (2016), Tabachnick ve Fidell (2014)

Doğrulayıcı Faktör Analizine başlamadan önce veri setinin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Büyüköztürk (2015), basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerine ilişkin kabul aralığını ± 1 olarak önermiştir. Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL) için verilerin normallik varsayımına SPSS’de bakıldığında basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerinin ± 1 kabul aralığında olduğu görülmüştür. Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeğinin (INDCOL) Doğrulayıcı Faktör Analizine ilişkin model çıktısı ve analiz bulguları Şekil 3.1 ve Tablo 3.10’da verilmiştir.

Şekil 3.1. Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeğine (INDCOL) İlişkin DFA Model Çıktısı

Tablo 3.10 incelendiğinde, bazı maddelerin faktör yüklerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Faktör yükünün .40'ın altında olması zayıf olarak değerlendirilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Dolayısıyla .40'ın altında olan YT1, YT2, YT10, DT1, DT7, DT8, YB9, YB10 maddeleri ölçekten çıkarılarak ölçeğin yapısı tekrardan test edilmiştir. Maddeler çıkarıldıktan sonra DFA sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri (RMSEA = .05, CFI = .90, GFI = .91, TLI = .89 SRMR = .06) ölçeğin dört faktörlü yapısının veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.10. Bireycilik Toplulukçuluk (INDCOL) Ölçeğinin DFA bulguları

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yükü	R ²	Hata Varyansı
Yatay Toplulukçuluk	YT1	.37	1.08	.05
	YT2	.39	.75	.04
	YT3	.43	.76	.04
	YT4	.50	.53	.03
	YT5	.60	.31	.02
	YT6	.43	.46	.02
	YT7	.42	.56	.03
	YT8	.51	.50	.02
	YT9	.51	.47	.02
	YT10	.36	.92	.04
Dikey Toplulukçuluk	DT1	.36	.41	.02
	DT2	.65	.47	.03
	DT3	.66	.73	.04
	DT4	.70	.40	.02
	DT5	.41	.52	.02
	DT6	.51	.95	.05
	DT7	.32	1.28	.06
	DT8	.30	1.30	.06
	DT9	.41	1.21	.05
Yatay Bireycilik	YB1	.51	.30	.01
	YB2	.50	.72	.03
	YB3	.41	.93	.04
	YB4	.66	.33	.02
	YB5	.71	.18	.01
	YB6	.62	.43	.02
	YB7	.60	.37	.02
	YB8	.41	1.14	.05
	YB9	.34	.54	.03
	YB10	.27	1.05	.05
Dikey Bireycilik	DB1	.52	1.09	.05
	DB2	.54	.90	.04
	DB3	.50	.78	.04
	DB4	.71	.63	.04
	DB5	.54	1.10	.05
	DB6	.73	.61	.04
	DB7	.68	.77	.04
	DB8	.55	1.03	.05

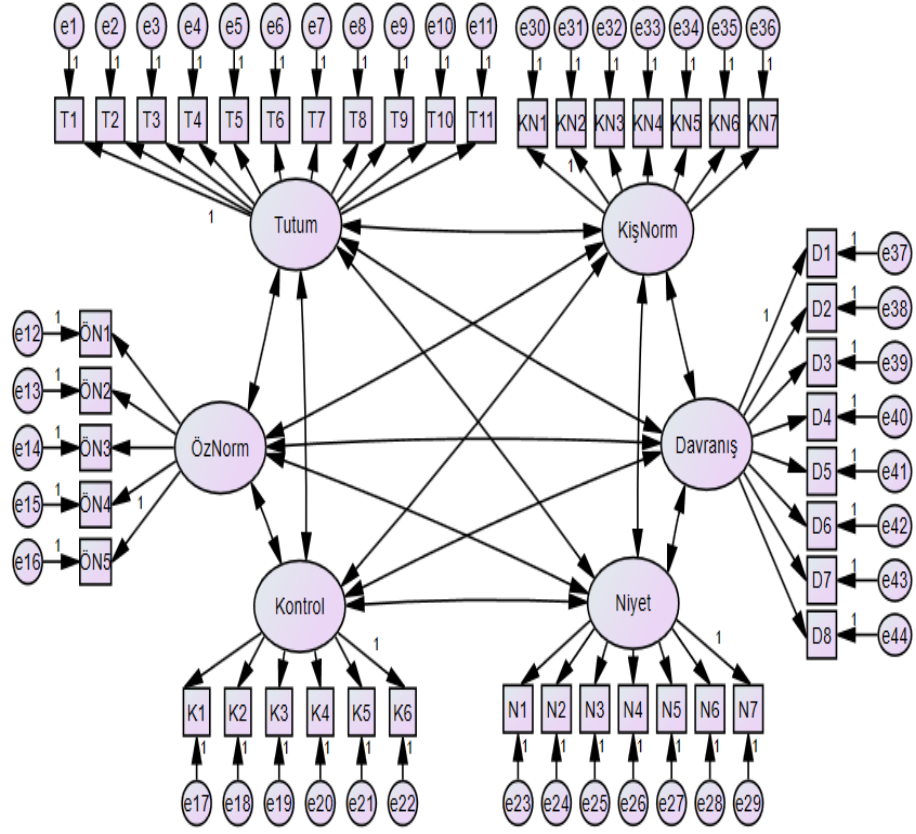
3.2.2 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırmada PDT bağlamında olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumları, öznel normları, algılanan davranışsal kontrolü, davranışa yönelik niyeti, olumlu sosyal davranış ve ek olarak kişisel normları değerlendirmek amacıyla bir ölçüm aracı geliştirilmiştir. Birinci ve ikinci pilot çalışmaları sonucunda yapı geçerliği ve güvenirliği sağlanan Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin boyutlarının her birinin madde sayıları ve derecelendirme örneği Tablo 3.11’de verilmiştir.

Tablo 3.11. Ölçeğin son şekli ile ölçülen boyutlar, madde sayıları ve derecelendirme örneği

Boyutlar	Madde Sayısı	5-li Likert Ölçeği Örneği
Davranışa Yönelik Tutum	11	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Öznel Normlar	5	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Algılanan Davranışsal Kontrol	6	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Davranış Yönelik Niyet	7	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum
Olumlu Sosyal Davranış	8	Hiçbir Zaman-Her Zaman
Kişisel Normlar	7	Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum

Yapılan ikinci pilot çalışmasında, araştırma modelinin değişkenleri olan davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol, davranışa yönelik niyet, olumlu sosyal davranış ve kişisel normlar bir arada olarak açıklayıcı faktör analizine alınmıştı. Analiz sonucunda bütün maddelerin ilgili oldukları faktör altında toplandıkları ve açıklanan toplam varyans oranının %60.5 olduğu bulunmuştu. Böylece ölçüm modelinin yapı geçerliliği ve güvenirliği sağlanmıştı. Bu aşamada ise bu ölçüm modelinin farklı bir veri seti ile doğrulanıp doğrulanmadığı Birinci Düzey Çok Faktörlü DFA Modeli ile test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizine geçmeden önce verilerin normallik varsayımına SPSS’de bakıldığında basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerinin +/-1 aralığında olduğu ve verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin model çıktısı ve analiz bulguları Şekil 3.2 ve Tablo 3.12’de verilmiştir.

Şekil 3.2. Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin DFA Model Çıktısı

Tablo 3.12 incelendiğinde, faktör yüklerinin .79 ile .98 arasında ve oldukça yüksek olduğu görülmektedir. DFA sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri ($RMSEA = .06$, $CFI = .92$, $GFI = .90$, $TLI = .91$, $SRMR = .05$) araştırmanın temel değişkenlerinin yer aldığı ölçüm modeli yapısının veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.12. Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeğine ilişkin DFA bulguları

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yüğü	R ²	Hata Varyansı
Davranışa Yönelik Tutum	Tutum1	.82	.67	.00
	Tutum2	.89	.79	.01
	Tutum3	.86	.73	.01
	Tutum4	.84	.71	.01
	Tutum5	.86	.73	.00
	Tutum6	.91	.83	.00
	Tutum7	.88	.78	.01
	Tutum8	.79	.62	.01
	Tutum9	.83	.70	.01
	Tutum10	.87	.75	.01
	Tutum11	.84	.70	.01
Öznel Normlar	ÖzNorm1	.85	.72	.01
	ÖzNorm2	.89	.80	.01
	ÖzNorm3	.92	.84	.01
	ÖzNorm4	.91	.83	.00
	ÖzNorm5	.94	.89	.01
Algılanan Davranışsal Kontrol	Kontrol1	.84	.71	.07
	Kontrol2	.94	.88	.02
	Kontrol3	.97	.93	.03
	Kontrol4	.94	.88	.03
	Kontrol5	.94	.88	.03
	Kontrol6	.98	.96	.01
Davranışa Yönelik Niyet	Niyet1	.96	.92	.02
	Niyet2	.94	.87	.04
	Niyet3	.95	.91	.03
	Niyet4	.94	.89	.05
	Niyet5	.95	.90	.02
	Niyet6	.95	.90	.03
	Niyet7	.96	.92	.03
Olumlu Sosyal Davranış	Davranış1	.87	.75	.00
	Davranış2	.88	.78	.01
	Davranış3	.94	.88	.02
	Davranış4	.91	.83	.03
	Davranış5	.91	.82	.02
	Davranış6	.92	.84	.02
	Davranış7	.96	.74	.02
	Davranış8	.83	.69	.01
Kişisel Normlar	KişNorm1	.91	.84	.00
	KişNorm2	.84	.71	.02
	KişNorm3	.89	.79	.02
	KişNorm4	.92	.85	.02
	KişNorm5	.87	.75	.02
	KişNorm6	.93	.87	.02
	KişNorm7	.84	.70	.01

3.3 Araştırmanın Tüm Değişkenlerine İlişkin Betimsel Analizler

Araştırma modelinde yer alan olumlu sosyal davranışlara yönelik tutum, öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol, davranışa yönelik niyet, olumlu sosyal davranış, kişisel normlar, yatay toplulukçuluk, dikey toplulukçuluk, yatay bireycilik ve dikey bireycilik değişkenlerine ilişkin betimsel analiz bulguları Tablo 3.13'te verilmiştir.

Tablo 3.13 incelendiğinde; en yüksek ortalama değerine algılanan davranışsal kontrolünün ($Ort= 4.52$, $SS= .57$) devamında ise olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumun ($Ort= 4.44$, $SS= .48$) ve davranışa yönelik niyetin ($Ort= 4.44$, $SS= .53$) sahip olduğu görülmektedir. En düşük ortalama değerlerinin ise dikey bireycilik ($Ort= 3.03$, $SS= .77$) ve dikey toplulukçuluk ($Ort= 3.72$, $SS= .65$) boyutlarında olduğu gözlenmektedir. Sonuçlar değerlendirildiğinde; yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara ilişkin algılanan davranışsal kontrollerinin, tutumlarının ve niyetlerinin güçlü olduğu ancak olumlu sosyal davranışlarına yansımalarının daha düşük düzeyde kaldığı söylenebilir.

Tablo 3.13. Araştırmanın tüm değişkenlerine ilişkin betimsel analiz bulguları

Boyutlar	N	Min.	Maks.	Ort.	SS	Skewness	Kurtosis
Davranışa Yönelik Tutum	1008	2.18	5.00	4.44	.48	-.75	.38
Öznel Normlar	1008	2.00	5.00	4.33	.60	-.77	.39
Algılanan Davranışsal Kontrol	1008	2.00	5.00	4.52	.57	-1.13	1.16
Davranışa Yönelik Niyet	1008	2.00	5.00	4.44	.53	-.67	-.11
Olumlu Sosyal Davranış	1008	1.63	5.00	3.93	.72	-.13	-.59
Kişisel Normlar	1008	1.29	5.00	4.05	.65	-.54	.55
Yatay Toplulukçuluk	1008	2.43	5.00	4.10	.47	.01	-.24
Dikey Toplulukçuluk	1008	1.33	5.00	3.72	.65	.07	-.31
Yatay Bireycilik	1008	2.63	5.00	4.18	.52	-.28	-.48
Dikey Bireycilik	1008	1.00	5.00	3.03	.77	.24	.03

3.4 Araştırmanın Temel Değişkenlerinin Cinsiyet Farklılıkları Açısından İncelenmesi

Araştırmanın temel değişkenlerinin cinsiyete göre farklılıklarını incelemek amacıyla yapılan Tek Yönlü MANOVA analizi sonuçları; araştırmanın temel değişkenlerinin cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır [Wilks Lambda (Λ)= .898, $F(10, 997)= 11.30$, $p < .01$]. Bulgular incelendiğinde; sadece davranışa yönelik tutum [$F(1, 1006)= 7.57$, $p < .01$], öznel norm [$F(1, 1006)= 9.93$, $p < .01$] ve davranışa yönelik niyet [$F(1, 1006)= 26.93$, $p < .01$] cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık göstermektedir. Ortalamalara bakıldığında; kadınların davranışa yönelik tutum, öznel norm ve davranışa yönelik niyet ortalamaları erkeklere kıyasla anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Ancak elde edilen “ p ” değerleri örneklem büyüklüğüne hassas olması nedeniyle sonuçlar anlamlı çıkabilmektedir. Mevcut çalışmada örneklemin ($N = 1008$) büyük olması sebebiyle “ p ” değerleri, cinsiyete göre elde edilen farkların önemli bir sonuç olduğunu kanıtlamaz.

Cinsiyete göre davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve davranışa yönelik niyet puanları arasındaki anlamlı farkın ne kadar güçlü olduğunu belirlemek amacıyla, etki büyüklükleri (η^2_p) de hesaplanmıştır. Cohen (1992), etki büyüklüklerini (η^2_p) .04’den küçük olduğunda zayıf, .04 ile .07 arası olduğunda orta ve .07’den büyük olduğunda güçlü olarak tanımlanabileceğini söylemektedir. Etki büyüklüklerine ilişkin analiz bulgularına göre; kısmi eta-kare (η^2_p) değerleri .03’ten küçük olduğu için davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve davranışa yönelik niyetlerin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3.14).

Tablo 3.14. Araştırmanın temel değişkenlerinin cinsiyet farklılıklarına ilişkin Tek Yönlü MANOVA bulguları

Değişkenler		Ort.	SS	F	p	η^2_p
Davranışa Yönelik Tutum	Kadın	4.47	.47	7.57	.01	.01
	Erkek	4.37	.51			
Öznel Normlar	Kadın	4.36	.59	9.93	.00	.01
	Erkek	4.23	.61			
Algılanan Davranışsal Kontrol	Kadın	4.52	.57	.53	.46	.00
	Erkek	4.49	.59			
Davranışa Yönelik Niyet	Kadın	4.49	.51	26.93	.00	.03
	Erkek	4.29	.57			
Olumlu Sosyal Davranış	Kadın	3.92	.71	.76	.38	.00
	Erkek	3.96	.75			
Kişisel Normlar	Kadın	4.05	.66	.15	.69	.00
	Erkek	4.07	.64			

3.5 Araştırmanın Tüm Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırma modelinde yer alan tüm değişkenler arasındaki ilişkilere SPSS 23 programında, Korelasyon Analizi ile bakılmıştır. Analiz bulguları Tablo 3.15'te verilmiştir. Bulgular incelendiğinde; davranışa yönelik niyet üzerinde en fazla davranışa yönelik tutumun ($r = .66, p < .01$), ardından kişisel normların ($r = .58, p < .01$), öznel normların ($r = .48, p < .01$) ve algılanan davranışsal kontrolün ($r = .37, p < .01$) anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Olumlu sosyal davranış üzerinde ise kişisel normların ($r = .61, p < .01$) en yüksek anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ardından da sırasıyla davranışa yönelik niyetin ($r = .57, p < .01$), davranışa yönelik tutumun ($r = .55, p < .01$), öznel normların ($r = .40, p < .01$) ve algılanan davranışsal kontrolün ($r = .34, p < .01$) geldiği gözlenmektedir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri durumunda olan davranışa yönelik tutum, öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol ve kişisel normlar arasında da yüksek anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerin, araştırmanın diğer bütün değişkenleri üzerindeki etkilerine baktığımızda; yatay toplulukçuluğun tüm değişkenlerle en yüksek anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Dikey toplulukçuluk ve yatay bireycilik de değişkenlerle anlamlı olarak ilişkili bulunurken; dikey bireycilik anlamlı olarak ilişkili bulunamamıştır.

Tablo 3.15. Araştırmanın tüm değişkenleri arasındaki korelasyon analizi bulguları

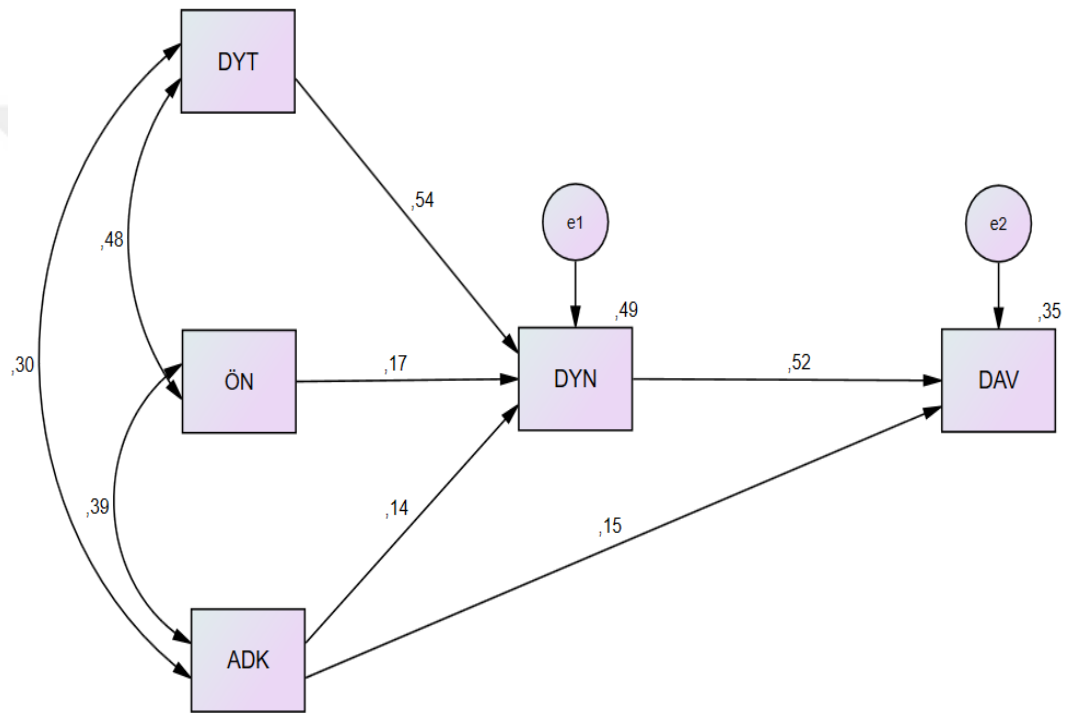
Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Davranışa Yönelik Tutum	1									
2. Öznel Normlar	.48**	1								
3. Algılanan Davranışsal Kontrol	.30**	.39**	1							
4. Davranışa Yönelik Niyet	.66**	.48**	.37**	1						
5. Olumlu Sosyal Davranış	.55**	.40**	.34**	.57**	1					
6. Kişisel Normlar	.53**	.38**	.25**	.58**	.61**	1				
7. Yatay Toplulukçuluk	.47**	.34**	.25**	.43**	.45**	.48**	1			
8. Dikey Toplulukçuluk	.22**	.19**	.06	.15**	.22**	.25**	.40**	1		
9. Yatay Bireycilik	.13*	.12*	.30**	.15**	.21**	.10*	.22**	.12**	1	
10. Dikey Bireycilik	-.10	-.04	.01	-.05	.05	.01	.10*	.22**	.31**	1

*p< .05, **p< .01, ***p< .001

3.6 Araştırma Modellerinin Testi

3.6.1 Araştırmanın Temel Değişkenlerinin Yer Aldığı Modelin Yol (Path) Analizi ile İncelenmesi

PDT'nin temel bileşenleri olan ve mevcut araştırmanın da temel değişkenlerini oluşturan davranışa yönelik tutumların, öznel normların, algılanan davranışsal kontrolün, davranışa yönelik niyetin ve olumlu sosyal davranışların yer aldığı araştırma modelinin yol (path) analizine ait bulgular Şekil 3.3'te sunulmuştur.

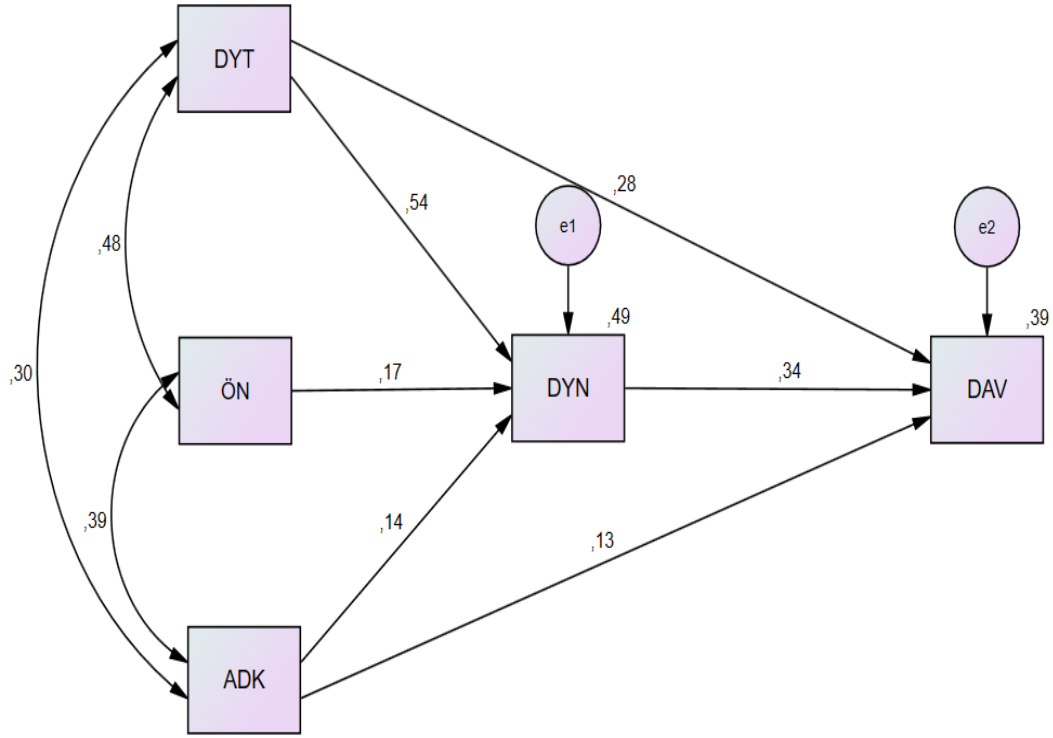

Not. DYT= Davranışa Yönelik Tutum, ÖN= Öznel Normlar, ADK= Algılanan Davranışsal Kontrol, DYN= Davranışa Yönelik Niyet, DAV= Davranış

Şekil 3.3. Temel Değişkenlerin Yer Aldığı Modelin Standardize Edilmiş Katsayıları

Şekil 3.3 incelendiğinde; sırasıyla davranışa yönelik tutumun ($\beta = .54, p < .001$), öznel normun ($\beta = .17, p < .001$) ve algılanan davranışsal kontrolün ($\beta = .14, p < .001$) davranışa yönelik niyeti pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği görülmektedir. Davranışa yönelik niyet ($\beta = .52, p < .001$) ve algılanan davranışsal kontrol ($\beta = .15, p < .001$) ise olumlu sosyal davranışları pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir. Modelin uyum iyiliği değerlerine ($RMSEA = .19, CFI = .96, GFI = .97, TLI = .77, SRMR = .04$) bakıldığında; $RMSEA$ ve TLI değerlerinin kabul

edilebilir sınırlarda olmadığı ve modelin veri ile uyumlu olmadığı görülmektedir. Ancak kovaryanslar incelendiğinde; davranışa yönelik tutumun, olumlu sosyal davranışla doğrudan yüksek düzeyde ($\beta = .37, p < .001$) ilişkili çıktığı görülmektedir. Bu nedenle araştırma modeline alternatif başka bir model Şekil 3.4'te sunulmuştur.

Not. DYT= Davranışa Yönelik Tutum, ÖN= Öznel Normlar, ADK= Algılanan Davranışsal Kontrol, DYN= Davranışa Yönelik Niyet, DAV= Davranış

Şekil 3.4. Temel Değişkenlerin Yer Aldığı Alternatif Modelin Standardize Edilmiş Katsayıları

Önerilen alternatif modelde davranışa yönelik tutumlar, olumlu sosyal davranışları hem niyet aracılığı ile hem de doğrudan etkilemektedir. Alternatif modele ilişkin sonuçlar doğrultusunda; davranışa yönelik tutumların, davranışa yönelik niyeti ($\beta = .54, p < .001$) ve olumlu sosyal davranışları ($\beta = .28, p < .001$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği görülmektedir. Diğer bir yandan algılanan davranışsal kontrolün, davranışa yönelik niyeti ($\beta = .14, p < .001$) ve olumlu sosyal davranışını ($\beta = .13, p < .001$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği gözlenmektedir. Son olarak öznel normların davranışa yönelik niyeti ($\beta = .17, p < .001$) ve davranışa yönelik niyetin de olumlu sosyal davranışları ($\beta = .34, p < .001$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Modelin elde edilen uyum iyiliği değerlerinin ($RMSEA = .06$, $CFI = .99$, $GFI = .99$, $TLI = 96$, $SRMR = .01$) oldukça iyi olduğu ve bu nedenle mükemmel uyuma işaret ettiği görülmektedir.

3.6.2 Araştırmanın Tüm Değişkenlerinin Yer Aldığı Modelin Yol Analizi ile İncelenmesi

PDT'nin temel bileşenleri olan davranışa yönelik tutumların, öznel normların, algılanan davranışsal kontrolün, davranışa yönelik niyetin ve olumlu sosyal davranışların dışında ek olarak modele eklenen kişisel normların ve bireyci (yatay-dikey) ve toplulukçu (yatay-dikey) kültürel değerlerin de yer aldığı araştırma modelinin yol (path) analizine ait bulgular Şekil 3.5'te verilmiştir.

Şekil 3.5 incelendiğinde; davranışa yönelik niyet üzerinde en yüksek davranışa yönelik tutumun ($\beta = .41$, $p < .001$) ardından sırasıyla kişisel normların ($\beta = .27$, $p < .001$), öznel normların ($\beta = .13$, $p < .001$) ve algılanan davranışsal kontrolün ($\beta = .11$, $p < .001$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkili olduğu görülmektedir. Olumlu sosyal davranış üzerinde ise en yüksek kişisel normların ($\beta = .35$, $p < .001$) ardından da sırasıyla davranışa yönelik niyetin ($\beta = .19$, $p < .001$), davranışa yönelik tutumun ($\beta = .16$, $p < .001$) ve algılanan davranışsal kontrolünün ($\beta = .09$, $p < .001$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkili olduğu gözlenmektedir.

Sonuçlar PDT modelini doğrulamaktadır. Sonuçlara göre; olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumlar olumlu, öznel normlar, kişisel normlar ve algılanan davranışsal kontrol yüksek olduğunda bireylerin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetleri ve olumlu sosyal davranışlarda bulunmaları artmaktadır. Bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet ve davranış üzerindeki etkilerine baktığımızda ise; davranışa yönelik niyet üzerinde yatay toplulukçuluğun ($\beta = .06$, $p < .05$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde, dikey toplulukçuluğun ($\beta = -.06$, $p < .05$) ise negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkili olduğu ancak yatay ve dikey bireyciliğin anlamlı düzeyde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Olumlu sosyal davranış üzerinde ise yatay toplulukçuluğun ($\beta = .08$, $p < .05$) ve yatay bireyciliğin ($\beta = .07$, $p < .05$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkili olduğu ancak dikey toplulukçuluğun ve dikey bireyciliğin anlamlı düzeyde etkili olmadığı görülmüştür.

Modelde davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol, kişisel norm, yatay-dikey toplulukçuluk ve yatay-dikey bireycilik değişkenleri arasındaki kovaryanslar incelendiğinde; dikey bireycilik haricinde

diğer bütün değişkenler arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkiler olduğu görülmüştür. Modelin elde edilen uyum iyiliği değerlerinin ($RMSEA = .03$, $CFI = 1.00$, $GFI = .99$, $TLI = .98$, $SRMR = .00$) mükemmel uyuma işaret ettiği ve modelin bütün olarak doğrulandığı ifade edilebilir.

Araştırmanın tüm değişkenlerinin yer aldığı Şekil 3.5'te gösterilen araştırma modelinde davranışa yönelik niyetin aracılık etkisi test edilmiştir. Aracılık etkisi için dolaylı etkilerin anlamlılığını test etmek amacıyla Bootstrap analizi uygulanmıştır. Bootstrap analizinde 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilerek, aracılık etkisinin desteklenebilmesi için analiz sonucunda elde edilen %95 güven aralığı (GA) değerlerinin sıfır (0) değerini kapsamaması gerekmektedir (Gürbüz, 2019; Hayes ve Preacher, 2014). Dolaylı etkilere ilişkin Bootstrap analizi bulgularına Tablo 3.16'da yer verilmiştir.

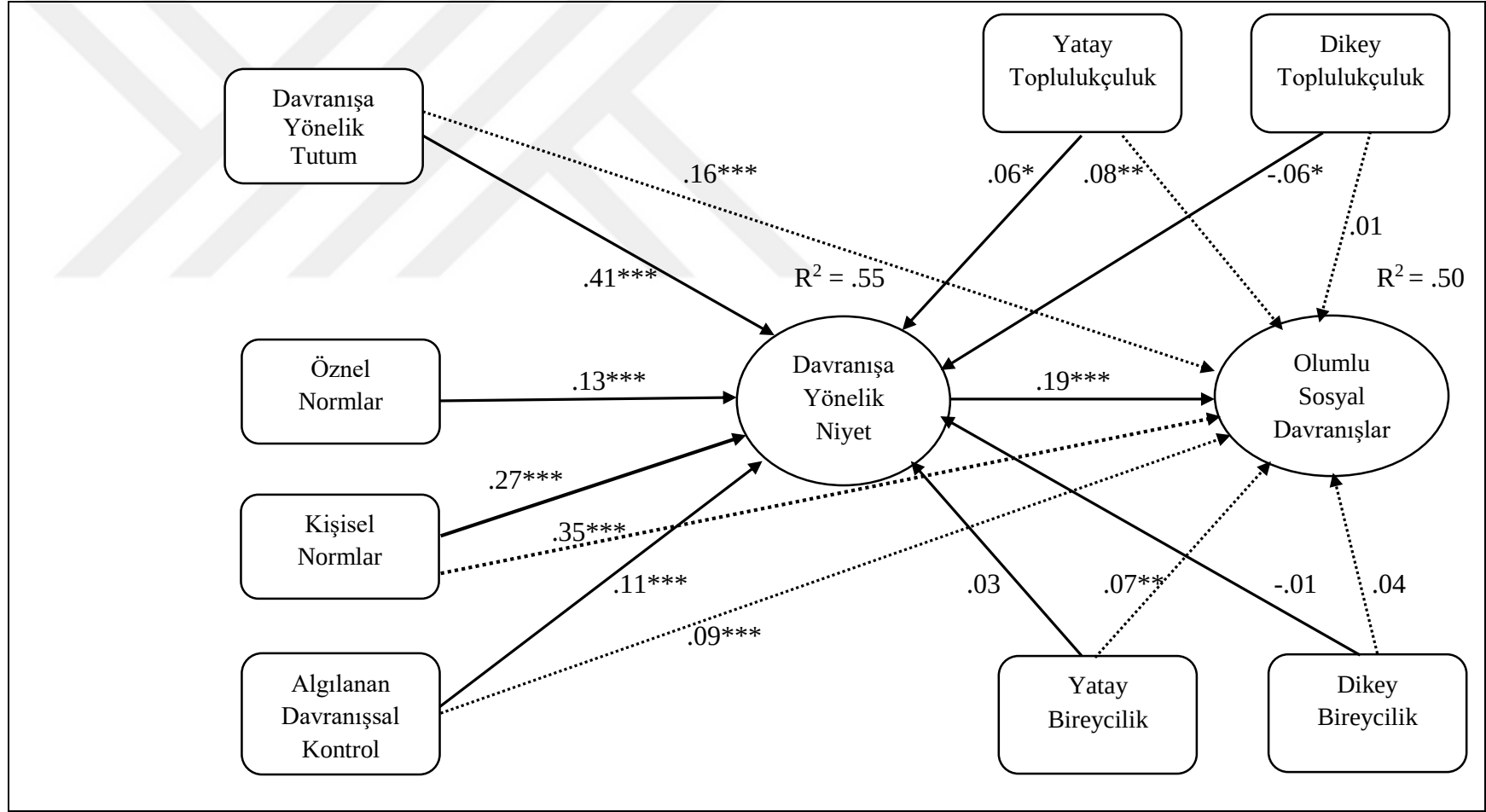
Davranışa yönelik tutumlar ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetin aracı etkisi incelendiğinde; bağımsız değişken olan davranışa yönelik tutumun ($\beta = .41$, $p < .001$) davranışa yönelik niyeti anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Bununla birlikte, aracı değişken olan davranışa yönelik niyet ($\beta = .19$, $p < .001$) olumlu sosyal davranış bağımlı değişkenini anlamlı olarak yordamaktadır. Davranışa yönelik niyetin aracılık etkisinin test edildiği araştırma modelinde, davranışa yönelik tutumlar ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkinin ($\beta = .24$, $p < .001$) davranışa yönelik niyet değişkeni modele dahil edildiğinde olumlu sosyal davranışlara giden yol kat sayısında düşüş olduğu ancak hala anlamlılığını koruduğu görülmektedir ($\beta = .16$, $p < .001$). Bootstrap analizi bulgularına göre; davranışa yönelik tutumların niyet aracılığıyla olumlu sosyal davranışlar üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\beta = .08$, %95 GA [.05, .11]). Nitekim, yüzdeler elde edilen alt ve üst güven aralığı değerleri, 0 (sıfır) değerini kapsamamaktadır. Sonuçlar, davranışa yönelik tutumlar ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetin aracılık etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Kişisel normlar ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetin aracı etkisi incelendiğinde; kişisel normların ($\beta = .27$, $p < .001$) davranışa yönelik niyeti; davranışa yönelik niyetin de ($\beta = .19$, $p < .001$) olumlu sosyal davranışları anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Davranışa yönelik niyetin aracı rolünün test edildiği araştırma modelinde, kişisel normlar ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki güçlü ilişkinin ($\beta = .40$, $p < .001$), davranışa yönelik

niyet değişkeni modele eklendiğinde olumlu sosyal davranışlara giden yol kat sayısında düşüş olduğu ancak hala anlamlılığını koruduğu görülmektedir ($\beta = .35$, $p < .001$). Davranışa yönelik niyetin aracılık etkisinin anlamlılığını test etmek amacıyla yapılan Bootstrap analizi sonucuna göre; kişisel normların niyet aracılığıyla olumlu sosyal davranışlar üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu gözlenmiştir ($\beta = .05$, %95 GA [.03, .08]). Sonuçlar, kişisel normlar ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetin aracı etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir.

Son olarak algılanan davranışsal kontrol ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetin aracı rolü incelendiğinde; algılanan davranışsal kontrolün ($\beta = .11$, $p < .001$) davranışa yönelik niyeti anlamlı olarak yordadığı gözlenmektedir. Benzer şekilde, aracı değişken olan davranışa yönelik niyetin ($\beta = .19$, $p < .001$) olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Davranışa yönelik niyetin aracı rolünün test edildiği araştırma modelinde, algılanan davranışsal kontrol ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin ($\beta = .11$, $p < .001$), davranışa yönelik niyet değişkeni modele dahil edildiğinde davranışa giden yol kat sayısında düşüş olduğu ancak hala anlamlılığını koruduğu görülmektedir ($\beta = .09$, $p < .001$). Ardından, davranışa yönelik niyetin aracılık etkisinin anlamlılığını test etmek amacıyla yapılan Bootstrap analizi sonucunda, algılanan davranışsal kontrolün niyet aracılığıyla olumlu sosyal davranışlar üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\beta = .02$, %95 GA [.01, .03]). Sonuç olarak, algılanan davranışsal kontrol ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetin aracı rolünün anlamlı olduğu gözlenmiştir.

Elde edilen sonuçlar; yatay toplulukçuluğun, dikey toplulukçuluğun, yatay bireyciliğin ve dikey bireyciliğin davranışa yönelik niyet aracılığıyla olumlu sosyal davranışlar üzerindeki dolaylı etkilerinin anlamlı olmadığını göstermektedir. Güven aralığı değerleri sıfır (0) değerini kapsamaktadır (bkz. Tablo 3.16). Dolayısıyla yatay toplulukçuluk, dikey toplulukçuluk, yatay bireycilik ve dikey bireycilik ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetin aracı rolünün anlamlı olmadığı görülmektedir.

*p< .05, **p< .01, ***p< .001

Şekil 3.5. Tüm değişkenlerin yer aldığı modelin standardize edilmiş beta katsayıları

Tablo 3.16. Dolaylı etkilere ilişkin bootstrap analizi bulguları

Bağımsız Değişken	Aracı Değişken	Bağımlı Değişken	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Güven Aralığı
Davranışa Yönelik Tutum	Niyet	Davranış	.24	.16	$(.41) \times (.19) = .08$	$(.05) - (.11)$
Kişisel Normlar	Niyet	Davranış	.40	.35	$(.27) \times (.19) = .05$	$(.03) - (.08)$
Algılanan Davranışsal Kontrol	Niyet	Davranış	.11	.09	$(.11) \times (.19) = .02$	$(.01) - (.03)$
Yatay Toplulukçuluk	Niyet	Davranış	.09	.08	$(.06) \times (.19) = .01$	$(.00) - (.03)$
Dikey Toplulukçuluk	Niyet	Davranış	-.00	.01	$(-.06) \times (.19) = -.01$	$(-.02) - (.00)$
Yatay Bireycilik	Niyet	Davranış	.08	.07	$(.03) \times (.19) = .01$	$(-.00) - (.02)$
Dikey Bireycilik	Niyet	Davranış	.03	.04	$(-.01) \times (.19) = -.00$	$(-.01) - (.01)$

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada PDT modeli bağlamında yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetlerinin ve bu yönde gösterdikleri olumlu sosyal davranışlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda PDT modelinin boyutları olan davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti ve davranışı açıklayıp açıklamadığı incelenmiştir. Ayrıca PDT modeline eklenen kişisel normların ve bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyete ve davranışlara nasıl etki ettiği de incelenmiştir. Son olarak olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin araştırma modelindeki aracı rolüne bakılmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılacaktır. İlk olarak PDT'nin ana boyutları olan araştırmanın temel değişkenlerinin yer aldığı modele ilişkin bulgular ve ardından da araştırmanın tüm değişkenlerinin yer aldığı modele dair yol analizi bulguları değerlendirilecektir. Sonunda ise araştırmanın tüm değişkenlerinin yer aldığı PDT modelindeki aracı ilişkilere dair bulgular tartışılacaktır.

4.1 Araştırmanın Temel Değişkenlerinin Yer Aldığı Modele Ait Yol Analizi Bulgularının Değerlendirilmesi

PDT'nin ana boyutları olan ve araştırmanın temel değişkenlerini oluşturan davranışa yönelik tutum, öznel normlar (sosyal çevre), algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyete etki ettiği, davranışa yönelik niyetin de olumlu sosyal davranışlara etki ettiği model yol analizi ile incelenmiştir. Modelde algılanan davranışsal kontrol değişkeni hem doğrudan hem de niyet aracılığıyla olumlu sosyal davranışlara etki etmektedir (bkz. Şekil 3.3). Çünkü kişinin ilgili davranışı üzerinde gerçekçi bir kontrolü olduğu durumlarda algılanan davranışsal kontrol, niyet aracılığı olmadan da davranışı doğrudan açıklayabilmektedir (Ajzen, 2005). Model yol analizi bulgularına göre; olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet üzerinde sırasıyla en yüksek davranışa yönelik tutumun, öznel normun ve algılanan davranışsal kontrolün anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Olumlu sosyal davranışlar üzerinde ise öncelikle davranışa

yönelik niyetin, ardından da algılanan davranışsal kontrolün anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Modele göre; olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol tarafından açıklanan varyansı %49 bulunurken; olumlu sosyal davranışların ise davranışa yönelik niyet ve algılanan davranışsal kontrol tarafından açıklanan varyans oranı %35 olarak bulunmuştur. Ancak modelin uyum iyiliği değerlerinin, kabul edilebilir sınırlar dışında olması modelin veri ile uyumlu olmadığını göstermiştir. Bu durum karşısında kovaryanslar incelendiğinde, davranışa yönelik tutumun niyet aracılığı olmadan da olumlu sosyal davranışlar üzerinde doğrudan yüksek düzeyde bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla PDT modeline davranışa yönelik tutumun hem niyet aracılığıyla hem de doğrudan davranışı açıkladığı alternatif bir model geliştirilmiştir (bkz. Şekil 3.4).

Geliştirilmiş alternatif model bulgularına göre; davranışa yönelik tutumun, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün davranışa yönelik niyete etki eden yol katsayılarının değişmediği görülmüştür. Olumlu sosyal davranışlar üzerinde sırasıyla en yüksek davranışa yönelik niyetin, ardından davranışa yönelik tutumun ve algılanan davranışsal kontrolün anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Modelin elde edilen uyum iyiliği değerlerinin ise mükemmel uyuma işaret ettiği ve modelin bütün olarak doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Davranışa yönelik tutum ile birlikte olumlu sosyal davranışların açıklanan varyans oranının arttığı (%39) gözlenmiştir. Sonuç olarak, önerilen alternatif model olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin %49'unu, olumlu sosyal davranışların ise %39'unu açıklamayı başarmıştır. Armitage ve Conner (2001) tarafından yürütülen ve 185 araştırmanın incelendiği bir meta analiz çalışması sonucunda PDT'nin temel bileşenlerinin davranışa yönelik niyeti açıklama varyansı %39, niyetin ise davranışı açıklama varyansı %27 oranında bulunmuştur. Armitage ve Conner'in meta analiz çalışması bulgularıyla karşılaştırıldığında, mevcut araştırmada önerilen alternatif modelle davranışın açıklanan varyans oranının arttığı ve böylelikle önerilen alternatif modelin, orijinal PDT modeline anlamlı bir katkı sunduğu görülmektedir.

Alternatif modele göre, davranışa yönelik niyeti en iyi açıklayan değişken davranışa yönelik tutum olmuştur. Türkiye alanyazınında PDT modeli bağlamında yapılmış çeşitli davranış araştırmaları incelendiğinde davranışa yönelik niyeti en iyi açıklayan değişkenin davranışa yönelik tutum olduğunu destekleyen çalışmalar

mevcuttur (Çetinkaya-Bozkurt, 2014; Kılıç, 2012; Kılıç, 2018; Koç, 2018; Özcan, 2016; Yılmaz, 2013). Eren (2021) tarafından yürütülen doktora tezi araştırmasında, organ bağışına yönelik niyet üzerinde en fazla etkiye sahip olan değişkenin organ bağışına yönelik olumlu tutumlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Organ bağışına yönelik insanların güçlü ve olumlu tutumlara sahip olmaları, organ bağışında bulunma olasılıklarını arttırmaktadır (Eren, 2021). Benzer şekilde, Kılıç, Oktar ve Özkan'ın (2021) bilgi paylaşma niyetini PDT temelinde inceledikleri araştırmaları sonucunda yalnızca davranışa yönelik tutumun, bilgi paylaşma niyetini açıkladığı bulunmuştur.

Benzer şekilde, uluslararası alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde; mevcut araştırma sonuçlarını destekleyen bulgulara rastlanmaktadır. Bir yardım kuruluşuna bağışta bulunma davranışlarının PDT modeli bağlamında incelendiği bazı araştırma sonuçları, davranışa yönelik tutumların bağışta bulunma niyetinin en güçlü yordayıcısı olduğunu göstermektedir (Knowles, Hyde ve White, 2012; Smith ve McSweeney, 2007). Yine, Dunford (2016) tarafından PDT modeli kullanılarak kar amacı gütmeyen uluslararası yardım kuruluşlarına para bağışlama niyetlerinin incelendiği yüksek lisans tez çalışması sonucunda, para bağışlama niyetleri üzerinde en fazla davranışa yönelik tutumların anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Mevcut araştırmada davranışa yönelik tutumun, hem niyet aracılığı ile hem de doğrudan olumlu sosyal davranışları açıklaması orijinal PDT modeline bir katkı sunmaktadır. PDT modeli bağlamında çeşitli davranışların incelendiği araştırma sonuçlarına bakıldığında böyle bir bulguya rastlanmamaktadır. Mevcut araştırmadaki bu sonuç, davranışa yönelik tutum ifadelerinin özellikle davranışlarla uyumlu ve birebir davranışları yansıtan ifadeler olmalarıyla açıklanabilir. Nitekim davranışları birebir yansıtan tutumların, davranışlar üzerindeki doğrudan etkisi daha güçlü olmaktadır. Örneğin; bu araştırmada “insanlara yardım etmekten hoşlanırım” şeklindeki genel bir tutum ifadesi yerine “ihtiyacı olan birine maddi olarak yardım etmek hoşuma gider” gibi bir tutum ifadesi kullanılmıştır. Böylelikle davranışa yönelik tutumların, olumlu sosyal davranışları doğrudan açıklama gücünün arttığı düşünülmektedir. Sonuç olarak davranışa yönelik tutumlar, davranışları ne kadar iyi yansıtırsa, davranışa dönüşme olasılıkları o kadar artacaktır.

Modelin yol analizi bulgularına göre; davranışa yönelik tutumlardan sonra en güçlü öznel normların ve ardından da algılanan davranışsal kontrolün olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti yordadığı görülmüştür. Alanyazında olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet üzerinde öznel normların anlamlı etkisini destekleyen çalışma bulgularına rastlanmaktadır. Olumlu sosyal davranışlar olarak nitelenen gönüllük ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği faaliyetlerinin incelendiği araştırma sonuçlarına baktığımızda; Zarzuela ve Anton'un (2015) çalışması, gençlerin sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğinde bulunma niyetlerinin, doğrudan bu kuruluşlara ve sosyal konulara yönelik tutumları ve yakın çevreleri (öznel normlar) tarafından belirlendiğini göstermiştir. Türkiye'de Barsbay (2019) tarafından gönüllü olma davranışını etkileyen değişkenlerin incelendiği bir araştırma sonucunda ise aile bireyleri sivil toplum kuruluşlarında çalışanların daha fazla gönüllü faaliyetlere katıldıkları görülmüştür. Dolayısıyla ailenin gönüllü olma davranışı üzerindeki bu rolü, planlanmış davranış teorisinde yer alan öznel normların (sosyal çevre) etkisini doğrulamaktadır. Öznel normların önemine işaret eden, MacGillivray ve Lynd-Stevenson (2011) tarafından yürütülen bir çalışmada 18 yaş üstü Avustralyalı gençlerde gönüllü olma davranışına yönelik niyeti PDT'nin öncül değişkenlerinden sadece öznel normların anlamlı olarak yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada öznel normların olumlu sosyal davranışlar üzerindeki güçlü etkisi araştırmanın diğer bir değişkeni olan toplulukçuluk değerleriyle de açıklanabilir. Türkiye gibi toplulukçuluk değerlerinin yüksek olduğu toplumlarda bireyler içinde bulundukları grubun istek ve beklentilerinden kolayca etkilenmektedirler. Dolayısıyla içinde bulundukları toplumun istek ve beklentileri yönünde davranışlarda bulunma eğilimi gösterirler (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Sonuç olarak; önerilen alternatif PDT modeli davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin önemli yordayıcıları olduğunu göstermiştir. Ayrıca sırasıyla davranışa yönelik niyetin, davranışa yönelik tutumun ve algılanan davranışsal kontrolün de olumlu sosyal davranışları anlamlı olarak yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulguları, orijinal PDT modelini doğrulamanın yanısıra önerilen alternatif modelle PDT modeline önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca bulgular, her alanda olumlu sosyal davranışları geliştirmek konusunda yapılacak müdahaleler için önemli olan alanları gözler önüne sermektedir.

Elde edilen bulgular, bazı olumlu sosyal davranışların açıklanmasında PDT modeline destek sunan alanyazındaki bazı çalışmalarla paralellik göstermiştir. Hyde, Knowles ve White'ın (2013) kan ve organ bağışısı niyetlerini PDT modeli bağlamında inceledikleri çalışmalarında mevcut araştırmayla benzer şekilde davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol kan ve organ bağışlama niyetlerinin anlamlı yordayıcıları olarak bulunmuştur. Aynı zamanda bu değişkenler kan bağışlama niyetini %63.4 oranında, organ bağışlama niyetini ise %61.6 oranında açıklamıştır. Yine yakın zamanda Susanto (2022) tarafından yürütülen bir araştırmada davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün bağış yapma niyetini anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Hyde ve Knowles (2013) çalışmalarında PDT'nin Avustralyalı üniversite öğrencilerinin gönüllü olma niyetlerindeki varyansın %67'sini açıkladığını ve sırasıyla davranışa yönelik tutumların, algılanan davranışsal kontrolün ve öznel normların gönüllü olma niyetini anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Benzer şekilde, Greenslade ve White (2005) ve Okun ve Sloane (2002) tarafından yapılmış çalışmalarda PDT'nin öncül üç değişkeninin gönüllü olma niyetini ve niyetin de gönüllülük davranışını öngördüğü bulunmuştur. Dolayısıyla yapılmış bütün bu çalışmaların sonuçları, mevcut araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

4.2 Araştırmanın Tüm Değişkenlerinin Yer Aldığı Modele Ait Yol Analizi Bulgularının Değerlendirilmesi

PDT'nin ana boyutları dışında modele sonradan eklenen kişisel normlar, yatay-dikey toplulukçuluk ve yatay-dikey bireycilik değişkenlerinin yer aldığı model yol analizi ile incelenmiştir. Modelin elde edilen uyum iyiliği değerlerinin mükemmel uyuma işaret ettiği ve modelin bütün olarak doğrulandığı görülmüştür. Model yol analizi bulgularına göre; olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet üzerinde sırasıyla en yüksek davranışa yönelik tutumların, ardından sırasıyla kişisel normların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün pozitif yönlü ve anlamlı etkileri olduğu bulunmuştur. Olumlu sosyal davranışlar üzerinde ise en yüksek kişisel normların, ardından da sırasıyla davranışa yönelik niyetin, davranışa yönelik tutumun ve algılanan davranışsal kontrolün pozitif yönlü ve anlamlı etkileri olduğu görülmüştür. Modele göre; olumlu sosyal davranışlara yönelik olumlu tutumları yüksek olan, yakın çevresindeki sevdiği insanlar tarafından olumlu sosyal davranışlara teşvik edilen, kişisel olarak da kendini sorumlu hissedenden ve olumlu

sosyal davranışlarda bulunmanın kendi kontrolünde olduğunu düşünen yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetlerinin daha yüksek olduğu ve sonucunda da daha fazla olumlu sosyal davranışlarda bulundukları sonucuna ulaşılmıştır.

PDT'nin temel bileşenleri dışında araştırma modeline eklenen kişisel normların, olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin ve davranışların güçlü bir belirleyicisi olduğu ve modelin tahmin yeteneğini önemli ölçüde arttırdığı görülmüştür. Alanyazın incelendiğinde; Türkiye'de kişisel normların davranışa yönelik niyeti ve davranışı tahmin etmede önemli katkıları olduğunu gösteren bazı tezler bulunmaktadır (Akyol, 2015; Bilim, 2015; Özcan, 2016). Yapılan bazı meta-analiz çalışmaları da kişisel normların PDT modelinde davranışa yönelik niyetin ve davranışın önemli belirleyicisi olduğunu göstermektedir (Bamberg ve Möser, 2007; Ravis, Sheeran ve Armitage, 2009). Bamberg ve Möser'in (2007) 57 araştırmayı kapsayan meta-analiz çalışması, davranışa yönelik tutum ve algılanan davranışsal kontrol ile birlikte kişisel normların çevre yanlısı davranışlara yönelik niyetin üçüncü bir yordayıcısı olduğunu doğrulamıştır. Ayrıca kişisel normlar, davranışa yönelik tutum ve algılanan davranışsal kontrol ile birlikte çevre yanlısı davranışlara yönelik niyetleri %52 oranında açıklamışlardır. Benzer şekilde Ravis, Sheeran ve Armitage'nin (2009) çeşitli davranış araştırmalarını kapsayan meta-analiz çalışması sonucunda da PDT'nin temel bileşenleri dışında modele eklenen kişisel normların davranışa yönelik niyetlerin açıklanan varyans oranlarında anlamlı bir artış sağladığı görülmüştür. Mevcut araştırmada davranışa yönelik tutumlardan sonra olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti en iyi yordayan ve olumlu sosyal davranışları en güçlü açıklayan yapı kişisel normlar olmuştur. Araştırmada öznal normlardan (sosyal çevre) ziyade kişisel normların, olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetlerin ve davranışların daha önemli bir belirleyicisi olması sevindiren bir bulgu olmuştur. Toplumsal baskıların ve beklentilerin (öznal normlar) ötesinde içselleştirilmiş değerlere (kişisel normlar) dayalı olarak olumlu sosyal davranışların sergilenmesi bu davranışların devamlılığı açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın bu bulgusu yapılmış bazı çalışmalarla da desteklenmektedir (Harland, Staats ve Wilke, 1999; Knowles ve diğerleri, 2012; Lemmens ve diğerleri, 2005; Van Der Linden, 2011). Knowles ve diğerleri (2012) tarafından gençlerin hayır kurumlarına para bağışlama niyetlerinin incelendiği araştırma

sonucunda kişisel ahlaki normların, para bağışlama niyetlerinin önemli yordayıcısı olduğu ve tutum ve algılanan davranışsal kontrol ile birlikte para bağışlama niyetini %61 oranında açıkladığı görülmüştür. Benzer şekilde, Van Der Linden'in (2011) çalışması sonucunda da öznel normlar para bağışlama niyetlerini açıklamazken; kişisel normlar güçlü bir şekilde açıklamıştır. PDT modelinin gönüllü olma davranışlarını tahmin etmedeki katkısının incelendiği bazı çalışmaların (Hyde ve Knowles, 2013; Warbunton ve Terry, 2010) sonuçları da kişisel normlarla ilişkili ahlaki normların gönüllü olma niyetlerini anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Dolayısıyla mevcut araştırma bulgusu, alanyazındaki çalışma bulgularıyla paralellik göstererek davranışa yönelik niyeti ve davranışı açıklama gücünü arttırmak amacıyla bazı araştırmacıların (Ajzen, 1991; Armitage ve Conner, 2001) kişisel normların PDT modeline eklenmesi yönündeki önerilerine destek sunmaktadır.

PDT'nin temel bileşenleri dışında araştırma modeline eklenen yatay-dikey toplulukçuluk ve yatay-dikey bireyciliğin etkilerine baktığımızda ise olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet üzerinde yatay toplulukçuluğun pozitif yönde ve anlamlı düzeyde; dikey toplulukçuluğun ise negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkili olduğu bulunmuştur. Yatay ve dikey bireyciliğin ise anlamlı düzeyde etkili olmadığı görülmüştür. Olumlu sosyal davranışlar üzerinde ise yatay toplulukçuluğun ve yatay bireyciliğin pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkili olduğu ancak dikey toplulukçuluğun ve dikey bireyciliğin anlamlı düzeyde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, yatay toplulukçuluğun hem olumlu sosyal davranışa yönelik niyet hem de davranış üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu bulgu yetişkinlerin yatay toplulukçu değerlere sahip olmalarının olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetlerini ve davranışlarını arttırdığını ifade etmektedir. Yatay toplulukçulukta iç gruba aidiyetin ve iç grup üyeleriyle eşitliğin ön planda olduğu ve bu doğrultuda iç grup üyeleri için fedakârlıkta bulunmanın ve hizmet etmenin önemli olduğu görülmektedir (Singelis ve diğerleri, 1995; Triandis, 1995; Triandis ve Gelfand, 1998). Bu doğrultuda araştırmanın bu bulgusunun beklenen bir sonuç olduğu söylenilebilir. Benzer şekilde diğer bireylerden bağımsızlığın, eşitsizliğin, statü ve rekabetin ön planda olduğu dikey bireyciliğin de olumlu sosyal davranışa yönelik niyetle ve davranışla ilişkili çıkmaması bu açıdan beklenen ve anlamlı bir sonuç olmuştur. Bulgulara göre; dikey toplulukçuluğun olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle

negatif ilişki çıkması ve yatay bireyciliğin de olumlu sosyal davranışlarla pozitif ilişkili çıkması, Triandis'in (1995) bireycilik ve toplulukçuluğu kabaca sınıflandırmak yerine eşitlik ve hiyerarşi perspektifinden ele alarak yatay ve dikey düzlemlerde sınıflandırmasının önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mevcut araştırma bulguları, olumlu sosyal davranışlar üzerinde bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ötesinde eşitlik veya hiyerarşinin önemini gözler önüne sermektedir. Yatay toplulukçuluk ve yatay bireycilik boyutlarında statü farklılıkları gözetilmeyip eşitliğe vurgu yapılması (Singelis ve diğerleri, 1995), mevcut araştırmada yatay toplulukçuluk ve yatay bireyciliğin olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönde ilişkili çıkmasını anlamlı kılmaktadır. Diğer bir taraftan dikey toplulukçuluk ve dikey bireycilik boyutlarında eşitsizliğin ve farklılıkların vurgulanması (Triandis, 1995; Triandis ve Gelfand, 1998), mevcut araştırmada dikey toplulukçuluk ve dikey bireyciliğin olumlu sosyal davranışlarla ilişkili çıkmadığı sonucunu anlamlı kılmaktadır. Yatay toplulukçuluk ve dikey toplulukçuluğun her ikisinde de bireyler kendilerini gruba bağlı olarak görmelerine rağmen grup üyelerine ilişkin görüşleri farklı olmaktadır. Yatay toplulukçulukta bireyler eşitliğe önem verip, diğer grup üyeleriyle kendilerini eşdeğer görürken; dikey toplulukçulukta ise grup üyelerini sosyal statü açısından birbirinden farklı görerek, eşitsizliği kabul ederler (Singelis ve diğerleri, 1995). Dolayısıyla bulgular, bireycilik ve toplulukçuluk değerleriyle birlikte yatay (eşitlik) ve dikey (hiyerarşi) ayırımına da destek sunmaktadır.

Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin, olumlu sosyal davranışlar ile ilişkilerinin incelendiği çalışmalara bakıldığında, bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin yatay ve dikey düzlemlerde ele alındığı çalışmaların çok kısıtlı olması nedeniyle mevcut araştırma bulgularını başka çalışmalarla karşılaştırma imkânı da kısıtlı olmuştur. Booysen, Guvuriro ve Campher (2021) tarafından yakın zamanda yapılmış bir çalışma sonucunda sadece yatay toplulukçuluk özgecilikle pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Güngördü (2017) tarafından Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerinden üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen yüksek lisans tez çalışmasında kültürel değerlerin empati eğilimleriyle ilişkileri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda; yatay toplulukçuluk bilişsel, duyuşsal ve genel empati puanlarıyla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili bulunurken; dikey bireycilik ise bilişsel, duyuşsal ve genel empati puanlarıyla negatif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Yatay toplulukçulukta bireyler, kendi ihtiyaçlarından

çok grup üyelerinin ihtiyaçlarını önemseme eğiliminde olduklarından ve grup üyelerinin mutluluğu esas olduğundan toplulukçu değerler empatiyi kolaylaştırmaktadır. Benzer şekilde, Chopik, O'Brien ve Konrath'ın (2017) 63 ülkeden veri toplayarak yürüttükleri çalışmalarında yatay toplulukçu ülkelerde empatinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çinli ve Amerikalı örneklemlerle y r t len bir  alışma (Wang, 2013) sonucunda yine yatay toplulukçuluk her iki  rnekleimde de yardımseverlikle pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Yine yakın zamanda Padilla-Walker ve diğerleri (2022) tarafından 14 farklı ülkeden 18-25 yaş aralığındaki 5682 genç üzerinde y r t len çalışma sonucunda yatay toplulukçuluk bütün ülkelerde yabancılara, arkadaşlara ve aileye karşı olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili g r lm ştir. Dolayısıyla mevcut araştırma bulguları, alanyazında karşılaştırılan çalışma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Alanyazın incelendiğinde, olumlu sosyal davranışlar üzerinde kültürel değerler bireycilik ve toplulukçuluk düzeyinde daha çok ele alınmıştır. Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin, olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkilerinin incelendiği kültürlerarası bazı çalışmalar ele alındığında, toplulukçuluk değerlerinin olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin; Whiting ve Whiting (1975) tarafından ABD, Meksika, Kenya, Hindistan, Okinawa ve Filipinler olmak üzere altı kültürden 3 ile 11 yaş aralığındaki çocuklar üzerinde bir çalışma y r t lm ştir. Bu  alışma sonucunda Meksika, Kenya ve Filipinler gibi toplulukçu kültürlerde çocuklara daha fazla sorumluluk verilmesi nedeniyle çocukların olumlu sosyal davranışlarda daha fazla bulundukları, ailelerine daha fazla yardım ettikleri ve kardeşlerinin bakımında daha fazla rol aldıkları g r lm ştir. Ochs ve Izquierdo (2009) tarafından y r t len benzer bir çalışma sonucunda toplulukçu değerlere sahip Matsigenka çocuklarının çok erken yaşlardan itibaren bir balıkcı teknesine yardım etmek veya küçük kardeşlerine bakmak gibi günlük rutin görevleri kolaylıkla yerine getirdikleri g r lm ştir. Diğer bir taraftan ise Los Angeles'taki okul  ağı çocuklarının   p  dışarı çıkarmak ya da ceketini gardiroptan almak gibi basit gerekleri bile ebeveynlerinden bekledikleri g r lm ştir. Bu her iki araştırma bulguları değerlendirildiğinde; toplulukçu kültürlerde çocukluktan itibaren bireylere daha fazla sorumluluk verilmesi nedeniyle günlük rutin işlerde daha fazla iş birliğinde bulundukları, yardımseverliğin ve kişiler arası sorumlulukların daha fazla geliştiği

söylenbilir. Nitekim Suizzo'nun (2007) araştırması da Afro-Amerikalı ve Meksikan-Amerikalı ebeveynlerin Avrupa-Amerikalı ebeveynlere kıyasla çocuklarının olumlu sosyal davranışlarda bulunmalarına daha fazla değer verdiklerini göstermiştir. Yine tutarlı bulgulara sahip yapılmış bazı benzer çalışmalar, toplulukçu değerlere sahip Meksika kökenli çocukların akranları olan beyaz Amerikalılara göre işbirliğinde bulunmaya daha yatkın olduklarını ve daha fazla olumlu sosyal davranışlarda bulunduklarını öne sürmüştür (Avellar ve Kagan, 1976; Kagan ve Knight, 1981; Knight ve diğerleri, 1981; Knight ve diğerleri, 1993). Toplulukçu kültürlerde bireylerin kendi ihtiyaçlarından önce sosyal gruplarının ihtiyaç ve isteklerine öncelik vermeleri (Triandis, 1989) daha yüksek oranda olumlu sosyal davranışlara katkı sağlamaktadır. Üniversite öğrencileriyle yürütülmüş bir çalışmada toplulukçu değerler sosyal bağları güçlendirme arzusuyla, olumlu sosyal davranışlarda bulunma motivasyonu ve gönüllükle ilişkili bulunmuştur (Finkelstein, 2010). Böylelikle araştırma bulguları, bireycilik ve toplulukçuluk ekseninde yapılmış önceki çalışmaların ve teorilerin de öngördüğü gibi, toplulukçu değerler ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki pozitif yönlü ilişkiye destekleyici kanıtlar sunmaktadır.

Toplulukçu kültürlerde bireylerin birbirlerine sıkı ve güçlü bağlarla bağlı oldukları ve içinde bulundukları toplumla iş birliği içinde yaşadıkları görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2013; Triandis, 2001). Türkiye toplumunda toplulukçuluk değerlerinin yüksek olması; aile, akraba ve kişiler arası ilişkilere önem verilmesi göz önüne alındığında yatay toplulukçuluğun olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle ve davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili çıkması beklenen bir sonuç olmuştur. Türkiye'de yapılmış kısıtlı çalışmalar ele alındığında benzer bulgulara rastlanmıştır. Kumru ve diğerlerinin (2004) Türkiye'de yaşları 11 ile 21 arasında olan 550 öğrenci üzerinde yürüttükleri araştırma sonucunda toplulukçu kültürel değerlerin gizli, itaatkâr ve duygusal olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili çıktığı tespit edilmiştir. Yine Yöntem (2013) tarafından yaşları 20-52 arasında olan 220 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda, toplulukçu değerleri daha yüksek olan katılımcıların daha fazla özgeci davranışlarda bulundukları gözlenmiştir. Benzer şekilde, Bülbül'ün (2013) farklı sektörlerde olan 308 beyaz yakalı çalışan üzerinde gerçekleştirdiği araştırma sonucunda toplulukçu değerlerin, iş yerlerinde olumlu sosyal davranışları anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Dolayısıyla, konuyla ilgili Türkiye'de

yapılmış yukarıdaki çalışmaların bulguları da toplulukçu değerler ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki pozitif yönlü ilişkiye destek sunmaktadır.

Yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlarına yönelik tutumları, öznel normları, algılanan davranışsal kontrolleri ve kişisel normları ile olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkide davranışa yönelik niyetlerinin aracılık etkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda, araştırmanın tüm değişkenlerinin yer aldığı Şekil 3.5'te gösterilen araştırma modelindeki aracı ilişkilere tek tek bakılmıştır. Aracı ilişkinin varlığı için gerekli koşulların elde edildiği aracı modellerde dolaylı etkilerin anlamlılığını test etmek amacıyla Bootstrap analizi uygulanmıştır. Analizler sonucunda, davranışa yönelik tutum, algılanan davranışsal kontrol, kişisel normlar ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkiye davranışa yönelik niyetin aracılık ettiği bulunmuştur. Sonuçlar, davranışa yönelik tutumların, algılanan davranışsal kontrolün ve kişisel normların olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti ve davranışı anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumları olumlu olduğunda, algılanan davranışsal kontrolleri yüksek olduğunda ve güçlü kişisel normlara sahip olduklarında olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetleri artmaktadır. Yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetleri arttıkça, olumlu sosyal davranışlarda bulunmaları da artmaktadır. PDT modeline göre, bireyin davranışa yönelik tutumları, öznel normları ve algılanan davranışsal kontrolleri ne kadar güçlü olursa davranışa yönelik niyetlerinin de davranışı gerçekleştirme eğilimi o kadar yüksek olmaktadır (Ajzen, 2005). Dolayısıyla mevcut araştırma bulguları PDT modelini doğrulayarak, modelin önermeleriyle tutarlılık göstermiştir. Alanyazındaki PDT modeliyle çeşitli davranışların incelendiği çalışmalara bakıldığında, PDT modelinde davranışa yönelik niyetin aracılık etkisini doğrulayan birçok çalışma bulunmaktadır (Argan, 2016; Bagot ve diğerleri, 2015; Jin ve diğerleri, 2015; Mafabi ve diğerleri, 2017; Kocagöz, 2010; Kusumawati ve diğerleri, 2014; Tan ve diğerleri, 2016). Buna göre; davranışa yönelik niyetin aracılık etkisine ilişkin elde edilen bulgular alanyazındaki PDT çalışmalarıyla tutarlılık göstermektedir.

5. SONUÇ

Mevcut araştırmanın konusunu, insanların bir arada ve uyum içinde yaşamlarını sürdürebilmesine ve insanlar arasında sosyal bağların kurulmasına katkı sağlayan olumlu sosyal davranışlar oluşturmıştır. Olumlu sosyal davranışlar, geçmişten günümüze kadar pek çok araştırmada farklı yöntemlerle çalışılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ise olumlu sosyal davranışların altında yatan sosyal psikolojik faktörler, araştırmacılar tarafından etkinliği birçok kez test edilmiş olan PDT (Ajzen, 1991) modeli ile incelenmiştir. PDT modeli kapsamında yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumlarının, öznel normlarının ve algılanan davranışsal kontrollerinin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetleri ve davranışları ile ilişkileri test edilmiştir. Beklenildiği gibi davranışa yönelik tutumlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol orijinal PDT modeline destek sağlayarak olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetleri önemli ölçüde açıklamıştır. Orijinal modelden farklı olarak algılanan davranışsal kontrol dışında olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumların da hem niyet aracılığıyla hem de doğrudan davranışı açıklayabildiği bulgusu, PDT modeline katkı sağlamıştır. Sonuçlar göstermektedir ki, olumlu sosyal davranışlara yönelik tutumlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetleri açıklamada anlamlı bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle; olumlu sosyal davranışlara yönelik olumlu tutumları yüksek olan, sevdiği insanlar tarafından olumlu sosyal davranışlara teşvik edilen ve olumlu sosyal davranışlarda bulunmanın kendi kontrolünde olduğunu düşünen yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetlerinin daha yüksek olduğu anlaşılmış ve daha fazla olumlu sosyal davranışlarda bulundukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca mevcut araştırmada cinsiyetin etkisinin anlamsız çıkması, bütün bu sonuçların cinsiyetin etkisinden bağımsız olarak yorumlanabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla bu durum, elde edilen bulguları daha da güçlendirmektedir.

Önerilen geliştirilmiş PDT modelinde olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olabileceği düşünülen kişisel normların, bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerin PDT modeline eklenmesi, modelin olumlu sosyal davranışları açıklamadaki tahmin yeteneğini önemli ölçüde arttırmıştır. Bulgular, kişisel normların olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin ve davranışların güçlü bir belirleyicisi olduğunu ve modelin tahmin yeteneğini önemli ölçüde arttırdığını göstermiştir. Öyle ki

davranışa yönelik tutumlardan sonra olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti en iyi yordayan ve olumlu sosyal davranışları, davranışa yönelik niyetten de daha güçlü açıklayan değişken kişisel normlar olmuştur.

Son olarak, yatay toplulukçu değerler hem olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle hem de olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Beklenilenin aksine dikey toplulukçuluğun, olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetle negatif yönlü; yatay bireyciliğin ise olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkili çıkması bireycilik ve toplulukçuluk ayrımının ötesinde eşitliğin ve hiyerarşinin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki önemini gözler önüne sermiştir.

5.1 Araştırmanın Katkıları

Mevcut araştırmada elde edilen bulguların alana dair katkıları kuramsal ve pratik katkılar olarak aşağıda değerlendirilecektir.

5.1.1 Araştırmanın Kuramsal Katkısı

Araştırmadan elde edilen bulguların ilgili alanyazına önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir. Öncelikle bu çalışma, Türkiye alanyazınında olumlu sosyal davranışları PDT modeli bağlamında inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle hem olumlu sosyal davranış hem de PDT alanyazınına önemli katkılar sunmaktadır. Araştırmanın önemli bir katkısı olumlu sosyal davranışlarla ilgili olarak PDT modelinin tahmin yeteneğini göstermesidir. Bulgular, orijinal PDT modeline destekleyici katkılar sunmaktadır. Öte yandan geliştirilmiş alternatif PDT modeli sonucu elde edilen farklı bulguların modelin tahmin gücünü önemli ölçüde arttırdığı gözlenmiştir. Geliştirilmiş PDT modelinde davranışa yönelik tutumların olumlu sosyal davranışları hem doğrudan hem de davranışa yönelik niyet aracılığıyla açıklaması, alanyazına PDT modeliyle yapılmış önceki davranış çalışmalarından farklı bir bulgu sağlamaktadır. Bu bulgu, orijinal PDT modelinin geliştirilebileceğine bir kanıt oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular sonucunda olumlu sosyal davranışların altında yatan psikososyal faktörlerin belirlenmesi, olumlu sosyal davranış alanyazınına katkı sunmaktadır. Bulgular; davranışa yönelik tutumların, öznel normların ve algılanan davranışsal kontrolün olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet ve davranışlar üzerindeki önemini ortaya koymaktadır. Konu üzerine yapılmış çalışmaların çok kısıtlı olması nedeniyle elde edilen bu bulgular, ilgili alanyazın için önem taşımaktadır. Araştırmanın ilgili alanyazındaki çalışmalardan farklı bir yönü de olumlu sosyal davranışların tek bir

davranışa indirgenmeden bir bütün olarak PDT modeli temelinde incelenmiş olmasıdır. Bu yönüyle elde edilen bulgular, alanyazına farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Önerilen geliştirilmiş PDT modeline öznel normlar dışında kişisel normların da dahil edilerek olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi, PDT'nin davranışları tahmin yeteneğini arttırmak amacıyla ek değişkenlerle geliştirilmesi gerektiği yönündeki görüşlere katkı sunmaktadır. Nitekim kişisel normların modele dahil edilmesi modelin açıklama gücünü arttırmıştır. Ayrıca öznel normlardan ziyade kişisel normlar, olumlu sosyal davranışlara yönelik niyeti ve olumlu sosyal davranışları daha iyi açıklamıştır. Hatta kişisel normların, olumlu sosyal davranışlar üzerinde davranışa yönelik niyetten daha güçlü bir belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla elde edilen bu bulgu, kişisel normların davranışa yönelik niyeti ve davranışı açıklamada orijinal PDT modelinin temel bileşenlerinden olan öznel normlardan daha güçlü bir belirleyeci olduğuna bir kanıt sunmaktadır.

İnsan davranışlarını içinde bulunduğu kültürden bağımsız olarak değerlendirmek ve incelemek mümkün olmayacağından, mevcut araştırmada olumlu sosyal davranışlar kültürel değerler bağlamında incelenmiştir. Geliştirilmiş PDT modeline bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin dahil edilmesiyle modelin açıklayıcılığının artması, orijinal PDT modeline sağlanan diğer bir kuramsal katkı olmuştur. Yatay ve dikey düzlemde, bireycilik ve toplulukçuluk değerleri ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkilere dair bulguların kültürlerarası psikoloji alanyazına katkı sağladığı düşünülmektedir. Nitekim, uluslararası alanyazında kültürel değerler ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişki üzerine yürütülen çalışmalarda, çoğunlukla bireycilik ve toplulukçuluğun yatay ve dikey ayrımına bakılmadan ve tek bir olumlu sosyal davranış üzerinden incelendiği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, yatay ve dikey ayrımına göre bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkilerinin farklılaştığına görgül kanıt sağlamaktadır.

Son olarak, araştırmanın diğer bir önemli katkısı da olumlu sosyal davranışları birçok boyutta değerlendiren bir ölçüm aracının alanyazına kazandırılması olmuştur.

5.1.2 Araştırmanın Pratik Katkıları

Toplumsal hayatta insanlar devamlı başkalarına ihtiyaç duyar ve başkalarıyla kurduğu sosyal ilişkiler kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlar. İnsanlar arasında sosyal bağların kurulması ve olumlu sosyal ilişkilerin gelişmesi ise yardımlaşma, paylaşma, iş birliğinde bulunma, empati kurma gibi olumlu sosyal davranışlar ile kazanılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile olumlu sosyal davranışların gelişiminde etkili olan sosyal psikolojik faktörlerin belirlenmesi, günlük yaşama pratik olarak önemli katkılar sağlayacaktır. Olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet ve davranışlar üzerindeki davranışa yönelik tutumların, öznel normların, algılanan davranışsal kontrolün, kişisel normların ve bireyci ve toplulukçu kültürel değerlerin önemine ilişkin elde edilen bulgular; ebeveynlere, her kademedeki eğitimcilere, alan araştırmacılarına ve sivil toplum kuruluşlarına olumlu sosyal davranışların kazandırılmasına ve geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Davranışa yönelik tutumların olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet üzerindeki ve kişisel normların da olumlu sosyal davranışlar üzerindeki güçlü belirleyici etkileri göz önüne alındığında, ebeveynler için önemli ipuçları sağlamaktadır. Aile, çocuğun sosyal gelişiminin temellerinin atıldığı ve olumlu sosyal davranışların kazanıldığı ilk ortamı olması sebebiyle olumlu sosyal davranışlara ilişkin olumlu tutumların, öznel ve kişisel ahlaki normların kazanımı hususunda anne ve babaların rolü çok önemlidir. Ebeveynler için öncelikli hedefler arasında çocukların olumlu sosyal davranışlara ilişkin olumlu tutumlarını geliştirmek olmalıdır. Olumlu tutumların gelişimi için de ebeveynlerin erken çocukluk döneminden itibaren çocukla kurduğu güvene dayalı, sıcak ve destekleyici bir ilişki ve empatiye dayalı bir iletişim biçimi önemlidir. Yine öznel normların (sosyal çevre) gelişimi için ebeveynlerin, aile büyüklerinin olumlu sosyal davranışlarda bulunmaları ve çocuğa rol model olmaları çocuklarda olumlu sosyal davranışların kazanımına ve gelişimine katkı sağlayacaktır. Olumlu sosyal davranışlar üzerinde kişisel normların, öznel normlardan daha belirleyici çıkması, içselleştirilmiş ahlaki değerlerin (kişisel normların) bireyin sosyal çevresinin beklentilerinden daha etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla aile ortamındaki bireylerin bu değerleri içselleştirmeleri adına ebeveynlere büyük rol düşmektedir. Öncelikle ebeveynler aile ortamında çocuğa yardım etme, iş birliğinde bulunma gibi davranışların kazanımını destekleyecek ortamlar yaratabilir. Yine

ebeveynlerin, çocukları da dahil ederek çeşitli sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bulunmaları ya da yer almaları, çocuklarda sosyal duyarlılığı geliştirerek olumlu sosyal davranışların kazanımına katkı sağlayacaktır. Bu noktada konunun uzmanları tarafından, olumlu sosyal davranışlarla ilgili ebeveynlerin bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi önemlidir. Dolayısıyla elde edilen bulguların, ebeveynlere yönelik hazırlanacak eğitim programlarının içeriğine de önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Olumlu sosyal davranışlarla ilgili öznel normların ve kişisel ahlaki normların gelişiminde ebeveynler kadar okullardaki yöneticilerin ve öğretmenlerin, rolü önemlidir. Olumlu sosyal davranışların kazandırılması ve geliştirilmesi ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerindeki tüm okullarda öğretimin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Bu hedefler doğrultusunda yapılacak olan çalışmalar, olumlu sosyal davranışlara yönelik olumlu tutumları ve kişisel ahlaki normları güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Bu anlamda elde edilen bulgular, olumlu sosyal davranışların kazanımı ile ilgili ders içeriklerinin hazırlanmasında eğitim programcılarına katkı sağlayacak öneriler sunmaktadır. Bundan başka ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında olumlu sosyal davranışların kazanımı amacıyla sosyal kulüp çalışmaları, yardım kampanyaları, sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışmalar, sosyal sorumluluk projeleri gibi çeşitli faaliyetlerin düzenlenmesi anlamlı katkılar sağlayabilir. Sonuç olarak, okullarda olumlu sosyal davranışların kazanımı ve gelişimi öğrenmede niteliği de arttıracaktır.

Olumlu sosyal davranışların kazanımı ile ilgili hedeflerin sağlanması için önemli bir nokta da tüm kademelerdeki eğitim kurumlarında çalışan yöneticilerin ve eğitimcilerin konuyla ilgili hizmetiçi eğitimlerle desteklenmesidir. Elde edilen bulgular, bu doğrultuda hizmetiçi eğitimlerin içeriğine önemli katkılar sağlayabilir. Olumlu sosyal davranışlar konusunda hizmetiçi eğitimlerle desteklenmiş yöneticilerin ve eğitimcilerin varlığı bu hedeflere ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Benzer şekilde, iş yaşamında da olumlu sosyal davranışların kazanımı ile ilgili her kademedeki çalışanlara ve yöneticilere meslekiçi eğitimlerin verilmesi iş yaşamında kaliteyi ve verimliliği arttıracaktır.

Son olarak, araştırmanın kültürel değerlerle ilgili bulguları da yukarıda saydığımız eğitim programlarının ve yürütülecek çalışmaların içeriklerinin hazırlanmasında konunun uzmanlarına katkı sağlayacak öneriler sunmaktadır. Yine

sivil toplum kuruluşlarının, yardım kuruluşlarının, derneklerin ve hatta yerel yönetimlerin olumlu sosyal davranışlarla ilgili yürüttükleri faaliyetler ve kampanyalar için önemli ipuçları sağlamaktadır. İçinde bulunulan toplumun kültürel değerleri göz önünde bulundurularak, hazırlanan sosyal sorumluluk projelerinin, yardım kampanyalarının, reklamların, afişlerin ve kamu spotlarının insanları daha fazla olumlu sosyal davranışlara teşvik edeceği düşünülmektedir.

5.2 Sınırlılıklar ve Yapılacak Araştırmalar İçin Öneriler

Araştırma örneklemindeki yetişkin katılımcıların yaş aralığının (18-56) çok geniş tutulması her yaş grubuna genellenebilirlik yönünden katkı sunmasının yanında, daha spesifik bir yaş aralığındaki bir çalışma örneklemiyle daha farklı sonuçlar elde edilebilir. Katılımcıların cinsiyet ve eğitim düzeyi yönünden birbirlerine yakın seviyelerde olmamaları karşılaştırma yapma imkanını zorlaştırmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğun üniversite mezunu ve öğretmen olması, araştırma bulgularının toplumun her kesimine genellenebilirliğini düşürdüğü söylenebilir. Daha sonra yapılacak araştırmalarda katılımcıların demografik özelliklerine göre kategorilere dağılımlarının dengeli olmasına dikkat edilebilir. Bu sayede demografik değişkenlerin de araştırma modelinde kontrol edilmesi sağlanabilir.

Araştırma verilerinin büyük bir kısmı Covid-19 pandemisi döneminde toplanması nedeniyle, yüz yüze görüşme ve kâğıt kalem tekniği yerine çevrimiçi anket yönteminin kullanılmış olması araştırmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Katılımcılarla yüz yüze olarak ve kâğıt kalem kullanılarak veri toplanmasının, katılımcıların soruları yanıtlarken daha fazla özen göstermesini sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca verilerin katılımcıların öz değerlendirmelerine dayanarak toplanması, katılımcıların tepki yanlılığından kaynaklı olumlu sosyal davranışlara yönelik gerçek niyetlerini yansıtmayabilir. Dolayısıyla, gelecekte yapılacak çalışmalarda olumlu sosyal davranışların deneysel desenlerle çalışılması ilgili alanyazına anlamlı katkılar sağlayacaktır.

Araştırmanın diğer bir sınırlılığı da kesitsel zamanlı olmasıdır. Olumlu sosyal davranışlara yönelik niyetin ve davranışların eş zamanlı olarak değerlendirilmiş olması bu değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin belirlenmesine imkan vermemektedir. İleride yapılacak araştırmalarda olumlu sosyal davranışlara yönelik niyet ve davranışları farklı zamanlarda ölçmeyi sağlayacak boylamsal çalışmaların yapılması alandaki eksikliği gidermiş olacaktır.

Mevcut araştırmada orijinal PDT modelinin olumlu sosyal davranışlara y6nelik niyet ve davranışların açıklayıcılığını arttırmak amacıyla PDT'nin temel bileşenleri dışında araştırma modeline kişisel normlar ve bireyci ve toplulukçu k6lt6rel değerler dahil edilmiştir. Bu durumun, PDT modelinin tahmin g6c6n6 arttırdığı kanıtlanmıştır. Gelecekte yapılacak benzer çalışmalarda olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğu d6ř6n6len farklı değişkenlerin PDT modeline dahil edilerek konunun farklı açılardan incelenmesi, PDT modelinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Ajzen, I. (1991), The theory of planned behaviour, organization behaviour and human. *Decision Process*, 50(2), 179-211.
- Ajzen, I. (2005), *Attitude, Personality and Behavior*, New York: Open University Pres, McGraw-Hill.
- Ajzen, I. (2006). Constructing a theory of planned behavior questionnaire. <https://www.researchgate.net/publication/235913732>.
- Aktaş, V. ve Güvenç, G. B. (2006). Kız ve erkek ergenlerde saldırgan ve olumlu sosyal davranışlar ile yaş, ilişkisel bağlam ve kişilerarası duyarlılık arasındaki ilişkiler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 233-264.
- Altay, F. B., ve Güre, A. (2012). Okulöncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerinin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2699-2718. doi.org/10.12984/egedf.526276.
- Amato, P. R. (1993). Urban-rural differences in helping friends and family members. *Social Psychology Quarterly*, 56, 249-262.
- Argan, M. T. (2016). Kan bağış davranışını etkileyen faktörlerin planlı davranış teorisi çerçevesinde incelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 96-104.
- Armitage, C. J. ve Conner, M. (2001). Efficacy of the theory of planned behaviour: a meta-analytic review. *British Journal of Social Psychology*, 40, 471-199.
- Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2010). *Social Psychology*, Pearson Prentice Hall.
- Avellar, J. ve Kagan, S. (1976). Development of Competitive Behaviors in Anglo-American and Mexican-American Children. *Psychological Reports*, 39, 191-198.
- Bagozzi, R. P., Baumgartner, J. ve Yi, Y. (1989). An investigation into the role of intentions as mediators of the attitude-behavior relationship. *Journal of Economic Psychology* 10, 35-62.
- Bağcı, B. (2015). *Çocuk ve yetişkin prososyallik ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışması ve çocuk ile anne-baba prososyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Bamberg, S. ve Möser, G. (2007). Twenty Years after Hines, Hungerford, and Tomera: A New Meta-Analysis of Psycho-Social Determinants of Pro-Environmental Behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 27, 14-25. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2006.12.002>.
- Baron, J. ve Miller, J. G. (2000). Limiting the scope of moral obligations to help. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(6), 703-725.
- Barsbay, M. Ç. (2019). Sağlık insangücü adaylarında gönüllülüğün tahmin edilmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7, 59-76.
- Batson, D. ve Powell, A. (2003). Altruism and Prosocial Behavior. Millon T. ve Lerner, M. J. (Eds.), *Handbook of Psychology, Personality and Social Psychology*, (s. 463-479). New York, Wiley.
- Bednall, T. C., Bove, L. L., Cheetham, A., ve Murray, A. L. (2013). A systematic review and meta-analysis of antecedents of blood donation behavior and intentions. *Social science & medicine* (1982), 96, 86-94. Doi: 10.1016/j.socscimed.2013.07.022.

- Beyazkürk, D., Anlıak, Ş. ve Dinçer, Ç. (2007). Çocuklukta akran ilişkileri ve arkadaşlık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 13-26.
- Bilgin, N. (Ed.) (1995). *Sosyal Psikolojiye Giriş*, İzmir: İzmir Kitaplığı.
- Bierhoff, H. W. (2002). Just World, Social Responsibility, and Helping Behavior. *The justice motive in everyday life*, 189-203.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bontempo, R., Lobel, S. ve Triandis, H. (1990). Compliance and value internalization in Brazil and the US: Effects of allocentrism and anonymity. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21(2), 200-213.
- Booyesen, F., Guvuriro, S. ve Campher, C. (2021). Horizontal and vertical individualism and collectivism and preferences for altruism: A social discounting study. *Personality and Individual Differences*, 178, 110856. doi.org/10.1016/j.paid.2021.110856.
- Brajša-Žganec, A. ve Hanzec, I. (2012). Social development of preschool children in Croatia: Contributions of child temperament, maternal life satisfaction and rearing practices. *Journal of Child and Family Studies*, 23, 105–117. https://doi.org/10.1007/s10826-012-9696-8.
- Carlo, G., Fabes, R. A., Laible, D. ve Kupanoff, K. (1999). Early Adolescence and Pro-social/Moral Behaviour II. The Role of Social and Contextual Influence. *Journal of Early Adolescence*, 19 (2), 133-147.
- Carlo, G., Mestre, M. V., Samper, P., Tur, A. ve Armenta, B. E. (2010). The longitudinal relations among dimensions of parenting styles, sympathy, prosocial moral reasoning, and prosocial behaviors. *International Journal of Behavioral Development*, 35(2), 116-124. http://doi.org/10.1177/0165025410375921.
- Carlo, G. ve Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31 (1), 31-44. https://link.springer.com/article/10.1023/A:1014033032440.
- Carlo, G., Randall, B. A., Hausmann, A. ve Christiansen, S. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 23 (1), 107-134. Doi: 10.1177/0272431602239132.
- Carlo, G., Okun, M. A., Knight, G. P. ve de Guzman, M. R. T. (2005). The interplay of traits and motives on volunteering: Agreeableness, extraversion and prosocial value motivation. *Personality and individual differences*, 38(6), 1293-1305. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.08.012.
- Ceylan, H. H. ve Aydın, S. (2012). Organ Bağışına Sosyal Pazarlama Yaklaşımı: Üniversite Öğrencilerinin Organ Bağışına İlişkin Tutum ve Niyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 170-190. http://hdl.handle.net/11630/3672.
- Chopik, W. J., O'Brien, E. ve Konrath, S. H. (2017). Differences in empathic concern and perspective taking across 63 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(1), 23–38. doi.org/10.1177/00220221166739.
- Cohen, J. (1992). Statistical power analysis. *Current Directions in Psychological Science*, 1(3), 98-101.
- Costa, A. R., Alves, H. ve Paço, A. (2020). Explanatory factors of blood-giving in young adults: An extended theory of planned behaviour model. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 25(4), e1674. doi.org/10.1002/nvsm.1674.

- Çarıkçı, İ. H. ve Koyuncu, O. (2010). Bireyci-toplumcu kültür ve girişimcilik eğilimi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 1-18.
- Çelik Kahraman, S. (2019). *Okul öncesi prososyal davranış ölçeğinin geliştirilmesi ve 48-72 aylık çocuklarda prososyal davranışların bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, A. ve Şentürk, M. (2016). Bilgi Paylaşma Davranışının Planlı Davranış Teorisi ve Sosyal Değişim Teorisi Bağlamında İncelenmesi: Dermatologlar Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Ege Academic Review*, 16(2). Doi: 10.21121/eab.2016216927.
- Çetinkaya-Bozkurt, Ö. (2014). Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Öğrencilerin Girişimci Olma Niyetlerinin İncelenmesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 27-47.
- Çukur, C. S., Guzman, M. R. ve Carlo, G. 2004. Religiosity, values, and horizontal and vertical individualism-collectivism: A study of Turkey, the United States, and the Philippines. *Journal of Social Psychology*, 144 (6): 613-634. Doi: 10.3200/SOCP.144.6.613-634.
- Dinçer, Ç., Baş, T., Teke, N., Aydın, E., İpek, S., ve Göktas, İ. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının kişiler arası problem çözme ve sosyal becerileri ile akran ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 882-900. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.49440-478714>.
- Dunford, L. (2016). *To Give or Not to Give: Using an Extended Theory of Planned Behavior to Predict Charitable Giving Intent to International Aid Charities* (Doktora Tezi). Minnesota Üniversitesi.
- Eagly, A. H. ve Crowley, M. (1986). Gender and helping behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100(3), 283-308. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.100.3.283>.
- Eisenberg, N. (2003). Prosocial behavior, empathy, and sympathy. M.H. Bornstein, L. Davidson, C.L.M. Keyes, ve K.A. Moore (Eds.), *Well-Being: Positive development across the life course*, (s. 253-265). Mahwayh, NJ: Earlbaum.
- Eisenberg, N. ve Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon (Series Ed.) ve N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology*, Vol. 3: Social, emotional, and personality development, 5, 701-778. New York: John Wiley.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A. ve Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. In N. Eisenberg, W. Damon, ve R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* içinde (s. 646-718). New York: Wiley.
- Eisenberg, N. ve Mussen, P.H. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eliram, T. ve Schwartzwald, J. (1987). Social orientation among Israeli youth. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18, 31-44.
- Ercan, H. (2011). İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri ve Uyarlama Çalışması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 37-45.
- Eren, Z. (2021). *Toplumsal Davranışın Etmen Temelli Modellemesi: Organ Bağışı Örneği* (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Erten, S. (2002). Kız ve Erkek Öğrencilerin Evde Enerji Tasarrufu Yapma Davranış Amaçlarının Planlanmış Davranış Teorisi Yardımıyla Araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 67-73.

- Fabes, R. A., Carlo, G., Kupanoff, K. ve Laible, D. (1999). Early adolescence and prosocial/moral behavior I: The role of individual processes. *The Journal of Early Adolescence*, 19(1), 5-16.
- Finkelstein, M. A. (2010). Individualism/collectivism: Implications for the volunteer process. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 38(4), 445-452. doi.org/10.2224/sbp.2010.38.4.445.
- Fişek, G. O. (1991). A cross-cultural examination of proximity and hierarchy as dimensions of family structure. *Family Process*, 30, 121-133.
- Flannery, D. J., Vazsonyi, A. T., Liau, A. K., Guo, S., Powell, K. E., Atha, H., Westerdal, W. ve Embry, D. (2003). Initial behavior outcomes for the peace builders universal school-based violence prevention program. *Developmental Psychology* 39(2), 292-308. Doi: 10.1037/0012-1649.39.2.292.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (1998). *Sosyal Psikoloji*, (Çev: A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi
- Frey, B. S. ve Meier, S. (2004). Social comparisons and pro-social behavior: Testing "conditional cooperation" in a field experiment. *American economic review*, 94(5), 1717-1722.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz Açısından Bireycilik-Toplulukçuluk Eğilimleri: Bir Başlangıç Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(35), 1-14.
- Gözün Kahraman, Ö., ve Kurt, G. (2013). Öğretmen Adaylarının Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranış Eğilimlerinin İncelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 236-243.
- Greenslade, J. H. ve White, K. M. (2005). The prediction of above-average participation in volunteerism: a test of the theory of planned behavior and the volunteers functions inventory in older Australian adults. *Journal of Social Psychology*, 145(2), 155-172. doi:10.3200/SOCP.145.2.155-172.
- Grusec, J. E. (2002). Children's Social and Moral Reasoning. P.Smith (Ed.) *Childhood Social Development*. 457-470. USA: Blackwell Publishing.
- Grusec, J. E., Hastings P. ve Almas A. (2011). *The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Social Development* (2. baskı), G. Bremner ve T. D. Wachs (Eds.). Blackwell Publishing Ltd.
- Gummerum, M., Keller, M., Takezawa, M. ve Mata, J. (2008). To give or not to give: Children's and adolescents' sharing and moral negotiations in economic decision situations. *Child Development*, 79(3), 562-576. Doi: 10.1111/j.1467-8624.2008.01143.x.
- Güngördü, N. (2017). *Are empathy traits associated with cultural orientation?: A cross-cultural comparison of young adults* (Doctoral dissertation), University of Alabama Libraries.
- Gülay H. ve Akman, B. (2009). *Okul öncesi dönemde sosyal beceriler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Gülseven, Z., Carlo, G., Streit, C., Kumru, A., Selçuk, B. ve Sayıl, M. (2017). Longitudinal relations among parenting daily hassles, child-rearing, and prosocial and aggressive behaviors in Turkish children. *Social Development*, 27(1), 45-57. http://doi.org/10.1111/sode.12247.
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin Kitabevi
- Harland, P., Staats, H. ve Wilke, H. A. (1999). Explaining proenvironmental intention and behavior by personal norms and the Theory of Planned Behavior. *Journal of applied social psychology*, 29(12), 2505-2528.
- Hastings, P. D., Utendale, W. T. ve Sullivanh, C. (2007). The socialization of prosocial development. J. E. Grusec ve P. D. (Eds), Hastings içinde, *Handbook of socialization: theory and research*. New York: Guilford.

- Hayes, A.F. ve Preacher, K.J. (2014). Statistical mediation analysis with a multicategorical independent variable. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 67 (3), 451-470.
- Hoffmann, M. L. (1982). Development of prosocial motivation: Empathy and guilt. Eisenberg, N. (Ed.) *The Development of Prosocial Behavior* içinde (s. 281-313). New York: Academic Press.
- Hofstede, G. (1983). The Cultural Relativity of Organizational Practices and Theories. *Journal of International Business Studies* 14, 75-89. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490867>.
- Hofstede, G. (1984). Cultural dimensions in management and planning. *Asia Pacific journal of management*, 1(2), 81-99.
- Hofstede, G. (1994). *Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and its Importance for Survival*. London: Harper Collins Publishing.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Beverly Hills: Sage Publication.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G.M (2007). *Sosyal psikoloji* (Çev. İ. Yıldız, A. Gelmez) 1. Baskı. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hyde, M. K. ve Knowles, S. R. (2013). What predicts Australian university students' intentions to volunteer their time for community service? *Australian Journal of Psychology*, 65(3), 135-145. doi.org/10.1111/ajpy.12014.
- İmamoğlu, E.O. (1998). Individualism and Collectivism in A Model and Scale of Balanced Differentiation and Integration. *Journal of Psychology*, 132 (1), 1-8. doi.org/10.1080/00223989809599268.
- İmamoğlu, E. O. (2003). Individuation and Relatedness: Not: Opposing but Distinct and Complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129 (4), 367-402.
- İmamoğlu, E. O. ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2002). Value domains of Turkish adults and university students. *The Journal of Social Psychology*, 142, 333-351. [Doi: 10.1080/00224540209603903](https://doi.org/10.1080/00224540209603903).
- Jin, L. Y., Osman, A., Manaf, A. ve Hadi, A. (2015). The mediating effect of consumers' purchase intention: A perspective of online shopping behavior among generation Y. *An International Peer-reviewed Journal*, 18, 101-112.
- Kaça, G., Amado, S., Kıkıcı, İ., Cilasın, S., Dağ, E., Leylek, İ. ve Şahin, O. (2009). Organ Bağışına Yönelik Tutumların Planlı Davranış Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(64), 78-94.
- Kagan, S. ve Knight, G. P. (1981). Social motives among Anglo-American and Mexican-American children: Experimental and projective measures. *Journal of Research in Personality*, 15, 93-106.
- Kaplan, M. (2020). Sosyal Pazarlama ve Gönüllülük: Kan Bağışı Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3291-3309. [Doi: 10.20491/isarder.2020.1041](https://doi.org/10.20491/isarder.2020.1041).
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-İlişkisel Benlik: Yeni Bir Sentez. *TürkPsikoloji Dergisi*, 11 (37), 36-43.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and Relatedness in Cultural Context: Implications for Self and Family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36 (4), 403-422. <https://doi.org/10.1177/0022022105275959>.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Kültürel Psikoloji-Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınları.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş (16. Baskı)*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kılıç, D. S. (2012). Biyoloji öğretmenlerinin evrim öğretimi niyetlerinin planlanmış davranış teorisi çerçevesinde incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2012(43), 294-305. http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/shw_articl-370.html.
- Kılıç, M. S. (2018). *Planlanmış davranış teorisi yoluyla öğretmen ve öğretmen adaylarının fen bilimleri dersi kapsamında laboratuvar uygulamalarını gerçekleştirmeye yönelik davranış amaçlarının belirlenmesi* (Doktora tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Kılıç, H. A., Oktar, Ö. ve Özkan, A. M. (2021). Bilgi Paylaşma Niyetinin Planlanmış davranış Teorisi ile Bilgi Paylaşma Davranışı Arasındaki Aracı Rolü. *International Journal of Management and Administration*, 5(9), 132-142. doi.org/10.29064/ijma.809382.
- Kim, Y. O. ve Stevens, J. H. (1987). The socialization of prosocial behavior in children. *Childhood Education*, 63(3), 200-206.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling (4. baskı)*. London: Guilford Publications.
- Knight, G. P., Bernal, M. ve Carlo, G. (1993). Socialization and the development of cooperative, competitive, and individualistic behaviors among Mexican American children. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 15, 291-309. <https://doi.org/10.1177/07399863930153001>.
- Knight, G. P., Kagan, S. ve Buriel, R. (1981). Confounding effects of individualism in children's cooperation-competition social motive measures. *Motivation and Emotion*, 5(2), 167-178. doi.org/10.1007/BF00993895.
- Knowles, S. R., Hyde, M. K. ve White, K. M. (2012). Predictors of young people's charitable intentions to donate money: An extended theory of planned behavior perspective. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(9), 2096-2110. doi.org/10.1111/j.1559-1816.2012.00932.x.
- Koç, S. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Kopya Çekmeye Yönelik Eğilimleri ve Planlanmış Davranış Teorisi Bağlamında Kopya Çekme Davranışına Yönelik Model Sınaması* (Doktora Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Korte, C. ve Ayvalıoğlu, N. (1981). Helpfulness in Turkey: Cities, towns, and urban villagers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 12, 123-131. <https://doi.org/10.1177/0022022181122001>.
- Kumru, A., Carlo, G. ve Edwards, C. P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duygusal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19(54), 109-125. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/85238/>.
- Kusumawati, A., Halim, A., ve Said, D. (2014). Effects of intention mediation towards attitude, subjective norms and perceived behavioral control on taxpayers' behavior. *Journal of Research in Business and Management*, 2(10), 26-32. <https://www.questjournals.org/jrbm/papers/vol2-issue10/C2102632.pdf>.
- Kuswendi, U. (2019). Teacher Strategy in Development Prosocial Behavior of Students in Elementary School. *PrimaryEdu - Journal of Primary Education* 3(1), 7-16. Doi: 10.22460/pej.v3i1.1231.
- Ladd G. W. (1999). Peer relationships and social competence during early and middle childhood. *Annual review of psychology*, 50, 333-359. Doi: 10.1146/annurev.psych.50.1.333.

- Laible, D. J., Kumru, A., Carlo, G., Streit, C., Selçuk, B. ve Sayıl, M. (2017). The longitudinal associations among temperament, parenting, and Turkish children's prosocial behaviors. *Child Development*, 88(4), 1057-1062. DOI: 10.1111/cdev.12877.
- Lampridis, E. ve Papastylianou, D. (2017). Prosocial behavioural tendencies and orientation towards individualism–collectivism of Greek young adults. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 268-282. <https://doi.org/10.1080/02673843.2014.890114>.
- Latane, B. ve Darley, J. M. (1968). Group inhibition of bystander intervention. *Journal Of Personality and Social Psychology*, 10, 215-221. <https://doi.org/10.1037/h0026570>.
- Leeuw, A., Valois, P. Ajzen, I. ve Schmidt, P. (2015). Using the theory of planned behavior to identify key beliefs underlying pro-environmental behavior in high-school students: Implications for educational interventions. *Journal of Environmental Psychology*, 42, 128-138. doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.03.005.
- Lemmens, K. P., Abraham, C., Hoekstra, T., Ruiter, R. A., De Kort, W. L. A. M., Brug, J. ve Schaalma, H. P. (2005). Why don't young people volunteer to give blood? An investigation of the correlates of donation intentions among young nondonors. *Transfusion*, 45(6), 945-955. Doi: 10.1111/j.1537-2995.2005.04379.x.
- Li, F. ve Aksoy, L. 2007. Dimensionality of individualism-collectivism and measurement equivalence of Triandis and Gelfand scales. *Journal of Business and Psychology*, 21 (3): 313-329.
- MacGillivray, G. S. ve Lynd-Stevenson, R. M. (2013). The revised theory of planned behavior and volunteer behavior in Australia. *Community Development*, 44(1), 23-37. Doi: 10.1007/s10869-006-9031-8.
- Markus, H.R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and The Self: Implications for Cognition Emotion and Motivation. *Psychological Review*, 98 (2), 224-253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>.
- Mittelman, R. ve Rojas-Méndez, J. (2018). Why Canadians give to charity: An extended theory of planned behaviour model. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 15(2), 189-204. Doi: 10.1007/s12208-018-0197-3
- Mussen, P. ve Eisenberg-Berg, N. (1977). *Roots of caring, sharing, and helping*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
- Newton, E. K., Laible, D., Carlo, G., Steele, J. S. ve McGinley, M. (2014). Do sensitive parents foster kind children, or vice versa? Bidirectional influences between children's prosocial behavior and parental sensitivity. *Developmental Psychology*, 50(6), 1808-1816. <http://doi.org/10.1037/a0036495>.
- Ochs, E. ve Izquierdo, C. (2009). Responsibility in childhood: Three developmental trajectories. *Ethos*, 37(4), 391–413.
- Okun, M. A. ve Sloane, E. S. (2002). Application of planned behavior theory to predicting volunteer enrollment by college students in a campus-based program. *Social Behavior and Personality*, 30(3), 243–250. doi:10.2224/sbp.2002.30.3.243.
- Özcan, G. (2016). *Early childhood teachers' science teaching intentions and behaviours: An application of the Theory of Planned Behaviour* (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, Z. (2010). *Lise Öğrencilerinin Prososyal Davranışlarının Mizah, Öfke ve Utangaçlık Düzeylerine Göre İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Padilla-Walker, L. M., Van der Graaff, J., Workman, K., Carlo, G., Branje, S., Carrizales, A., ... ve Žukauskienė, R. (2022). Emerging adults' cultural values, prosocial behaviors, and mental

- health in 14 countries during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Behavioral Development*, 46(4), 286-296. <https://doi.org/10.1177/01650254221084098>.
- Penner, L., Dovidio, J., Piliavin, J. ve Schroeder, D. (2005). Prosocial Behavior: Multilevel Perspectives. *Annual Review of Psychology*, 56, 365-392. doi:10.1146/annurev.psych.56.091103.070141.
- Pianta, R.C. ve Stuhlman, M.W. (2004). Teacher, child relationships and children's success in the first years of school. *Social Psychology Review*, 33(3), 444- 458. <https://doi.org/10.1080/02796015.2004.12086261>.
- Prior, M., Sanson, A., Smart, D. ve Oberklaid, F. (2000). Pathways from infancy to adolescence. Australian temperament project 1983-2000. *Melbourne: Australian Institute of Family Studies*.
- Prot, S., Gentile, D. A., Anderson, C. A., Suzuki, K., Swing, E., Lim, K. M., ... ve Liao, A. K. (2014). Long-term relations among prosocial-media use, empathy, and prosocial behavior. *Psychological Science*, 25(2), 358-368. doi: 10.1177/0956797613503854.
- Rivis, A. ve Sheeran, P. (2003). Descriptive Norms as an Additional Predictor in the Theory of Planned Behaviour: A Meta-Analysis. *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social*, 22(3), 218-233. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12144-003-1018-2.pdf>.
- Rivis, A., Sheeran, P. ve Armitage, C. J. (2009). Expanding the affective and normative components of the theory of planned behavior: A meta-analysis of anticipated affect and moral norms. *Journal of applied social psychology*, 39(12), 2985-3019. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2009.00558.x>.
- Roorda, D. L., Verschueren, K., Vancraeyveldt, C., Van Craeyveldt, S. ve Colpin, H. (2014). Teacher-child relationships and behavioral adjustment: Transactional links for preschool boys at risk. *Journal of School Psychology*, 52(5), 495-510. Doi: 10.1016/j.jsp.2014.06.004.
- Rosenhan, D. L. (1978). Toward Resolving the Altruism Paradox: Affect, Self Reinforcement, and Cognition. L. Wipe (Ed.), *Altruism, Sympathy, and Helping: Psychological and Sociological Principles* içinde (s. 101-113). New York: Academic Press.
- Ryan, R. M. ve Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology*. 57, 749-761. Doi: 10.1037//0022-3514.57.5.749.
- Saltalı, N. D. ve İmir, H. M. (2018). Parenting styles as a predictor of the preschool children's social behaviours. *Participatory Educational Research*, 5(2), 18-37. <https://doi.org/10.17275/per.18.10.5.2>.
- Samovar, L. A., Porter, R. E., McDaniel, E. R. ve Roy, C. S. (2016). *Communication between cultures*. Boston: Cengage Learning.
- Sanson, A., Hemphill, S. A. ve Smart, D. (2004). Connections Between Temperament and Social Development: A Review. *Social Development*, 13(1), 142-170. <https://doi.org/10.1046/j.1467-9507.2004.00261.x>.
- Sayın-Kocagöz, E. (2010). *Kadınların Makyaj Malzemelerini Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi: Planlanmış Davranış Teorisinin Bir Uygulaması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Scott, N. ve Seglow, J. (2007). *Altruism*. England: Open University Press, McGraw-Hill Education.
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. ve Gelfand, M. J. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29, 240-275. <https://doi.org/10.1177/106939719502900>.

- Schwartz, S. H. (1968). Awareness of consequences and the influence of moral norms on interpersonal behavior. *Sociometry*, 31, 355–369. <https://doi.org/10.2307/2786399>.
- Sparks, P., Shepherd, R. ve Frewer, L. J. (1995). Assessing and structuring attitudes toward the use of gene technology in food production: The role of perceived ethical obligation. *Basic and Applied Social Psychology*, 16, 267-285. https://doi.org/10.1207/s15324834bas1603_1.
- Spivak, A. L. ve Howes, C. (2011). Social and Relational Factors in Early Education and Prosocial Actions of Children of Diverse Ethnocultural Communities. *Merrill-Palmer Quarterly*, 57(1), 1-24. Doi: 10.1353/mpq.2011.0002.
- Staub, E. (1978). *Positive Social Behavior and Morality*. New York: Academic Press.
- Stewart, S. M. ve McBride-Chang, C. (2000). Influences on children's sharing in a multicultural setting. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 333-348. <https://doi.org/10.1177/0022022100031003003>.
- Suizzo, M. (2007). Parents' goals and values for children: Dimensions of independence and interdependence across four U.S. ethnic groups. *Cultural Psychology*, 38(4), 506-530. <https://doi.org/10.1177/0022022107302365>.
- Sunar, D. ve Fidancı, P. E. (2016). Farklı türdeki özgecil davranışların erken gelişimi: Paylaşma, yardım etme ve bağış yapma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78), 26-41.
- Susanto, A. (2022). Opportunity to donate as the antecedent of theory of planned behaviour in determining intention to donate to donation behavior. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 25(S5), 1-9.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2014). *Using multivariate statistics (6. baskı)*. Essex: Pearson.
- Tan, C. L., Gan, V. B., Saleem, F. ve Hassali, M. A. (2016). Building intentions with the Theory of Planned Behaviour: the mediating role of knowledge and expectations in implementing new pharmaceutical services in Malaysia. *Pharmacy Practice (Granada)*, 14(4), 1886-3655. <https://dx.doi.org/10.18549/pharmpract.2016.04.850>.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2007). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. A. Dönmez). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Thomas, D. C., Fitzsimmons, S. R., Ravlin, E. C., Au, K. Y., Ekelund, B. Z. ve Barzantny, C. (2010). Psychological contracts across cultures. *Organization Studies*, 31(11), 1437-1458. DOI: 10.1177/0170840610380811.
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96(3), 506–520. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.3.506>.
- Triandis, H.C. (1995). *Individualism and Collectivism*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429499845>.
- Triandis, H. C. (1996). The psychological measurement of cultural syndromes. *American psychologist*, 51(4), 407-415. Doi: 10.1037/0003-066X.51.4.407.
- Triandis, H.C. (1999). Cross-Cultural Psychology. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 127-143. <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00029>.
- Triandis, H. C. (2000). Dialectics between cultural and cross-cultural psychology. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 185-195. <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00063>.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism-Collectivism and Personality. *Journal of Personality*, 69 (6), 907-924. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.696169>.
- Triandis, H. C. ve Gelfand, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 118–128. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.74.1.118>.

- Van der Graaff, J., Carlo, G., Crocetti, E., Koot, H. M. ve Branje, S. (2018). Prosocial behavior in adolescence: gender differences in development and links with empathy. *Journal of youth and adolescence*, 47(5), 1086-1099. Doi: 10.1007/s10964-017-0786-1.
- Van der Linden, S. (2011). Charitable intent: A moral or social construct? A revised theory of planned behavior model. *Current psychology*, 30(4), 355-374. <https://doi.org/10.1007/s12144-011-9122-1>.
- Yağmurlu, B. ve Candan Kodalak, A. (2009). *Ebeveynlik ve okul öncesi dönemde çocuğun sosyal gelişimi*. İstanbul. <https://silo.tips/download/ebeveynlik-ve-okul-ncesi-dnemde-ocuun-sosyal-geliimi-bilge-yamurlu>.
- Yağmurlu, B. ve Sanson, A. (2009). Parenting and Temperament as Predictors of Pro-Social Behavior in Australian and Turkish Australian Children. *Australian Journal of Psychology*, 61, 77-88. <https://doi.org/10.1080/00049530802001338>.
- Yağmurlu, B., Sanson, A. ve Köymen, S. B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: Zihin kuramının belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20. <https://cocukaile.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2021/01/Ebeveynlerin-ve-C%CC%A7ocuk-Mizacinin-Olumlu-Sosyal-Davranis%CC%A7-Gelis%CC%A7imine-Etkileri-Zihin-Kuraminin-Belirleyici-Rolu%CC%88-.docx.pdf>.
- Yavuzer, H. (2007). *Çocuk psikolojisi* (20. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazgan İnanç, B., Bilgin, M. ve Kılıç Atıcı, M. (2020). *Gelişim psikolojisi I* (16. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmaz, M. B. (2013). *Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Sağlık Amaçlı Bitkisel Ürün Kullanımı ve Medyanın Rolü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Wang, Y. (2014). Individualism/collectivism, charitable giving, and cause-related marketing: A comparison of Chinese and Americans. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 19(1), 40-51. <https://doi.org/10.1002/nvsm.1486>.
- Warburton, J. ve Terry, D. J. (2010). Volunteer decision making by older people: A test of a revised theory of planned behavior. *Basic and Applied Social Psychology*, 22(3), 245-257. https://doi.org/10.1207/S15324834BASP2203_11.
- Wasti, S. A. ve Eser Erdil, S. (2007). Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ölçülmesi: Benlik kurgusu ve INDCOL ölçeklerinin Türkçe geçerlemesi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7, 39-66. http://yad.baskent.edu.tr/files/2007_cilt_7_2.pdf.
- Wentzel, K. R. (2015). Prosocial behaviour and schooling. *Encyclopedia on Early Childhood Development*, 1-7. <https://www.child-encyclopedia.com/pdf/expert/prosocial-behaviour/according-experts/prosocial-behaviour-and-schooling>.
- Wentzel, K. R. ve McNamara, C. C. (1999). Interpersonal relationships, emotional distress, and prosocial behavior in middle school. *The Journal of Early Adolescence*, 19(1), 114-125. <https://doi.org/10.1177/0272431699019001006>.
- Whiting, B. ve Edwards, C. (1992). *Children of different worlds: The formation of social behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Zahn-Waxler, K., Radke-Yarrow, M., Wagner, E. ve Chapman, M. (1992). Development of concern for others. *Developmental Psychology*, 28(1), 126-136. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.1.126>.
- Zarzuela, P. ve Antón, C. (2015). Determinants of social commitment in the young. Applying the Theory of Reasoned Action. *Revista Española de Investigación de Marketing ESIC*, 19(2), 83-94. <https://doi.org/10.1016/j.reimke.2015.05.001>.

EKLER

EK 1 Demografik Bilgi Formu

1) Cinsiyetiniz: ☐ Kadın ☐ Erkek

2) Yaşınız: -----

3) Eğitim Durumunuz:

☐ İlkokul

☐ Ortaokul

☐ Lise

☐ Önlisans

☐ Üniversite

☐ Lisansüstü

4) Çalışıyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

5) Aktif olarak kaç yıldır çalışıyorsunuz: -----

6) Mesleğiniz: -----

7) Aylık ortalama maddi geliriniz: -----

8) Şu anda yaşadığınız şehir: -----

9) Hayatınızda en uzun süre yaşadığınız şehir: -----

10) Hayatınızda en uzun süre yaşadığınız yerleşim yerini nasıl tanımlarsınız?

☐ Köy/Kasaba

☐ İlçe

☐ Şehir

☐ Metropol (Ankara, İstanbul, İzmir)

EK 2 Olumlu Sosyal Davranışları Değerlendirme Ölçeği

Davranışa Yönelik Tutum

Aşağıdaki ifadelere ne derece katılıyorsunuz?	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
	1	2	3	4	5
DYT1 -Zor durumda olan birine karşılık beklemeden yardım etmekten mutluluk duyarım.					
DYT2 -İnsanlara yardım etmek için gönüllü faaliyetlere katılmaktan zevk alırım.					
DYT3 -Bilgi ve yeteneklerimi başkalarıyla paylaşmayı severim.					
DYT4 -İhtiyacı olan birine maddi olarak yardım etmek hoşuma gider.					
DYT5 -Tanımadığım birine yardımcı olmak beni mutlu eder.					
DYT6 -Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım etmek hoşuma gider.					
DYT7 -Topluma yarar sağlayan projelerde çalışmaktan zevk alırım.					
DYT8 -Çevremde birini sıkıntılı/üzüntülü gördüğümde onun yanında olmak beni mutlu eder.					
DYT9 -Sahip olduğum şeyleri çevremdekilerle paylaşmayı severim.					
DYT10 -Bir hayır işi için para ya da eşya bağışlamak hoşuma gider.					
DYT11 -Tanımadığım birinin eşyalarını taşımasına yardım etmek beni mutlu eder.					

Öznel Normlar

ÖN1 - Sevdiğim insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) başkalarına yardım etmemi teşvik eder.					
ÖN2 - Sevdiğim insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) sahip olduğum şeyleri çevremdekilerle paylaşmamı destekler.					
ÖN3 - Sevdiğim insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) topluma yarar sağlayan işlerde gönüllü olarak çalışmamı isterler.					

ÖN4- Sevdiğim insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) çevremdeki yoksul ihtiyaç sahiplerine para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunmamı destekler.					
ÖN5- Sevdiğim insanlar (ailem, arkadaşlarım vb.) birinin bir sıkıntısı/üzüntüsü olduğunda onun yanında olmamı teşvik eder.					

Algılanan Davranışsal Kontrol

ADK1- Karşılık beklemeden başkalarına yardım etmeyi isteyip istememek tamamen bana bağlıdır.					
ADK2- Tanımadığım birine yardım etmek benim elimdedir.					
ADK3- İhtiyaç sahibi birine veya bir yardım kuruluşuna para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunmak benim kararına bağlıdır.					
ADK4- Sahip olduğum şeyleri başkaları ile paylaşmayı istemek benim kontrolümdedir.					
ADK5- Topluma yararlı işlerde gönüllü olarak çalışmayı istemek tamamen benim kararına bağlıdır.					
ADK6- Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım etmek benim elimdedir.					

Davranışa Yönelik Niyet

DYN1- Çevremdeki ihtiyaç sahibi insanlara para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunmaya niyet ederim.					
DYN2- Topluma yarar sağlayan işlerde gönüllü olarak çalışmayı arzu ederim.					
DYN3- Tanımadığım insanlara ihtiyaçları olduğunda yardım etmeyi düşünürüm.					
DYN4- Bir yardım kuruluşuna/kampanyasına para, erzak, eşya, giysi vb. şeyler bağışlamayı düşünürüm.					
DYN5- Çevremdeki insanların üzgün olduğunu gözlemlediğimde onlara destek olmayı arzu ederim.					
DYN6- Sahip olduğum şeyleri çevremdeki insanlarla paylaşmaya kalkışırım.					

DYN7-Çevremdeki insanlara çalışmalarında/işlerinde yardım etmeye niyet ederim.					
---	--	--	--	--	--

Olumlu Sosyal Davranış

Günlük yaşamınızda aşağıda belirtilen olumlu sosyal davranışları ne sıklıkla yapıyorsunuz?	Hiçbir Zaman 1	Nadiren 2	Bazen 3	Sık Sık 4	Her Zaman 5
DAV1- Zor durumda olan birine karşılık beklemeden yardım ederim.					
DAV2- Çevremdeki insanlarla bilgi ve yeteneklerimi paylaşıyorum.					
DAV3- Çevremdeki ihtiyaç sahiplerine para, erzak, eşya, giysi vb. yardımlarda bulunurum.					
DAV4- Topluma yarar sağlayan işlerde/sosyal sorumluluk projelerinde gönüllü olarak çalışırım.					
DAV5- Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım ederim.					
DAV6- Yardım kampanyalarına/kuruluşlarına para, erzak, eşya, giysi vb. şeyler bağışlarım.					
DAV7- Yolda karşılaştığım bir yabancıya eşyalarını taşımasında yardım ederim.					
DAV8- Çevremde sıkıntısı olan ya da üzgün olan birini gördüğümde ona destek olurum.					

Kişisel Normlar

Aşağıdaki ifadelere ne derece katılıyorsunuz?	Hiç Katılmıyorum 1	Katılmıyorum 2	Kararsızım 3	Katılıyorum 4	Tamamen Katılıyorum 5
KN1- Karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek konusunda kendimi sorumlu hissedirim.					
KN2- Çevremdeki insanlarla bilgi ve yeteneklerimi paylaşmam gerektiğini hissedirim.					

KN3- Topluma yarar sağlayan işlerde gönüllü olarak çalışmayı arzu ederim.					
KN4- Çevremdeki ihtiyaç sahiplerine para, erzak, eşya, giyim vb. yardımlarda bulunmak konusunda kendimi sorumlu hissederim.					
KN5- Çevremdeki insanlara işlerinde/çalışmalarında yardım etmeye istekliyimdir.					
KN6- Yardım kampanyalarına/kuruluşlarına para, erzak, eşya, giysi vb. şeyler bağışlamayı arzularım.					
KN7- Çevremde sıkıntısı olan ya da üzgün olan birini gördüğümde ona destek olmam gerektiğini hissederim.					

EK 3 Bireycilik Toplulukçuluk Ölçeği (INDCOL)

Lütfen aşağıdaki her bir ifadeye ne derece katıldığınızı belirtiniz.	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	2	3	4	5	
1. Benim mutluluğum çevremdekilerin mutluluğuna çok bağlıdır.					
2. Kazanmak her şeydir.					
3. Yakın çevrem için kişisel çıkarlarımdan fedakârlık ederim.					
4. Başkaları benden daha başarılı olduğunda rahatsız olurum.					
5. Yakın çevremdekilerin birbiriyle uyumunu muhafaza etmek benim için önemlidir					
6. İşimi başkalarından daha iyi yapmak benim için önemlidir.					
7. Komşularıyla ufak tefek şeyleri paylaşmak hoşuma gider.					
8. İş arkadaşlarımdan iyiliği benim için önemlidir.					
9. Rekabet doğanın kanunudur.					
10. İş arkadaşlarımdan biri ödül kazansa gurur duyarım.					
11. Özgün bir birey olmak benim için önemlidir.					
12. Başkası benden daha başarılı olduğu zaman kendimi gergin ve kamçılanmış hissedirim.					
13. Çoğu zaman kendi bildiğim gibi yaşarım.					
14. Yakın çevremde kararlarına saygı göstermek benim için önemlidir.					
15. Başkalarına güvenmektense kendime güvenirim.					
16. Ne fedakârlık gerekirse gereksin aile bireyleri birbirlerine kenetlenmelidirler.					
17. Anne-baba ve çocuklar mümkün olduğu kadar birlikte kalmalıdır.					
18. Başkalarından bağımsız bireysel kimliğim benim için çok önemlidir.					
19. Kendi isteklerimden fedakârlık yapmak gerekirse de aileme bakmak benim görevimdir.					

20. Bireysel kimliğim benim için çok önemlidir.					
21. Ben başkalarından ayrı özgün bir bireyim.					
22. Yakın çevremde çoğunluğun isteklerine saygı gösteririm.					
23. Kendine özgü ve başkalarından farklı olmaktan hoşlanırım.					
24. Bir karar vermeden önce yakın arkadaşlara danışıp onların fikirlerini almak önemlidir.					
25. Maddi güçlük içinde olan bir akrabama imkânlarım ölçüsünde yardım ederim.					
26. Rekabet olmadan iyi bir toplum düzeni kurulamaz.					
27. İnsan hayatını başkalarından bağımsız olarak yaşamalıdır.					
28. Çok hoşuma giden bir şeyden ailem onaylamazsa vazgeçerim.					
29. Başkalarıyla işbirliği yaptığım zaman kendimi iyi hissedirim.					
30. Başkalarıyla rekabet edebileceğim ortamlarda çalışmak hoşuma gider.					
31. İnsanlara açık ve dosdoğru konuşmayı tercih ederim.					
32. Çocuklara vazifenin eğlenceden önce geldiği öğretilmelidir.					
33. Benim için en keyifli şeylerden biri başkalarıyla vakit geçirmektir.					
34. Başarı hayattaki en önemli şeydir.					
35. Eğer başarılı oluyorsam bu benim yeteneklerim sayesinde.					
36. Yakın çevremle fikir ayrılığına düşmekten hiç hoşlanmam.					
37. Ailemi memnun edecek şeyleri nefret etsem de yaparım.					